

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Lapsen edun toteutuminen ilman huoltajaa tulleiden lasten turvapaikanhakuprosessissa

Tekijä: Amanda Katanasho

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_X_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 86+1 liite

Vuosi: 2013

Tiivistelmä:

Tutkimuksessa tarkastelen lapsen edun toteutumista ilman huoltajaa tulleiden lasten turvapaikanhakuprosessissa. Lapsen etu on kiistanalainen käsite, eikä sillä ole yhtenäistä teoreettista pohjaa. Käsitteet lapsen edusta saattavat vaihdella kulttuurista riippuen. Suomessa ilman huoltajaa tulleiden lasten vastaanottoa määrittävät ensisijaisesti YK:n Lastenoikeuksien sopimus, Suomen Lastensuojelulaki (13.4.2007/417), sekä Ulkomaalaislaki (30.4.2004/302).

Tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen. Tutkimusaineisto on kerätty haastattelemalla kuutta yksin tulleen lapsen edustajaa. Aineiston keruu toteutettiin teemahaastattelun avulla. Aineiston analyysin pohjana toimivat Suomen Lastensuojelulaki sekä syrjinnän ja sorron vastaiset sosiaalityön teoriat.

Tutkimukseni osoittaa, että lasten vastaanotto on pääosin järjestetty lapsen etu huomioiden ja kunnioittaen. Siitä huolimatta turvapaikanhakuprosessi sisältää puutteita, jotka tulee ottaa huomioon, kun pohditaan sitä, miten turvapaikanhakuprosessia voidaan kehittää paremmin yksin tulleen lapsen tarpeita vastaavaksi. Ilman huoltajaa tulleiden lasten kohtelussa suurimmiksi epäkohdiksi nousivat prosessin pitkät käsittelyajat, iänmäärittystestit, psykiatristen palveluiden puute, koulupaikan saamisen vaikeus, täysi-ikäistyneiden turvapaikanhakijoiden asema, jälkihuollon puute, alaikäisten hakijoiden käännetykset Dublin-menettelyn nojalla sekä uudistunut perheenyhdistämiskäytäntö. Syrjinnän ja sorron vastaisen sosiaalityön mukaan lasten auttamisen keinoja ovat empowerment, advocacy eli asianajo sekä yhteistyö ja aktivismi.

Avainsanat: lapsen etu, ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijalapset, syrjinnän ja sorron vastaiset sosiaalityön teoriat

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_X_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_X_

(vain Lappia koskevat)

Name of work: Realisation Of the Best Interests of the Child in the Asylum Seeking Process of unaccompanied minors

Author: Amanda Katanasho

Training programme/subject: Social work

Type of work: Master's thesis ☒ Secondary Honours Course work ☐ Licentiate work ☐

Number of pages: 86+1 attachment

Year: 2013

Abstract:

In the study I examine the realisation of the best interest of the child in the asylum seeking process of children arriving without a guardian. The best interests of child are a controversial concept and it has no coherent theoretical basis. The impressions about child's best interests may also vary in different cultures. In Finland the reception of unaccompanied minors is primarily determined by the United Nations Convention on the Rights of the Child, the Finnish Child Welfare Act (13.4.2007/417) and the Foreigners Act (30.4.2004/302).

The method of thesis is qualitative. The research material was gathered by interviewing six representatives of unaccompanied minors. The collection of the material was implemented by using themed interviews. The material was analysed based on the Finnish Child Welfare Act and anti-discriminatory and anti-oppressive social work theories.

My study points out that the reception of children has mainly been organised in a way that pays attention to the best interests of the child and respects them. There are deficiencies in the asylum seeking process that should be taken into account when considering how the asylum seeking process could be developed to better meet the needs of unaccompanied minors. In treatment of unaccompanied minors, the main defects turned out to be long process handling times, age estimation tests, lack of psychiatric services, difficulty to get a place in school, the status of the asylum seekers coming of age, lack of after-care, returning of minor asylum seekers under the Dublin procedure, and the transformed family reunification procedure. In anti-discriminatory and anti-oppressive social work practice, the methods of assisting the children include empowerment, advocacy, cooperation and activism.

Keywords: best interest of the child, unaccompanied minors, anti-discriminatory and anti-oppressive social work theories

I grant permission that this Pro -gradu thesis can be read in the library. ☒

I grant permission that this Pro -gradu thesis can be read in the Provincial Library of Lapland. ☒

(Only those concerning Lapland)

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Lapsen edun huomioiminen turvapaikanhakuprosessissa	7
2.1 Keitä ovat ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijat?.....	7
2.2 Turvapaikanhakuprosessi.....	9
2.3 Lapsen etu käsitteenä	14
2.4 Lapsen etu ja turvapaikanhakuprosessi.....	18
3 Tutkimuksen toteutus	27
3.1 Tutkimustehtävä.....	27
3.2 Aineiston keruu ja analyysi.....	28
3.3 Tutkimuksen eettisyys	33
4 Lapsen edun ulottuvuuksien paikantaminen	38
4.1 Turvalliset kasvuolosuhteet	40
4.2 Koulunkäyntimahdollisuudet	53
4.3 Identiteettitarpeet	59
4.4 Osallisuus.....	64
5 Johtopäätökset	73
Lähteet	81
Liite 1.....	87

1 Johdanto

Tutkimukseni aiheena ovat ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijalapsen. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää miten lapsen etu toteutuu yksin tulleen lapsen turvapaikanhakuprosessissa. Tutkimusaineisto on kerätty haastattelemalla lasten edustajia. Ilman huoltajaa tulneiden turvapaikanhakijoiden tilannetta on Suomessa tutkittu vähän, mikä voi johtua siitä, että ilman huoltajaa tulevat lapset ovat Suomessa suhteellisen uusi ilmiö. Muihin Euroopan maihin verrattuna Suomi vastaanottaa yksin tulleet lapsia huomattavasti vähemmän (Helander & Mikkonen 2002. 25). Ilman huoltajaa tulneiden lasten määrä on Suomessa kasvanut tasaisesti ja viimeisen kuuden vuoden aikana Suomeen on saapunut yli 2000 ilman huoltajaa tullutta alaikäistä turvapaikanhakijalasta (Maahanmuuttovirasto 2013).

Henkilökohtainen kiinnostukseni tutkimuskohdettani kohtaan heräsi ollessani vaihtopilaana Iso-Britanniassa. Vaihtojakseni aikani kävin tutustumassa ryhmäkotiin, johon oli sijoitettuna yksin tulleet turvapaikanhakijalapsia. Tätä ennen ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijalapsen olivat olleet minulle tuntematon sosiaalityön asiakasryhmä. Tutkimuksen tavoitteena on kyseisen asiakasryhmän näkyväksi tekeminen. Tutkimusaiheeni rajautui tarkemmin Oulun vastaanottokeskuksen alaikäisyksikössä vietetyn kymmenen viikon harjoittelujakson aikana. Alaikäisyksikköön oli sijoitettu yksin tulleet turvapaikanhakijalapsia. Harjoittelujakseni jälkeen olin myös kyseisessä yksikössä kesätöissä. Olen myös kasvanut monikulttuurisessa perheessä, mikä varmasti osaltaan vaikuttaa siihen, että olen kiinnostunut maahanmuuttajuuteen liittyvistä teemoista.

Lasten kasvaneen määrän vuoksi Suomessa on perustettu useita erilaisia työryhmiä, joiden tehtävänä on ollut selvittää ilman huoltajaa tulleisiin lapsiin liittyviä käytäntöjä ja sitä, miten lapsen etu voitaisiin paremmin huomioida näiden lasten kohdalla. Esimerkiksi Raha-automaattiyhdistyksen rahoittaman vuonna 2008 aloitetun kolmivuotisen yksin tulleet-projektin tavoitteena on ollut lisätä psykososiaalista asiantuntemusta yksin tulneiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkamenettelyyn sekä kehittää lapsen edun huomioimista turvapaikkaprosessissa. Projekti toteutettiin yhteistyössä Maahanmuuttoviraston, Espoon ryhmä- ja perheryhmäkodin sekä Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry:n kanssa (Mustonen 2011, 7-8).

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) lasten oikeuksien komitea on toisessa määräaikaissraportissaan kritisoinut Suomea yksin tulleiden lasten turvapaikanhakuprosessin pitkistä käsittelyajoista (Concluding observations..., 2000). Turvapaikanhakuprosessien venyminen vaikuttaa selkeästi lasten psyykkiseen hyvinvointiin. Epätietoisuus omasta tulevaisuudesta ja perheen tilanteesta aiheuttavat lapsille suurta huolta ja ahdistusta (Helander & Mikkonen 2002, 128). Huomasin tämän saman ilmiön käytännönopetusjakson aikana. Useimmat tapaamistani lapsista olivat odottaneet päätöstä melkein vuoden. Lapset kävivät useita kertoja kysymässä sosiaalityöntekijältä turvapaikkahakuprosessinsa etenemisestä. Tuntui pahalta seurata vierestä sitä, kuinka tuskallista odottaminen ja jatkuva epävarmuus omasta tulevaisuudesta lapsille olivat.

Julkinen keskustelu yksin tulleista lapsista on ollut usein hyvin negatiivisesti värittyä. Keskustelussa korostuvat lasten lisääntynyt määrä, ikätestit, lasten Suomessa saadut etuudet sekä perheenyhdistämiskäytännöt. Valitettavasti vähemmälle huomiolle jäävät kysymykset lasten hyvinvoinnista, kokemuksista ja lapsen edun toteutumisesta (Mustonen 2011, 8). Pakolainen on kulttuurisena figuurina latautunut sekä ristiriitainen hahmo. Pakolaisuutta pidetään yleisesti hyväksyttävänä, mutta samalla pakolaisten tulee todistaa olevansa ”oikeita” ja ”todellisia” pakolaisia. Pakolaiset ovat jatkuvasti selityksen velkaa siitä, miten ja miksi he ovat Suomeen saapuneet (Huttunen 2004, 144). Annika Parsons (2010, 5, 80–81) kritisoi sitä, että ilman huoltajaa tulleisiin lapsiin kohdistetaan samanlaisia ennakkoluuloja. Yksin tulleita lapsia ei kohdata lapsina vaan heidät nähdään ensisijaisesti turvapaikanhakijoina. Julkisessa keskustelussa yksin tulleisiin lapsiin viitataan myös termillä ”ankkurilapset”. Tällä tarkoitetaan sitä, että perhe on lähettänyt lapsen Suomeen, toivomuksena, että tätä kautta koko perhe saataisiin Suomeen perheenyhdistämisen nojalla.

Suomalaisesta näkökulmasta voi olla vaikeaa ymmärtää sitä, miksi vanhemmat lähettävät lapsiaan vaaralliselle pakomatkalle. Pahimmassa tapauksessa lapsen poislähtäminen voi tarkoittaa sitä, että vanhemmat eivät näe lastaan enää koskaan. Marja Pentikäinen (2005, 82–83) on sitä mieltä, että ilmiön taustalla on eri kulttuurien erilainen näkemys lapsuudesta. Esimerkiksi Vietnamsissa ja Somaliassa lasta pidetään aikuisena jo 10–13 ikävuoden jälkeen. Tämän ikäisen lapsen katsotaan olevan valmis siirtymään aikuisen maailmaan ja jopa avioitumaan. Käsitteet kuten nuoruusvaihe, puberteetti-ikä tai itsenäistyminen ja muut yksilöllisyyteen liittyvät käsitteet ovat vieraita kollektiivisissa kulttuureissa. Lapset ovat vanhemmilleen tärkeitä ja rakkaita, mutta edustavat myös

toivoa ja mahdollisuutta paremmasta. Vanhemmat ajattelevat, että heidän tulee kestää vaikea erillään olo, koska lapsen pois lähettäminen on ainoa keino, että koko perhe pääsisi turvaan. Lasten pois lähettäminen sodan jaloista ei ole täysin vieras ilmiö myöskään Suomessa. Vuosien 1939–1945 välisenä aikana Suomesta lähetettiin Ruotsiin yhteensä noin. 80 000 lasta sotaa pakoon (Kavén 1996, 9). Parhaiten Ruotsiin lähetetyistä lapsista selvisivät ne, joiden vastaanotto oli lämmin ja muutenkin positiivinen kokemus (Moghaddam 2011, 111).

Ilman huoltajaa tulleet lapset ovat erittäin haavoittuvaisessa asemassa ja heillä on takanaan useita traumaattisia kokemuksia. Monien yksin tulleiden lasten kotimaassa yhteiskuntajärjestys on lähes olematon ja ihmisoikeusloukkauksia saattaa tapahtua päivittäin. Lapset ovat voineet joutua läheistensä tappamisen, kiduttamisen sekä katoamisen silminnäkijöiksi. Lapset ovat saattaneet joutua myös itse edellä mainittujen ihmisoikeusloukkausten kohteeksi. Osa lapsista on toiminut lapsisotilaina. Lapsi on voinut joutua poliittisen vainon kohteeksi oman poliittisen aktiivisuuden tai perheen poliittisen aktiivisuuden vuoksi. Tyttöjen kohdalla kotimaasta lähdön syynä saattaa olla pakkonaittamisen uhka. (Mustonen & Alanko 2011a, 11–12.)

Tutkimukseni keskeisenä käsitteenä on lapsen etu. Lapsen etua pidetään lapsen suojelemisen lähtökohtana. Käsitteenä se on laajasti tunnettu ja tunnustettu. Käytännössä lapsen edun huomioiminen ja arvioiminen on haastavaa (Mustonen 2011, 8). Mitä oikeastaan tarkoitetaan lapsen edulla? Käsitteenä lapsen etu on kiistanalainen, eikä sillä ole yhtenäistä teoreettista pohjaa. Lapsen edun käsitteen rinnalla puhutaan usein myös lapsen oikeuksista, tarpeista, näkökulmasta sekä äänestä. Lapsen etu käsitteenä edellyttää kriittistä tarkastelua sen ajankohtaisuuden ja näennäisen itsestäänselvyyden vuoksi (Pösö 2012, 76–77).

Tarkastelen tutkimaani ilmiötä syrjinnän ja sorron vastaisten sosiaalityön teorioiden avulla. Syrjinnän vastainen sosiaalityö eroaa sorron vastaisesta sosiaalityöstä siinä mielessä, että syrjinnän vastainen sosiaalityö pyrkii vaikuttamaan lainsäädäntöön ja politiikkaan. Sorron vastainen sosiaalityö keskittyy enemmän kriittisen teorian ja käytännön yhdistämiseen. Molemmat pohjautuvat kriittiseen sosiaalityöhön ja sisältävät samankaltaisia elementtejä (Dalrymple & Burke 2006, 46).

Kriittinen sosiaalityö on saanut vaikutteita radikaaleista suuntauksista, strukturalismista sekä feministisistä teorioista ja se linkittyy poststruktuuralliseen ja postmoderniin ajattelutapaan. Yksilökeskeisyyden sijaan kriittinen sosiaalityö painottaa rakenteellista sosiaalityötä. Asiakkaan ongelmia ei nähdä yksilöstä johtuvina vaan sen sijaan pyritään näkemään rakenteelliset tekijät asiakkaan ongelmien taustalla. (Pease & Fook 1999, 7- 8.) Kriittisen sosiaalityön arvot pohjautuvat 1900-luvun filosofien kuten Kantin, Hegelin ja Marxin ajatuksiin. Kriittinen sosiaalityö haastaa itsestään selvänä pidetyt oletukset sosiaalisesta järjestyksestä (Dalrymple & Burke 2006, 10).

Syrjinnän ja sorron vastaiset sosiaalityön teoriat eroavat muista kriittisistä suuntauksista siten, että ne korostavat muita lähestymistapoja enemmän asiakkaiden ongelmien rakenteellisia juuria. Syrjinnän ja sorron vastaiset sosiaalityön teoriat sisältävät kaikki syrjinnän ja sorron muodot ja korostavat radikaalia sosiaalista muutosta. Syrjinnän ja sorron vastaisissa sosiaalityön teorioissa on myös humanistisia ulottuvuuksia ja erityisen tärkeänä pidetään sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista. Syrjinnän ja sorron vastaiset teoriat tarkastelevat yhteiskuntaa syrjäytyneiden ja sorrettujen ihmisten näkemyksistä ja kokemuksista käsin. (Dalrymple & Burke mt., 19–20.)

Syrjinnän ja sorron vastainen sosiaalityö sisältää useita periaatteita kuten, empowermentin, aktivismin, advocasyn eli asianajon, yhteistyön, minimaalisen intervention sekä kriittisen reflektion. Syrjinnän ja sorron vastaisten teorioiden mukaan valta voi ilmetä yksilön tasolla, mutta myös rakenteellisella tasolla. Yhteiskunnan sosiaaliset ryhmät ovat jakautuneet niihin, joilla on valtaa ja niihin joilla ei ole valtaa. Sosiaalisesti asemaan vaikuttavat rotu, luokka, sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen ja ikä. Ihmisten elämäkokemukset ovat aina sidoksissa siihen yhteiskuntaan, jossa he elävät. Syrjinnän ja sorron vastaiset teoriat näkevät, että ihmisten välistä vuorovaikutusta ei tulisi katsoa vain psykologisesta näkökulmasta käsin vaan vuorovaikutusta tulisi tarkastella sosiologian, historian, etiikan ja politiikan näkökulmista. (Burke & Harrison 2002, 229.)

Syrjinnän ja sorron vastaiset sosiaalityön teoria sopivat hyvin tutkimukseni taustalle, koska ne korostavat rakenteellisia tekijöitä asiakkaiden ongelmien taustalla. Lisäksi syrjinnän ja sorron vastainen sosiaalityö pyrkii vaikuttamaan lainsäädäntöön ja politiikkaan. Syrjinnän ja sorron vastainen sosiaalityö pyrkii myös saamaan asiakkaan oman äänen kuuluviin. Ilman huoltajaa Suomeen saapuneet turvapaikanhakijalapset elävät yhteiskunnan marginaalissa. Tämän lisäksi he ovat näkymätön sosiaalityön asiakasryh-

mä. Uskon, että syrjinnän ja sorron vastaisten sosiaalityön teorioiden avulla voin tuoda esiin mahdollisia yksin tulleiden lasten asemaan liittyviä epäkohtia sekä tehdä kyseistä asiakasryhmää entistä näkyvämmäksi.

Tutkimukseni toisessa luvussa kerron, keitä ovat ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijalapset. Avaan maahanmuuttajuuteen liittyvää käsitteistöä sekä kerron yksin tulleen lapsen turvapaikanhakuprosessista. Tämän jälkeen avaan lapsen etu käsitettä, sekä käyn läpi sitä, miten lapsen etu on huomioitu ilman huoltajaa tulleen lapsen turvapaikanhakuprosessissa. Kolmannessa luvussa esittelen tarkemmin tutkimustehtävääni sekä aineiston keruuta- ja analyysitapaa sekä tutkimusetiikkaa. Viimeisessä luvussa käyn läpi aineistosta nousseita teemoja lapsen etu käsitteen sekä syrjinnän ja sorron vastaisten sosiaalityön teorioiden avulla. Lopuksi kokoon yhteen tutkimukseni tuloksia. Ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijalapset on ilmiönä monelle tuntematon aihe. Haluan auttaa lukijaa hahmottamaan tutkimukseni kontekstin kertomalla fiktiivisen, mutta tyyppillisen yksin tulleen lapsen tarinan.

Hassanin tarina

Hassan on 15-vuotias Irakilainen poika, jonka perheeseen kuuluu vanhempien lisäksi kaksi pikkusiskoa. Hassanin isä kuuluu hallitusta vastustavaan poliittiseen järjestöön. Hallituksen sotilaat ovat tunkeutuneet useita kertoja Hassanin kotiin. Sotilaat ovat hajottaneet perheen omaisuutta sekä pahoinpidelleet isää perheen jäsenten silmien edessä. Hassan on yrittänyt mennä väliin, jonka seurauksena sotilaat ovat käyneet käsiksi myös Hassaniin. Hassan osallistui kavereidensa kanssa hallituksen vastaisiin mielenosoituksiin, jonka seurauksena Hassan pidettiin. Hassan joutui kolmeksi kuukaudeksi vankilaan, jossa hän joutui säännöllisesti kidutuksen uhriksi. Vankilasta vapautumisen jälkeen Hassan sai kuulla, että hänen isänsä oli myös pidätetty, eikä kukaan tiennyt isän tarkempaa olinpaikkaa.

Äidillä oli kova huoli Hassanin turvallisuudesta ja hän koki, että Hassanin ei ollut turvallista jäädä Irakiin. Äiti pyysi Hassanin sedältä apua pakomatkan järjestämiseksi. Hassanin ei ollut mahdollista saada virallisia matkustusasiakirjoja matkaa varten, joten äiti ja setä joutuivat turvautumaan salakuljettajien apuun maasta pois pääsemiseksi. Hassanille suunnitelmista kerrottiin päivää ennen lähtöä. Salakuljettajat veivät Hassanin ensin Turkkiin, josta matkaa jatkettiin täyteen ahdetuilla kalastajaveneillä Kreik-

kaan. Äiti ja setä olivat antaneet Hassanille rahaa mukaan, jotta hän voisi jatkaa matkaa Kreikasta eteenpäin. Salakuljettaja vaati rahoja itselleen sillä perusteella, että äidin ja sedän antama maksu ei kattanut kaikkia kuluja. Hassan kieltäytyi luovuttamasta rahoja, jonka seurauksena salakuljettaja vei rahat väkivalloin.

Hassan asui Kreikassa kadulla muiden kotimaastaan paenneiden ihmisten kanssa. Hassan työskenteli pimeästi tiskarina paikallisessa ravintolassa. Hassan teki yli 12 tunnin työvuoroja seitsemänä päivänä viikossa. Hassan ei aina saanut palkkaa tekemästään työstä, mutta säästi vähäiset saamansa rahat pakomatkan jatkamista varten. Rahaa ei jäänyt ruokaan, mutta Hassan pärjäsi syömällä ravintolasta jääneitä tähteitä. Saatuaan tarpeeksi rahaa kasaan Hassan maksoi salakuljettajille pääsystä Iso-Britanniaan. Matkaa tehtiin rekkojen kyydissä. Matkan aikana Hassan menetti ajantajunsa. Hänellä oli mukana vesipullo, mutta ei lainkaan syötävää. Salakuljettajat toivat Hassanin Iso-Britannian sijasta Suomeen ja neuvoivat häntä hakeutumaan poliisilaitokselle. Hassania kiellettiin puhumasta pakomatkansa yksityiskohdista. Hassan sijoitettiin turvapaikanhakuprosessin ajaksi ryhmäkotiin. Suomeen saapuessaan Hassan yritti tavoittaa perhettään puhelimitse. Hassan ei saanut yhteyttä perheeseensä, mutta setä osasi kertoa, että Hassanin äiti ja siskot olivat myös paenneet maasta. Sedällä ei ollut tietoa heidän olinpaikastaan. Sedällä ei myöskään ollut tietoa isän kohtalosta. Hassanin toiveena on saada yhteys perheenjäseniinsä sekä saada perhe Suomeen perheenyhdistämisen avulla.

2 Lapsen edun huomioiminen turvapaikanhakuprosessissa

2.1 Keitä ovat ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijat?

Maahanmuuttaja voi olla muuttotarkoituksensa mukaisesti siirtolainen, pakolainen, turvapaikanhakija tai paluumuuttaja. Siirtolainen ja paluumuuttaja ovat jättäneet entisen kotimaansa omasta vapaasta tahdostaan. He valitsevat kohdemaan omien mieltymystensä ja tarkoituseriensä mukaisesti. Kohdemaata pidetään parempana asuinpaikkana. Keskeisenä tavoitteena on paremman toimeentulon hankkiminen. Siirtolaisella voidaan tarkoittaa maastamuuttajaa tai maahanmuuttajaa. Toisen polven siirtolaisuudesta puhutaan silloin kun henkilö syntyy uudessa maassa, mutta ainakin toinen hänen vanhemmistaan on maahanmuuttaja. Väljemmän määritelmän mukaan henkilö on siirtolainen jos hän on syntynyt ulkomailla ja hänen vanhempansa ovat ulkomaalaisia, mutta henkilö on muuttanut Suomeen ennen kouluikää. Paluumuuttajalla tarkoitetaan henkilöä, joka muuttaa takaisin alkuperäiseen lähtömaahansa yksin tai lähimpiensä kanssa. (Soilamo 2006, 15–17.)

Pakolaiset ja turvapaikanhakijat eivät yleensä valitse kohdemaata itse, vaan siitä päättää heille jokin ulkopuolinen taho. Päätös muutosta tehdään usein nopeasti yllättävässä ja kaoottisessa tilanteessa. Muuton syynä on henkilöön kotimaassa kohdistuvat uhkatekijät, kuten kidutus, pakkotyö, aliravitseminen, kidutuksen tai tapon omin silmin näkeminen. Muita syitä voivat olla vangituksi tuleminen riski poliittisen tai uskonnollisen vainon tai kansallisen identiteetin vuoksi. (Soilamo mt., 15.)

YK:n pakolaisen oikeusasemaa koskevan yleissopimuksen mukaan henkilö on pakolainen, jos hänellä on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi kotimaassaan rodun, uskonnon, kansalaisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittiseen mielipiteen vuoksi. Suomen pakolaispolitiikkaan vaikuttaa YK:n yleissopimus ja maan oma lainsäädäntö. Valtion talousarviota päätettäessä Suomi määrittää vuotuisen pakolaiskiintiön. Tällä hetkellä pakolaiskiintiö on 750 henkilöä vuodessa. (Soilamo mt., 16.)

Turvapaikanhakijaksi määritellään henkilö, joka on tullut Suomeen kotimaastaan tai eiturvalliseksi luokitellusta maasta. Henkilö hakee turvapaikkaa Suomesta (Räty 2002, 18). YK:n pakolaissopimus on määritellyt pakolaisen, mutta se ei varsinaisesti sisällä

määrittelyä turvapaikkamenettelystä. Menettelytavat vaihtelevat maiden mukaan. Suomessa menettelytapa perustuu Ulkomaalaislakiin (Soilamo 2006, 16). Päätös turvapaikasta tehdään yleensä parissa vuodessa. Kielteisestä päätöksestä voi valittaa, mutta jos hakija saa uudestaan kielteisen päätöksen joutuu hän lähtemään maasta. Turvapaikanhakija luokitellaan pakolaiseksi sen jälkeen kun hän on saanut oleskeluluvan Suomeen (Räty 2002, 19).

Englannin kielessä ilman huoltajaa tulleista alaikäisistä turvapaikanhakijalapsista käytetään nimitystä ”unaccompanied minors” tai ”separated children”. Separated Children in Europe Programme (SCEP) suosittelee, että ilman huoltajia tulleista lapsista käytettäisiin termiä ”separated” (eroon joutunut) eikä ”unaccompanied” (yksin tullut). Tätä perustellaan sillä, että vaikka lapsi tulisikin Suomeen sukulaisen tai muun saattajan, kanssa, saattaa hän silti tarvita kansainvälistä suojelua. Ei ole myöskään mitään takeita siitä, että saattaja huolehtisi lapsesta myös maahantulon jälkeen (Mikkonen 2002, 12). Suomessa termi ei ole samalla tavalla vakiintunut ja sen vuoksi joudutaan käyttämään pidempiä ja monimutkaisempia ilmaisuja kuten ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijat- ja pakolaislapset, ilman huoltajaa tulleet lapset tai yksin tulleet lapset. (Helander & Mikkonen 2002, 31–32.) Tutkimuksessani käytän SCEP:n suosittelemaa termiä ilman huoltajaa tulleet lapset. Välillä saatan käyttää lyhyempää muotoa yksin tulleet lapset, mutta kyseisellä termillä tarkoitan ilman huoltajaa tulleita turvapaikanhakijalapsia.

Suomeen saapuneiden ilman huoltajaa tulleiden lasten määrä vaihtelee vuosittain. Alla olevassa taulukossa on esitelty Suomeen saapuneiden yksin tulleiden lasten määrä vuodesta 2008 alkaen.

Taulukko 1. Ilman huoltajaa tulleiden lasten määrä vuosittain (Maahanmuuttovirasto 2013).

Vuosi:	Määrä:
2013	96*
2012	167
2011	150
2010	329
2009	557
2008	706

* Lasten määrä vuoden 2013 heinäkuun loppuun mennessä.

Yksin tulleiden lasten syyt hakea turvapaikkaa ovat moninaisia. Yleisimpiä syitä ovat kotimaan huono turvallisuustilanne tai kuuluminen uskonnolliseen vähemmistöön, joka voi johtaa vaaran joutua vainotuksi. Muita lapsen turvallisuutta uhkaavia tekijöitä voivat olla vanhempien poliittinen aktiivisuus tai kunniaväkivalta (Kalland 2011, 6).

Suurin osa Suomeen saapuvista ilman huoltajaa tulleista lapsista on 15–17 vuotiaita poikia Somaliasta, Irakista tai Afganistanista. Tyttöjen osuus on huomattavasti pienempi. Tähän voivat olla syynä raiskauksen tai siepatuksi tulemisen pelko matkan aikana sekä kulttuurilliset erot. Suurin osa 10–15 vuotiaista lapsista saapuu maahan sukulaisen tai ystävän saattamana. Vanhemmat aikuisuuden kynnyksellä olevat 16–17 vuotiaat pojat matkustavat yleensä yksin (Kalland mt., 6).

Hyvin tyypillistä on se, että lapset saapuvat Suomeen ihmissalakuljettajien mukana. Tämä johtuu siitä, että lapsilla ei yleensä ole laillisia keinoja matkustaa Eurooppaan. Lapsen vanhemmat tai muut huoltajat maksavat salakuljettajille suuria summia lapsen tuomisesta turvalliseen maahan. Pakomatka on yleensä lapselle rankka kokemus. Toiset lapsista pääsevät perille muutamassa päivässä toiset taas tekevät matkaa useita kuukausia, jotkut jopa vuosia. Pakomatkan aikana lapset saattavat asua useissakin eri maissa. Lapset tekevät matkaa pienissä pätkissä ja yrittävät välillä tienata rahaa seuraavaa etappia varten. Lapset tietävät matkustavansa laittomasti, jonka vuoksi he pakoilevat poliisia ja rajanviranomaisia. Lapset pyrkivät matkustamaan mahdollisimman huomaamattomasti esimerkiksi piiloutumalla rekkojen takakontteihin. (Mustonen & Alanko 2011a, 12–13.)

2.2 Turvapaikanhakuprosessi

Turvapaikanhakuprosessi alkaa siitä kun turvapaikkahakemus on jätetty poliisilaitokselle. Tämän jälkeen viranomaiset aloittavat turvapaikkatutinnan. Poliisikuulustelun tarkoituksena on selvittää hakijan henkilöllisyys, matkareitti, maahantulotapa ja se onko lapsi hakenut turvapaikkaa ensisijaisesti jostain toisesta EU-maasta, Norjasta, Islannista tai Sveitsistä. Kuulusteluissa halutaan selvittää se onko lapsella perheenjäseniä edellä mainituissa maissa (Maahanmuuttovirasto 2010, 11). Varsinaisen turvapaikkakuulustelun suorittaa Maahanmuuttovirasto. Maahanmuuttoviraston kuulustelun tarkoituksena

on selvittää ne syyt jonka vuoksi lapsi on joutunut jättämään kotimaansa (Mikkonen 2002, 51).

Turvapaikanhakuprosessin ajaksi ilman huoltajaa tulleet lapset sijoitetaan ryhmäkoteihin. Ryhmäkodit sijaitsevat vastaanottokeskuksien yhteydessä. Lapset asuvat ryhmäkodeissa siihen saakka kunnes saavat oleskeluluvan. Oleskeluluvan saamisen jälkeen lapset sijoitetaan kuntien ylläpitämiin perheryhmäkoteihin, jossa he asuvat täysi-ikäisiksi saakka. Toiset lapsista saatetaan sijoittaa Suomessa asuvien sukulaistensa luokse jo turvapaikanhakuprosessin aikana. (Helander & Mikkonen 2002, 36,40.)

Osa ilman huoltajaa tulleista lapsista saapuu Suomeen ilman minkäänlaisia tarvittavia asiakirjoja henkilöllisyydestään. Lapsen iän tietäminen on kuitenkin tärkeä tekijä niin turvapaikanhakuprosessin, kuin lapsen identiteetin kehittymisen kannalta. Jotkut yksin tulleista lapsista eivät itsekkään tiedä tarkkaan omaa ikäänsä. Alaikäisten turvapaikanhakijoiden katsotaan olevan eri tavalla suojelun tarpeessa kuin aikuisten. Täysi-ikäisellä turvapaikanhakijalla ei myöskään ole mahdollisuutta saada perhettään Suomeen perheen yhdistämisen nojalla. (Mikkonen mt., 29–30.)

Tarvittaessa yksin tulleille lapsille on tehty iänmäärittystestejä. Iänmäärittystestit tehdään luustokartoitukseen avulla. Arviointi perustuu kädestä otettavaan röntgenkuvaan sekä hammastutkimukseen. Iänmäärittystestejä on arvosteltu siitä, että ne määrittävät iän kahden vuoden tarkkuudella. Asiantuntijoiden mukaan iän kartoittamiseen pitäisi käyttää luustokartoituksen lisäksi psykologin arviota lapsen iästä. (Mikkonen mt., 30–31.) Ilman huoltajaa tulleille lapsille on tehty myös kielitestejä, joiden tarkoituksena on selvittää minkä alueen murretta lapsi puhuu. Tällä tavoin on pyritty selvittämään lapsen tarkka kotipaikka (Mustonen & Alanko 2011b, 18).

Päätös turvapaikasta tehdään lapsen kertomuksen, asiakirjatodisteiden sekä hänen kotimaansa ihmisoikeus- ja turvallisuustilanteesta olevien tietojen perusteella. Päätöksen ollessa myönteinen lapselle myönnetään oleskelulupa Suomeen pakolaisuuden, toissijaisen suojeluntarpeen tai jonkun muun syyn perusteella. Turvapaikkapäätöksen ollessa kielteinen Maahanmuuttovirasto lähettää tiedon hakijan asuinpaikkakunnan poliisilaitokselle. Samalla päätetään hakijan käännättämisestä tai karkottamisesta pois Suomesta. Poikkeuksena sellaiset tapaukset joissa ilmenee syitä joiden perusteella päätöstä ei voi tehdä. Kielteisestä turvapaikkapäätöksestä voi valittaa Helsingin hallinto-oikeuteen

kiä käsittelyaikoja voidaan pitää kohtuuttomina. Keskimäärin lapset joutuvat odottamaan päätöstä vuodesta puoleentoista vuoteen, joissakin tapauksissa jopa kaksi vuotta. Epätietoisuus omasta tulevaisuudesta ja perheen tilanteesta vaikuttavat lapsen psyykkiseen hyvinvointiin. Kaksi vuotta on pitkä aika lapsen elämässä ja turvapaikanhakuprosessi on lapsille vaikeampi kokemus kuin aikuisille. (Mikkonen 2002, 48–49.)

Pitkistä käsittelyajoista huolimatta lapsen turvapaikkakriteereitä voidaan pitkää melko humaaneina, koska alaikäiset hakijat saavat yleensä myönteisen päätöksen. Lainsäädännön puitteissa on mahdollista, että lapsi palautetaan kotimaahansa tai kolmanteen maahan. Kolmanteen maahan palauttamisella tarkoitetaan sitä, että lapsi lähetetään johonkin toiseen Euroopan maahan, jos hänellä on siellä perheenjäsen, joka kykenee huolehtimaan lapsesta. Mikäli lapsi palautetaan kotimaahan tai kolmanteen maahan tulee viranomaisten varmistaa, että perhe pystyy huolehtimaan lapsesta. Lisäksi vanhempien, sukulaisten ja viranomaisten kesken on sovittava lapsen pitkäaikaisesta hoidosta. Lapselle tulee tehdä selväksi prosessin kaikki vaiheet ja lisäksi lasta on saatettava paluumatkalla. Lapsia on palautettu myös muihin Eurooppaan maihin Dublin menettelyn nojalla. (Mikkonen mt., 49, 70–72.)

Ilman huoltajaa tulleet lapset saavat harvoin turvapaikkaa. Lapselle voidaan myöntää oleskelulupa, jos turvapaikkakriteerit eivät täyty (Mikkonen mt., 58). Turvapaikan saaneella henkilöllä on Suomessa pakolaisasema. Turvapaikka myönnetään silloin jos henkilö on joutunut pakenemaan kotimaastaan tai pysyvästä asuinmaastaan siitä syystä, että hänellä on perusteltu syy pelätä joutuvansa vainotuksi alkuperänsä, uskontonsa, kansallisuutensa, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteensä vuoksi. Pelkonsa vuoksi henkilö on haluton hakemaan suojelua kyseiseltä valtiolta (Maahanmuuttovirasto 2010, 29).

Oleskelulupa voidaan myöntää määräajaksi (B-lupa) tai jatkuvana (A-lupa). B-lupa myönnetään vuodeksi kerrallaan. A-lupa on voimassa neljä vuotta, jonka jälkeen henkilö voi hakea pysyvää oleskelulupaa. Oleskelulupa voidaan myöntää toissijaisen suojelun tai humanitäärisen suojelun perusteella. Oleskelulupa toissijaisen suojelun perusteella myönnetään silloin jos hakijan kotimaassa tai pysyvässä asuinmaassa on menossa aseellinen selkkäus tai jos henkilöä uhkaa kuolemanrangaistus, teloitus, kidutus tai muu epäinhimillinen tai ihmisarvoa loukkaava kohtelu tai rangaistus. Oleskelulupa humanitäärisen suojelun perusteella voidaan myöntää silloin, jos hakijan kotimaassa tai pysy-

vässä asuinmaassa on tapahtunut ympäristökatastrofi tai jos kyseisessä maassa on meillä aseellinen selkkaus tai muuten vaikea ihmisoikeustilanne. Lapselle voidaan myöntää oleskelulupa yksilöllisestä inhimillisestä syystä jos turvapaikan epääminen on kohtuutonta hakijan terveydentilan, Suomeen syntyneiden siteiden tai muiden inhimillisten seikkojen vuoksi. (Maahanmuuttovirasto 2010, 29–31.)

Jokaiselle ilman huoltajaa tulleelle lapselle määrätään edustaja. Edustajan kelpoisuudesta, määräämisestä ja tehtävistä säädetään laissa kotouttamisen edistämisestä (30.12.2010/1386). Edustajille ei ole säädetty erillisiä kelpoisuusvaatimuksia. Edustajilta edellytetään tietämystä sosiaali- ja lastensuojelu alalta sekä maahanmuuttajuuteen liittyvistä asioista. Edustajat saavat työstään pienen palkkion. Edustajan valitsemisesta huolehtii yleensä vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijä. Hakemus edustajan määräämisestä tehdään paikalliselle käräjäoikeudelle, joka vahvistaa määräyksen (Parsons 2010, 46–47).

Edustajan tehtävänä on huolehtia lapsen edun toteutumisesta ja olla mukana prosessin jokaisessa vaiheessa. Edustajan tulee kertoa lapselle etukäteen kuulustelun sisällöstä ja siitä ketä henkilöitä kuulustelussa on paikalla. Edustajan tulee painottaa lapselle sitä, että lapsen oman edun kannalta on tärkeää, että lapsi kertoo totuudenmukaisesti omasta taustastaan. Edustajan tulee huolehtia siitä, että lapsella on kuulusteluissa käytössä oman kielen tulkki. Lapsen kannalta parasta olisi se jos tulkki olisi sama kaikissa kuulusteluissa. Mikäli kuulustelijan tai tulkin sukupuolella on merkitystä lapselle, tulee edustajan tiedottaa tästä kuulustelijalle. Edustajan tulee muodostaa luottamuksellinen suhde lapsen kanssa. Edustajan tulee huomioda se, että lapsella on takanaan traumaattisia kokemuksia. Lapsella voi myös olla huonoja kokemuksia kotimaansa viranomaisista. (Maahanmuuttovirasto mt., 11–13.)

SCEP: n ohjelman toimentasuositusten mukaan ilman huoltajaa tullutta turvapaikanhakijasta ei saa ottaa säilöön maahantuloon liittyvien seikkojen vuoksi. Alle 18-vuotiaan nuoren säilöönnotossa on kuultava sosiaaliviranomaisia. Perheenjäseniä ei myöskään saa erottaa toisistaan. Alaikäisten säilöönnotot ovat Suomessa erittäin harvinaisia, mutta siitä huolimatta 16–17 vuotiaita nuoria on otettu säilöön, jos heidän on epäilty olevan täysikäisiä. Nuoria on otettu säilöön myös silloin, kun nuoren on tiedetty olevan alaikäinen. Joissakin tapauksissa sosiaalityöntekijä on antanut suostumuksensa hakijan säilöönnotol-

le edes näkemättä kyseistä nuorta. Joitakin nuoria on kuulusteltu säilöönnoton yhteydessä ilman edustajan läsnäoloa. (Mikkonen 2002, 32.)

Erityisen heikossa asemassa ovat ne turvapaikanhakijalapsen lapset, jotka ehtivät täyttää 18 vuotta turvapaikanhakuprosessin aikana. Täysi-ikäiset hakijat joutuvat muuttamaan pois ryhmä- ja perheryhmäkodeista. Edustajan tehtävät lakkaavat nuoren täytettyä 18 vuotta. Täysi-ikäiset nuoret joutuvat pärjäämään täysin omillaan, eivätkä he ole aina siihen valmiita. SCEP on suositellut, että täysi-ikäistyville yksin tulleille turvapaikanhakijoille tulisi tarjota jälkihuoltoa 21 ikävuoteen saakka, aivan kuten suomalaisten huostaan otettujen lasten kohdalla. (Mikkonen mt., 56.)

2.3 Lapsen etu käsitteenä

Yksin tulleiden lasten turvapaikanhakuprosessia on pyritty kehittämään paremmin lapsen etua vastaavaksi. Mitä oikeastaan tarkoitetaan lapsen edulla? Lapsen etu on nykylastensuojelun ydinkäsitteitä. Käsitteenä se on kuitenkin kiistanalainen, eikä sillä ole yhteistä teoreettista pohjaa (Pösö 2012, 76). Sami Mahkosen (1991, 107) mukaan lapsen edun käsitettä tulisi lähestyä siten, että eriteltäisiin, mitä sillä tarkoitetaan ja ei tarkoiteta. Suomessa lapsen etu on ymmärretty yksilökohtaisesti. Vasta 1990-luvulla lainsäädännössä alettiin puhua kollektiivisesta lapsen edun periaatteesta.

Uudenlaisessa lapsuustutkimuksessa lapsuus nähdään yhteiskunnallisena ilmiönä. Lapsuutta ei saisi nähdä vain biologisena kypsyttömyytenä. Lapsuus ei ole luonnollinen tai universaali piirre tietyssä ihmisryhmässä, vaan monissa yhteiskunnissa se ilmenee erityisenä rakenteellisena ja kulttuurisena komponenttina. Lapsuutta ei voida erottaa yhteiskuntaluokasta, sukupuolesta tai etnisestä ryhmästä. Lasten sosiaalisia ja kulttuurisia suhteita ei saisi tarkastella vain aikuisten näkökulmasta vaan tutkimusta tulisi tehdä lapsen ehdoilla. Lasta ei tulisi nähdä vain passiivisena toimenpiteiden kohteena, vaan aktiivisina omana sosiaalisen elämänsä, ympäristönsä ja oman yhteiskuntansa rakentajina ja määrittäjinä. (Eskelinen & Kinnunen 2001, 14–15.)

Lapset ja aikuiset eivät ole yhteiskunnallisesti samassa asemassa. Lapsen etua tarkastellaan aikuisten näkemyksistä käsin. Lapset nähdään pikemminkin objekteina kuin subjektina. Lapset ovat riippuvaisia aikuisista, eikä heillä ole kovinkaan suuria mahdolli-

suuksia vaikuttaa ympäristöönsä ja elinoloihinsa. Lapset nähdään osana perhettä ja heidän asemansa määrittyy perheestä käsin. (Kähkönen 1995, 16–17.) Juha Eskelinen ja Petri Kinnunen (2001, 10) toteavat, että lapsen matka täysivaltaiseksi yhteiskunnan jäseneksi, subjektiksi edellyttää uudenlaista tapaa ymmärtää lapsuutta. Uudistetun Lastensuojelulain (13.4.2007/417) yksi tärkeimmistä tavoitteista on ollut korostaa lasten subjektiivista asemaa vanhempiinsa nähden.

Tapio Rätty (2010, 12) toteaa, että lapset elävät yleensä perheessä, jonka muodostaa lapsen lisäksi ainakin toinen vanhemmista ja mahdolliset sisarukset. Lapsen etua arvioitaessa ei voida olla huomioimatta lapsen perhesiteitä. Lapsen edun kannalta vastakkaiseen lopputulokseen voidaan päätyä silloin, jos lapsen etua määriteltäessä unohdetaan lapsen perhesiteet. Lapsen edun arviointi ei voi lähteä vanhempien tarpeista, mutta ne on otettava huomioon. Mahkosen (2003, 46–47) mukaan on olemassa erikseen lapsen etu ja aikuisen etu, jotka voivat olla keskenään vastakkaisia. Ensisijaisesti tulee huomioida lapsen etu.

Miten lapsen etu voidaan määritellä yksin tulleen lapsen kohdalla, jos lapsi mielletään osaksi perhettä ja lapsen edun ajatellaan muodostuvan perheestä käsin? Voidaanko esimerkiksi ajatella, että lapsen vanhemmat ja huoltajat ajattelevat lapsen edun mukaista olevan se, että lapsi saa kasvaa turvallisessa maassa? Mustonen ja Alanko (2011a, 12–13) toteavat, että vanhemmat saattavat maksaa suuria summia salakuljettajille siitä, että he veisivät lapset turvalliseen maahan. Siitäkin huolimatta, että takeita perille pääsystä ei ole. En usko, että vanhemmat olisivat valmiita ottamaan tällaista riskiä, elleivät he oikeasti ajattelisi, että lapsen edun mukaisista olisi päästä kotimaasta pois. Pentikäinen (2005, 81–82) toteaa, että vanhemmat eivät suinkaan ajattele, että lapsi lähetettäisiin pois pysyvästi, vaan pois pääsyn ajatellaan tarjoavan lapselle ja parhaassa tapauksessa koko muulle perheelle mahdollisuuden uuteen ja turvatumpaan elämään.

Lapsen edun rinnalla puhutaan usein myös lapsen tarpeista, oikeuksista näkökulmasta ja äänestä. Käsitteenä lapsen etu/tarpeet/oikeudet/näkökulma/ääni tarvitsevat kriittistä tarkastelua niiden ajankohtaisuuden ja näennäisen itsestäänselvyiden vuoksi. Käsitteillä lapsen etu ja lapsen oikeus on hyvin erilainen historiallinen tausta. Tästä huolimatta kyseisiä käsitteitä käytetään osittain rinnakkaisina tai päällekkäisinä. Lasten oikeudet voidaan käsitteenä liittää ihmisoikeuksellisiin kysymyksiin. Lapsen oikeuksien käsitteen juuret ovat YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa. Lapsen oikeudet ovat myös eri ta-

voin lakiin liittyviä käsitteitä. Toisaalta lapsen oikeudet ovat osa lapsuuden sosiologian käsitteistöä ja lähestymistapaa. (Pösö 2012, 76–77, 82.)

Lasten oikeudet lisääntyvät iän karttumisen mukaan. Lasta tulee kuunnella aina kun se on hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaan mahdollista. Lapsen etu ei ole sidoksissa lapsen ikään. Aivan pienillä lapsillakin tulisi olla mahdollisuus vaikuttaa omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon (Kähkönen 1995, 18). Lapsen etu ei toteudu jos lasta ei kuulla häntä koskevassa päätöksenteossa. Mielenpäänsä pohjaksi lapsi tarvitsee riittävästi tietoa eri toimenpidevaihtoehdoista (Räty 2010, 12–13).

Psykologiset lapsikäsitteet ovat vaikuttaneet lapsille myönnettyihin oikeuksiin. Psykologian luomiin lapsikäsitteisiin tulisi suhtautua kriittisesti. Psykologiset teorialat ovat kasvattaneet tietoisuuttamme lapsen kehityksestä, tarpeista sekä kyvyistä eri ikävaiheissa. Lapsen kehitystä kuvaavat psykologiset teorialat määrittävät lapset ”epätäydellisiksi” ja ”keskeneräisiksi” ihmisiksi, jotka ovat vasta matkalla aikuisuuden edellyttämälle tasolle. Lasten tarkasteleminen siten, kuinka hyvin he hallitsevat aikuisuuden edellyttämät taidot johtaa lasten aliarvioimiseen. Kehitysteorialat keskittyvät sosialisatio- ja kypsymprosessiin. Tämän vuoksi ne eivät näe lapsen omaa tapaa hahmottaa ympäröiviä asioita ja maailmaa. Lapsen kehityksen tunteminen ei tarkoita sitä, että tuntisimme kyseistä lasta. (Kähkönen mt., 18.)

Lapsen näkökulma on käsitteenä lapsen etua ja oikeutta epämääräisempi. Vasta 1990-luvulla on alettu korostamaan sitä, että lapsilla on oma näkökulmansa. Vaihtoehtoisesti puhutaan myös lapsen äänestä. Lapsen näkökulman huomioimista korostetaan myös lastensuojelussa (Pösö mt., 85). Lapset saatetaan nähdä usein vain passiivisina suojelun kohteina. Lapsen näkemyksen kuuleminen on tärkeää siksi, että lapsen näkemykset poikkeavat usein aikuisten näkemyksistä. Lapsen näkökulman huomioiminen antaa lapselle kokemuksen siitä, että arvostamme hänen näkemyksiään ja kykyä ratkaista ongelmia. Lapsen kuuleminen edesauttaa sitä, että lapsi on tyytyväinen häntä koskevan päätöksen lopputulokseen. Lapsi saa kokemuksen siitä, että omaa elämää voi hallita ja sen kulkuun ja tapahtumiin voi vaikuttaa itse. (Kähkönen mt., 24.)

Tunne oman elämän hallittavuudesta korostuu yksin tulleiden lasten kohdalla aivan erityisellä tavalla. Ilman huoltajaa tulleet lapset ovat menettäneet sidoksensa kaikkeen heille tärkeään, kuten perheeseen ja tuttuun ja turvalliseen elinympäristöön. Lasten voi

olla vaikea muodostaa kokonaiskuvaa omasta elämäntilanteestaan. Tämän lisäksi heillä saattaa olla monia traumaattisia kokemuksia kotimaastaan sekä pakomatkalta. Suomessa lapset ovat heille täysin vieraassa kulttuurissa keskellä turvapaikanhakuprosessia. Lapsista voi tuntua siltä, että heillä ei ole minkäänlaista kontrollia oman elämänsä suhteen. Kokemus oman elämän hallittavuudesta antaa lapselle edes jonkinlaista järjestystä sekasorron keskelle.

Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma eroavat toisistaan niiden historiallisen taustan ja erilaisten kiinnityskohtiensa vuoksi. Lapsen edun juuret johtavat psykodynaamiseen perinteeseen. Lapsen edun periaatteita on haluttu tuoda mukaan yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun. Lapsen oikeudet ovat osa ihmisoikeudellista ja filosofista perinnettä. Lapsen näkökulma liitetään sosiologiseen lapsuustutkimukseen, sosiaalitutkimuksen asianosaisääniä arvostavaan metodologiseen suuntaukseen ja ammattikäytäntöjen asianosaisnäkökulman vahvistamisen perinteeseen. Kaikkia edellä mainituilla käsitteillä on oma merkittävä asemansa lastensuojelussa. Ne ovat institutionalisoitu osaksi lainsäädäntöä, toimintaperiaatteita tai -käytäntöjä. Käsitteillä ei ole tarkasti määriteltyä sisältöä, mikä mahdollistaa käsitteiden käyttämisen limittäin. (Pösö 2012, 88.)

Pösö (mt., 91–92) korostaa sitä, että lapsen etu on käsitteenä tilannesidonnainen ja edellyttää moraalista järkeilyä. Pösö ehdottaa, että lapsen edulle, oikeuksille ja näkökulmille tulisi pyrkiä luomaan vahvempaa sisällöllistä teoreettista taustaa. Tämä ei sulje pois moraalia. Moraalisia kysymyksiä, kuten mikä kuuluu hyvään lapsuuteen, on mahdollonta erottaa lastensuojelun arjesta. Teoreettiset näkemykset voivat tuoda moraalin rinnalle tilaa teoreettista tietoa hyödyntävää järkeilylle. Toiseksi lapsen etua ei saisi nähdä vain lapsen ja vanhemman välisenä erona vaan sen sijaan tulisi huomioida lapsen elinympäristön taustalla vaikuttava yhteisö ja kulttuuri.

Kirsti Kurki-Suonion (2000, 40–41) mukaan lapsen etu on aina sidoksissa niihin arvoihin, jotka määrittävät lapsen ja hänen vanhempiansa koskevaa kulttuuria. Länsimaissa käsitykset lapsen edusta ovat kehittyneet hyvin samansuuntaisesti. Lapsen edun samankaltaisen tulkinnan voidaan olettaa johtuvan samankaltaisesta arvopohjasta. Lapsen edun kulttuurisidonnainen asema viittaa siihen, että toisenlaisen kulttuurin vaikutuspiirissä lapsen etu voidaan määritellä täysin eri tavalla.

2.4 Lapsen etu ja turvapaikanhakuprosessi

Ilman huoltajaa tulleiden lasten vastaanotossa noudetaan ensisijaisesti YK:n Lasten oikeuksien sopimusta, Suomen Lastensuojelulakia sekä Ulkomaalaislakia (30.4.2004/302). Tämän lisäksi yksin tulleiden lasten vastaanotossa sovelletaan Euroopan Unionin (EU) direktiiviä 2003/9/EY ns. minimidirektiiviä turvapaikanhakijoiden vastaanottoa jäsenvaltioissa koskevista vähimmäisvaatimuksista. Kaikissa edellä mainituissa sopimuksissa ja säädöksissä korostetaan sitä, että lapsen edun tulee olla johtava periaate kaikessa lapsia koskevassa päätöksenteossa. Lasten kohdalla tulee kiinnittää erityistä huomiota kehitykseen ja hyvinvointiin liittyviin seikkoihin. Toinen säädöksissä ja sopimuksissa toistuva periaate on lapsen osallisuuden tukeminen. Lapsen edun kannalta olennaista on se, että lapsella on mahdollisuus vaikuttaa häntä koskevaan päätöksentekoon.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen alettiin kansainvälisestikin kiinnittää enemmän huomiota lasten oikeuksiin. Geneven Lasten oikeuksien sopimus (the Geneva Declaration of the Rights of the Child) on vuodelta 1924 ja se sisälsi viisi lasten etuja ajavaa artiklaa. YK aloitti toimintansa toisen maailmansodan jälkeen. Tällöin uudistettiin Geneven Lasten oikeuksien sopimusta. Geneven sopimus korvattiin vuonna 1959 laajemmalla kymmenen artiklaa sisältävällä lapsen oikeuksien julistuksella. (The UN Declaration of the Rights of the Child) Kyseinen julistus oli voimassa vuoteen 1989, jonka jälkeen se korvattiin YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimuksella. (the Convention on the Rights of the Child) (Mahkonen 2010, 82–83.)

Lapsen oikeuksien sopimusta valmistellessa nostettiin esiin katulasten asema, lasten työvoiman riisto, lasten osallistuminen sotatoimiin ja muihin aseellisiin selkkauksiin sekä lapsilla käytävä törkeä ihmiskauppa ja lapsiprostituutio (Mahkonen mt., 82–83). Suomi on ratifioinut YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen kesäkuussa 1991 ja valtiolisäisesti se asetettiin voimaan asetuksella elokuussa 1991. Kansainvälisesti yleissopimus astui voimaan 2. syyskuuta 1990. Ainoastaan USA ja Somalia eivät ole ratifioineet kyseistä sopimusta (Araneva 2001, 100).

Ajatusta lapsuudesta omana näkyvänä elämänvaiheenaan syntyi vasta 1920-luvulla. Suomessa lapsen oikeuksien toteutumista luotiin kahden suuren lainsäädäntöprojektin kautta. Toinen niistä oli yleinen oppivelvollisuus ja toinen työlainsäädäntö, jonka ala-

ikäisiä koskevat suojasäännökset estivät lapsen työnteon. Työnteko ja koulunkäynti erottivat lapset toisistaan ja tekivät lapsista sellaisen yhteiskunnallisen kategorian, jonka ajateltiin tarvitsevan räätälöityjä ihmisoikeuksia. Lasten oikeuksien kehittyminen ei ole toteutunut samassa tahdissa eri puolilla maailmaa. Isolta joukolta lapsista puuttuvat yhä edelleen alkeellisimmatkin ihmisoikeudet. (Jaakkola 2000, 8.)

Lapsen oikeuksien sopimus sisältää määritelmät eri valtioiden hyväksymistä lapsen oikeuksista. Osa niistä on luonteeltaan poliittisia ja kansalaisoikeuksiin liittyviä, osa taas sosiaalisia ja taloudellisia ja osa humanitaarisia oikeuksia. Lapsen oikeuksien sopimuksen tärkeimpänä teemana on lapsen ihmisarvo. Se on perusarvo joka yhdistää jokaista yleissopimuksessa mainittua periaatetta ja lapsen oikeutta. Sopimus edellyttää, että kaikki sen allekirjoittaneet maat ryhtyvät asianmukaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. Sopimusvaltiot ovat sitoutuneet huolehtimaan sopimuksen periaatteiden laajasta tiedottamisesta tarkoituksenmukaisella ja aktiivisella tavalla 42 artiklan mukaisesti. Suomessa lapsen oikeuksien sopimus on julkaistu kokonaisuudessaan Suomen lakikirjassa muun lapsilainsäädännön yhteydessä. (Araneva 2001, 100–103.)

Yleissopimus sisältää 54 artiklaa, jotka voidaan jakaa kolmeen pääosaa: 1. pääperiaatteisiin, 2. nimenomaisiin oikeuksiin ja 3. yleissopimuksen valvontamekanismia sekä muuta yleissopimukseen liittyvää menettelyä sääteleviin artikloihin. Yleissopimuksen neljä pääperiaatetta ovat; syrjinnän kieltä (artikla 2), lapsen etu (artikla 3), lapsen oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehitykseen (artikla 6), lapsen oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon sekä lapsen näkemyksen huomioon ottaminen (artikla 12). Nämä neljä periaatetta tulee ottaa huomioon sopimuksen kokonaisvaltaisessa soveltamisessa sekä kunkin yksittäisen yleissopimuksen asettaman velvoitteen ja oikeuden soveltamisessa. (Araneva mt., 100–101.)

Lapsen etua korostetaan kaikissa lapsia koskevassa päätöksenteossa sekä viranomais-toiminnassa kaikilla hallinnon tasoilla. Lapsen etu tulee huomioida yksittäistä lasta koskevassa päätöksessä, mutta myös koko lapsiväestöä koskevassa valtakunnallisessa ja kunnallisessa päätöksenteossa. Yleissopimuksen tavoitteet voidaan tiivistää kolmeen kohtaan, joiden mukaan sopimuksen tulisi turvata; lapsen oikeus saada osuus yhteiskunnan voimavaroista, lapsen oikeus erityiseen suojeluun sekä lapsen oikeus osallistumiseen. Edellä mainituissa kohdissa tulee aina huomioida lapsen etu sekä syrjinnän

kielto. Tämän lisäksi sopimusvaltioiden tulisi kohdella kaikkia sen tuomiovallan alla olevia lapsia ilman minkäänlaista erotusta (Araneva 2001, 101). Näin ollen YK:n Lasten oikeuksien sopimus velvoittaa Suomea kohtelemaan yksin tulleita lapsia samoin kuten suomalaisiakin lapsia. Lasten kohteleva ilman minkäänlaista erotusta edellyttää myös sitä, että ilman huoltajaa tulleita lapsia ei saisi laittaa eriarvoiseen asemaan turva- paikkahakijastatuksensa vuoksi, vaan heidät tulisi ensisijaisesti nähdä lapsina, samalla tavoin kuin suomalaiset lapset.

Oikeudenmukaisen osuuden turvaamisella yhteiskunnan voimavaroista tarkoitetaan sitä, että lapsella on oikeus koulutukseen, sosiaaliturvaan, sekä terveydenhuoltoon. Erityisellä suojelulla tarkoitetaan lapsen suojelemista kaikenlaiselta väkivallalta, hyväksikäytöltä, laiminlyönneiltä ja muulta epäinhimilliseltä kohtelulta. Lasta tulee suojella erityisesti niissä tilanteissa, joissa lapsen vanhemmat eivät kykene turvaamaan lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta. Lapsen oikeudella osallistua tarkoitetaan sitä, että lapsella tulee olla oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon ja ilmaista omat näkemyksensä häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on huomioitava hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Yleissopimuksen 14 artiklan mukaan lapsilla on oikeus ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapauteen sekä 16 artiklan mukaan oikeus yhdistymisvapauteen sekä rauhanomaisiin kokoontumisiin. (Araneva mt., 102.)

Lapsen oikeuksien 12. artikla lapsesta itsenäisenä toimijana on tärkeä lasten oikeuksien toteutumisen kannalta. Lapsen oikeuksia voidaan lähestyä kahdesta näkökulmasta käsin. Historiallisesti varhemman käsityksen mukaan lapsi on keskeneräinen ihminen, jota tulee suojella. Lapsi voidaan myös nähdä itsenäisenä toimijana ja omien oikeuksiensa kantajana. Kyseisen näkemyksen mukaan lapsikin voi olla ajatella ja toimia omasta puolestaan. Tämän vuoksi lapsilla tulisi olla mahdollisuus ilmaista mielipiteensä häntä koskevissa päätöksissä. Lapsen oikeus puhua omasta puolestaan katkaisee yleisen myytiin siitä, että aikuiset tietävät aina mikä on lapselle parasta. Lapsen ja aikuisen edut voivat todellisuudessa olla hyvinkin ristiriitaisia toisiinsa nähden. (Jaakkola 2000, 8-10.)

Lapsen oikeuksien sopimuksessa on sulautettu yhteen monen eri valtion näkemykset lapsen oikeuksista. Eri valtioiden kulttuurinen erilaisuus on huomioitu yleissopimuksen 41 artiklassa. Sopimuksen 51 artiklassa sanotaan, että sopimuksella ei puututa valtioiden lainsäädännössä oleviin määräyksiin, jos ne edistävät paremmin lapsen oikeuksien

toteutumista. (Araneva 2001, 102–103.) Sopimusvaltiot ovat sitoutuneet toteuttamaan lapsen oikeuksia resurssiensa mukaan. Sopimuksen 5. artiklassa huomioidaan kulttuurien väliset erot. Sopimuksen mukaan sopimusvaltioissa on kunnioitettava väestön paikallisia tapoja sekä lapsen perheen, suvun ja laillisten huoltajien oikeuksia ja velvollisuuksia lapsen kasvattajana. (Jaakkola 2000, 9.)

Valtiolliset lainsäädännön määräykset eivät saa olla ristiriidassa lapsen oikeuksien peruseriaatteiden kanssa. Osa oikeuksista kuten ”jokaisen lapsen synnynnäinen oikeus elämään” sekä ”lapsen oikeuksien kuuluminen lapsille ilman vanhemman tai huoltajan rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen, etniseen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuvaan erotteluun ovat perusoikeuksia joita tulisi kunnioittaa kulttuurista riippumatta (Jaakkola mt., 9).

Lapsen edun sisältöä ei voida muuttaa kulttuurisen kontekstin mukaan. Lasten oikeuksien sopimus ei myöskään voi perustua tällaiselle lähtökohdalle. Lapsen edun tulkinnan jättäminen pelkästään valtioiden ja mahdollisesti vielä pienempien yhteisöjen omaksi asiaksi johtavat siihen, että kyseiset yhteisöt voivat tulkita lapsen etua omasta näkökulmastaan kenenkään siihen puuttumatta. Tämä mahdollistaa ääripoliittisten- ja uskonnollisten ryhmien omaperäiset tulkinnat lapsen edusta, kuten esimerkiksi tyttöjen ympärileikkaukset. Yleissopimuksen mukaan lapsen edun tulkinnan on oltava sidoksissa kansallista kulttuuria laajempaan kulttuurikehykseen. Kansallisia tulkintoja lapsen edusta on voitava ohjata yleismaailmallisesti hyväksytyjen eettisten arvojen suuntaan. Yleismaailmallisesti hyväksytyjä eettisiä arvoja voisivat olla esimerkiksi Lasten oikeuksien yleissopimus. Sopimus osoittaa ne arvot joiden varaan lapsen edun tulkinta voidaan rakentaa. Lapsen oikeudet ovat niitä asioita, jotka kuuluvat hyvään lapsuuteen. (Kurki-Suonio 2000, 40–41.)

Ovatko lapsen oikeudet sittenkään yleismaailmallisia? Ovatko ne enemmänkin heijastumia länsimaisesta kulttuurista? Miten lapsen edun soveltaminen onnistuu esimerkiksi kehitysmaissa? Onko yleissopimuksen mukainen tulkinta lapsen edusta länsimaisen kulttuurin ja oikeusideologian imperialistista voittokulkua? Lasten oikeuksien sopimuksen valmistelutyöryhmä koostui pääosin pohjoisen pallonpuoliskon edustajista. Sopimus on valmisteltu hyödyntäen heille tuttuja käsitteitä ja mekanismeja. Lapsen edun periaatteiden toteuttaminen kehitysmaissa voi olla haastavaa sen vuoksi, että siinä käytetyt

käsitteet ovat heille vieraita. Sopimuskohtien merkityksen peilaaminen omaan kulttuuri-taustaan ja maan resurssien näkökulmasta voi olla vaikeaa. Kehityksessa koetaan, että käsitteenä lapsen etu ”the best interest of the child” on länsimaista alkuperää oleva tuote. Koulunkäyntiä pidetään yleisesti lapsen edun mukaisena, mutta esimerkiksi Japanissa koulutuksen yliarvostaminen on johtanut vaatimustasoon, mikä vaatii kohtuuttomia uhrauksia lapsilta, mutta myös vanhemmilta. Japanilaisen näkökulman mukainen koulunkäynti ei kaikissa tilanteissa ole lapsen edun mukaista. (Kurki-Suonio 2000, 43.)

Länsimaat ovat olleet tärkeässä asemassa lapsen edun periaatteen luomisessa. Vaarana tässä on se, että länsimaat ovat periaatteen kansainvälisessä tulkinnassa hyvinkin itse-riittoisia. Kehitysmaiden ja jopa kehittyneiden Aasian maiden on melkein mahdotonta esittää vaihtoehtoisia tulkintoja. Lasten edun tulkinnassa tulisi löytää sellaisia arvoja ja merkityksiä, joista on mahdollisuus saada vastakaikua muuallakin kuin länsimaissa. Eri kulttuurien tulisi käydä keskenään aitoa ja erilaisuutta ymmärtävää vuoropuhelua lapsen edun määrittelystä. Yleissopimuksen luojina vauraiden ja kehittyneiden länsimaiden tehtävänä on kyseisen vuoropuhelun luominen. (Kurki-Suonio mt., 43.) Yksin tulleiden lasten kohdalla tulisi tiedostaa se, että lapsen kotimaassa lapsen etu on voitu määritellä hyvinkin eri tavalla. Siitä huolimatta ilman huoltajaa tulleiden lasten kohdalla lapsen edun voitaisiin ajatella muodostuvan niistä asioista, joita yleismaailmallisesti ajatellaan kuuluvan hyvään lapsuuteen.

Lastensuojelulain 1 §:n mukaan: *Lain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun.* Suomen Lastensuojelulain johtavana periaatteena on lapsen etu. Viranomaisen on huomioitava lapsen etu kaikissa toimenpiteissään. Lapsen edun toteutumien edellyttää sitä, että huolehditaan lapsen oikeudesta osallisuuteen sekä erityiseen suojeluun. Julkisen vallan velvollisuutena on varata riittävät voimavarat perheelle ja lapselle palveluja järjestettäessä. (Räty 2010, 1.) Yksin tulleiden lasten kohdalla voitaisiin ajatella, että perheen sijaan julkisen vallan tulisi varata viranomaisille riittävät voimavarat lapsen palvelujen järjestämiseen.

Suomen ensimmäinen Lastensuojelulaki astui voimaan vuonna 1936. Tämän jälkeen lakia on uudistettu vuonna 1983. Viimeisin uudistus astui voimaan 1.1.2008. Uudistukselle nähtiin olevat tarvetta sen vuoksi, että lasten ja nuorten elämässä oli tapahtunut paljon muutoksia viimeisien 30-vuoden aikana. Muutokset johtuivat perherakenteiden

muutoksista, teknologian kehittämisestä, kansainvälistymisestä sekä muutoksista lastensuojelun ammatillisissa käytännöissä. Tämän lisäksi Suomi oli ratifioinut YK:n Lasten oikeuksien sopimuksen vuonna 1991. Vuoden 2008 uudistuksen tavoitteena oli säännösten selkiyttäminen, ajanmukaistaminen sekä täydentäminen. (Mahkonen 2010, 26–40.)

Vuoden 2008 Lastensuojelulaissa on pyritty täsmentämään sitä, mitkä oikeastaan tarkoitetaan lapsen edulla Lastensuojelussa. Lastensuojelun päätehtävänä on edistää lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Erityisesti painotetaan varhaista puuttumista. Lapsen ja perheen ongelmat tulisi pyrkiä huomaamaan mahdollisimman aikaisin. Lapsen edun on aina oltava johtava periaate lastensuojelun tarvetta ja toimia arvioitaessa. (Mahkonen mt., 96.)

Ulkomaalaislain 1 §:ssä todetaan, että *lain tarkoituksena on toteuttaa ja edistää hyvää hallintoa ja oikeusturvaa ulkomaalaisasioissa. Lain tarkoituksena on lisäksi edistää hallittua maahanmuuttoa ja kansainvälisen suojelun antamista ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia kunnioittaen sekä ottaen huomioon Suomea velvoittavat kansainväliset sopimukset.* Ulkomaalaislaissa säädetään myös alaikäisten turvapaikanhakijoiden kohtelusta sekä iänmäärittämisestä.

Ulkomaalaislain 6 §:ssä painotetaan, että alle 18-vuotiaan turvapaikanhakijan kohdalla tulee kiinnittää erityistä huomiota lapsen etuun sekä hänen kehitykseensä ja terveyteen liittyviin seikkoihin. Yli 12 vuotta täyttäneitä lapsia on kuultava heitä koskevassa päätöksenteossa. Lapsen mielipiteet tulee huomioida hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Nuorempia lapsia tulee myös kuulla tarpeen mukaan.

Ilman huoltajaa tulleiden lasten asemaan otetaan kantaa erityisesti EU:n minimidirektiivin (2003/9/EY) artikloissa 18 ja 19. Artiklan 18 mukaan kaikenlaisten väärinkäytösten, laiminlyöntien, hyväksikäytön, kidutuksen tai julman, epäinhimillisen ja halventavan kohtelun uhriksi joutuneille ja aseellisista selkkauksista kärsineille lapsille tulee antaa kuntoutusta. Tämän lisäksi mielenterveyspalveluita tulee kehittää turvapaikanhakijalasten tarpeita vastaavaksi ja tarvittaessa saatavilla tulee olla pätevää neuvontaa. Artiklassa 19 säädetään ilman huoltajaa tulleiden lasten majoituksen järjestämisestä sekä lasten kanssa työskentelevien henkilöiden koulutusvaatimuksista. Artiklassa 19 otetaan kantaa siihen, että sisarukset tulisi sijoittaa samaan paikkaan sekä siitä, että lasten huoltajien

jäljittäminen tulisi aloittaa mahdollisimman pian. Perheenyhdistämisestä säädetään Euroopan neuvoston direktiivissä 2003/86/EY sekä EU:n ihmisoikeussopimuksessa, jonka artiklan 8 mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta.

Lapsen etu pyritään huomioimaan turvapaikkaprosessin jokaisessa vaiheessa. Maahanmuuttoviraston toimien kuten iän selvittämisen ja turvapaikkapuhuttelun taustalla on aina lapsen edun toteutuminen. Susanne Tengmanin ja Ritva Laakso-Liukkosen (2011, 98–99.) mukaan lapsen edun mukaista on hänen oikean ikänsä selvittäminen. Ikä selvitetään osana henkilöllisyyden selvittämistä. Yksin tulleilla lapsilla ei aina välttämättä ole luotettavaa ja riittävää asiakirja-aineistoa henkilöllisyydestään. Lapset voivat olla myös kotoisin sellaisista maista, joista ei ole mahdollista saada henkilöllisyyttä koskevia asiakirjoja esimerkiksi sisällissodan tai puutteellisen väestörekisterijärjestelmän vuoksi. Lapset eivät myöskään välttämättä tiedä omaa ikäänsä. Lapsen oikean iän selvittäminen helpottaa myös lapsen Suomeen kotouttamista mahdollisen oleskeluluvan saamisen jälkeen. Lapsen etu on se, että hänen mahdolliset huoltajansa pyritään selvittämään. Lapsen ja mahdollisesti löydetyn huoltajan välille pyritään luomaan yhteys. Huoltajan jäljittäminen tulee aloittaa mahdollisimman pian turvapaikkaprosessin alkamisen jälkeen.

Lapsen oikeus tulla kuuluksi toteutuu maahanmuuttoviraston järjestämässä turvapaikkapuhuttelussa, joten varten on laadittu puhutteluohje ja puhuttelupöytäkirja. Kyseisten asiakirjojen laatimisessa on konsultoitu lasten haastattelemiseen perehtyneitä asiantuntijoita. Puhutteluissa huolehditaan siitä, että kysymykset ovat selkeitä eivätkä ne sisällä sellaisia kielellisiä ilmaisuja, joita lapsi ei ymmärrä. Taukokoja pidetään myös riittäväs-
tä. Puhuttelussa ovat paikalla lapsen edustaja, oikeudellinen avustaja, tulkki ja joissain tapauksissa myös vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijä. Maahanmuuttovirastolla on käytössään sosiaalityöntekijän kirjoittama lausunto lapsen edusta. Lasta haastatellessa kiinnitetään erityistä huomiota myös tulkin pätevyyteen. (Tengman & Laakso-Liukkonen mt., 97–98.)

Alaikäisen turvapaikanhakijan kotimaantilannetta arvioidaan samalla tavoin kuin aikuisen, kuitenkin huomioon ottaen se, että lapset ovat aikuisia haavoittuvamassa ja turvatomammassa asemassa sekä alttiimpia ihmisoikeusloukkauksille. Lapsen turvapaikkaperusteita arvioidaan ensin kotimaan humanitääristen olosuhteiden perusteella ja tämän jälkeen tarkastellaan muita esille tulleita oleskelulupaperusteita. Alaikäisen turvapaik-

kaprosessissa tiedostetaan lasten haavoittuva asema, jonka vuoksi heillä on vahvempia perusteita kansainväliselle suojelulle kuin aikuisella. (Tengemann & Laakso-Liukkonen 2011, 99–102.)

Maahanmuuttovirastossa tehtävissä päätöksissä tulee tarkastella sitä, mikä on kulloisesakin tilanteessa lapsen etu. Päätöksessä tulee huomioida lapsen yksilölliset tarpeet, toivomukset ja mielipiteet. Lapset ovat erityisen haavoittuvaisessa tilanteessa silloin kuin yhteiskunnan etu on ristiriidassa lapsen edun kanssa. Tällöin on tärkeää, että lapsen kanssa työskentelevät viranomaiset huolehtivat siitä, että lapsen etu toteutuu parhaalla mahdollisella tavalla. (Tengman & Laakso-Liukkonen mt., 101.) Vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijän tulee tehdä Maahanmuuttovirastolle lapsen etu-lausunto, jossa hän ottaa kantaa siihen, miten lapsen etu toteutuisi parhaalla mahdollisella tavalla juuri tämän lapsen kohdalla (Mustonen & Alanko 2011b, 18).

Lapsen edun arvioimisen haasteita on se, että tiedot lapsen kasvuhistoriasta ja kokemuksista saadaan ainoastaan lapselta itseltään. Lapsen kykyä ja mahdollisuuksia kertoa omista kokemuksistaan voidaan pitää rajallisina. Omien kokemusten kertomisen tekee vaikeaksi se, että lapsi joutuu avautumaan asioistaan tuntemattomille henkilöille tulkin avustuksella. Haastattelutilanteet ovat myös uusia ja outoja tilanteita lapselle. Lapsilla voi olla aiempia huonoja kokemuksia viranomaisista, mikä vaikeuttaa luottamuksen rakentamista. Lasta on saatettu uhkailla ja häntä on saatettu etukäteen ohjeistaa siitä, mitä hän kuulusteluissa saa kertoa. Yksin tulleilla lapsilla saattaa olla takanaan useita traumaattisia kokemuksia. Traumatisoituminen vaikuttaa muistitoimintaan, minkä seurauksena lapsella saattaa olla laajoja muistiaukkoja liittyen aiempiin tapahtumiin. Toisaalta huomion kaventuminen edistää joidenkin yksityiskohtien ja tarkkojen muistikuvien tallentumista muistiin. (Mustonen & Alanko 2011c, 20–21.)

Riitta Moghaddam (2011, 108–109) tuo esille, että lapsen edun toteutumisen ehtona on lapsen luottamuksen saaminen. Lapset kertovat itsestään ja kokemuksistaan silloin kun he tuntevat, että pystyvät luottamaan heidän kanssaan työskenteleviin aikuisiin. Turvapaikkaa hakevat lapset tulevat usein sellaisista maista, joissa lapset eivät ole tottuneet ilmaisemaan mielipiteitään, eikä heidän mielipiteilleen ole annettu arvoa. On myös tärkeää muistaa se, että kaikki lapset eivät halua avautua kokemuksistaan, eikä lasta tulisi siihen myöskään painostaa. Lapsen edun toteutuminen edellyttää työntekijöiltä monikulttuurista kohtaamista. Lasten kanssa työskentelevien henkilöiden tulisi olla uteliaita

ja rohkeita. On uskallettava mennä ”sillan toiselle puolelle” ja kohdattava lapsen todellisuus. Lapsen etu on yksilöllistä ja jokaisen lapsen kohdalla tulisikin pohtia sitä, miten lapsen etu toteutuisi parhaiten juuri tämän lapsen kohdalla.

Lapsen edun kannalta olennaista on se, millä tavalla lapsi kohdataan. Lapsilla tulee olla tunne siitä, että heihin suhtaudutaan vakavasti ja heitä kunnioitetaan ja arvostetaan ihmisenä. Erityisen tärkeää tämä on silloin kun lapsen minäkäsitys on haurastunut vaikeassa elämäntilanteessa. (Taskinen 2011, 56.) Moghaddam (2011, 111) tuo esille myös sen kuinka merkityksellistä lapselle voi olla esimerkiksi se, että työntekijät tervehtivät heitä vastaanottokeskuksen käytävillä heidän omalla nimellään. Lapselle tulee tunne siitä, että hänellä on identiteetti ja hänet on huomattu.

Yksin tulleiden lasten tilannetta voi luonnehtia kriisitilanteeksi, josta selviytyminen vie kaikkien osapuolten voimavaroja. Ilman huoltajaa tulleiden lasten kanssa työskentelevät henkilöt tekevät poikkeuksellisen haastavaa työtä. He joutuvat työssään kuulemaan asiakkaiden kokemuksia elämän kaoottisuudesta. Lasten kanssa työskentely ja heidän traumaattisten kokemustensa jakaminen on myös työntekijälle emotionaalisesti raskasta. Tämän vuoksi säännöllinen työnohjaus on tärkeää. Työnohjauksessa työntekijällä on mahdollista purkaa työn herättämiä tunteita sekä arvioida työskentelyssä käytettyjen metodien tehokkuutta. Lapsen etu on se, että hänen kanssaan työskentelevillä henkilöillä on tarvittavaa ammattitaitoa ja voimavaroja heidän haastavan elämäntilanteensa selvittämiseen. (Taskinen mt., 56.)

Lapsen edun mukaista on se, että kaikki hänen kohdistetut toimenpiteet noudattavat lakia ja muita asiaankuuluvia säädöksiä. Lasta ja muita asianosaisia tulee kuulla heitä koskevissa päätöksissä ja tehtävät toimet tulisi mahdollisuuksien mukaan toteuttaa yhteisymmärryksessä. Lasta ja muita asianosaisia tulee informoida suunnitelmista ja päätöksistä. Asiakirjojen tulee olla asianmukaisia ja niihin tulisi olla mahdollisuus tutustua. Päätökset tulee tehdä kirjallisesti niille asetetuissa aikarajoissa. Päätöksissä tulee olla aina mukana myös tietoa muutoksenhausta ja valitusosoitus. (Taskinen mt., 55–56.)

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Tutkimustehtävä

Ennen tutkimuksen aloittamista tutkijan tulee selkeyttää itselleen miksi hänen valitsemaansa ilmiötä tulee tutkia ja, mitä menetelmiä tutkimuksessa olisi hyödyllistä käyttää (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 1997, 117). Ilman huoltajaa tulleiden lasten asemaa on tutkittu Suomessa vähän. Yksin tulleista lapsista on tehty jonkin verran erilaisia selvityksiä ja opinnäytetöitä. Suomenkielistä tieteellistä tutkimusta ilman huoltajaa tulleista lapsista löytyy niukasti huolimatta siitä, että Suomeen saapuu vuosittain satoja yksin tulleita lapsia (Maahanmuuttovirasto 2013).

Tutkimuksessa tarkastelen, miten lapsen etu toteutuu yksin tulleiden lasten turvapaikanhakuprosessissa. Teoreettisen käsitteen voidaan ajatella olevan konkreettisten tosiseikkojen avulla tehty yleistys. Tutkijan on harkittava sitä, mitkä käsitteet sopivat parhaiten kyseiseen tutkimusongelmaan ja tutkimuskohteeseen. Käsitteisiin voi sisältyä ristiriitaisuuksia ja sen vuoksi ne voivat olla tutkijalle haasteellisia. Käsitteiden määrittelyn tekee hankalaksi se, että usein ne ovat lähellä tai osittain samoja kuin arkikielen ilmaisu, kuten esimerkiksi käsitteet yhteiskunta ja kasvatusta. Arkikielen käsitteiden ja tieteellisten käsitteiden suurin ero on se, että arkikäsitteet muodostuvat sen pohjalta, mitä voidaan välittömästi kuvailla, havaita ja kokea. Teoreettiset käsitteet porautuvat ilmiöiden syvimpään olemukseen ja havaintojen taakse. (Hirsjärvi ym. mt., 145–148.)

Tutkimukseni toisessa kappaleessa toin esille lapsen etu käsitteen kiistanalaisuutta. Käsitteiden määrittely tuo omat haasteensa tutkimuskysymyksen muodostamiselle. Lapsen etua pidetään nykylastensuojelun ydinkäsitteenä, vaikka sillä ei ole yksiselitteistä teoreettista pohjaa. Lapsen etua joudutaan puntaroimaan ja tulkitsemaan jokaisessa yksittäisessä tilanteessa erikseen. (Pösö 2012, 76.) Näkemykseni lapsen edusta perustuvat Kurki-Suonion ja Pösön näkemyksille. Pösön (mt., 81) mukaan lapsen edun voidaan myös ajatella toimivan käsitteenä parhaiten yhteiskunnallisen politiikan ja päätöksenteon periaatteena. Kurki-Suonio (2000, 40–41) korostaa sitä, että lapsen etu on kulttuurisidonnainen käsite. Eri maissa saattaa olla hyvinkin erilaiset määritelmät lapsen edusta. Lapsen edun voidaan ajatella koostuvan niistä asioista, joiden yleismaailmallisesti ajatellaan kuuluvan hyvään lapsuuteen. Esimerkiksi YK:n Lasten oikeuksien julistusta voidaan pitää pohjana yleismaailmallisesti hyväksytyille periaatteille hyvästä lapsuudesta.

ta. Tämän lisäksi näen, että Suomen Lastensuojelulaki ja siinä mainitut periaatteet lapsen edusta toimivat yleisesti hyväksyttävänä näkemyksenä lapsen edusta.

Tutkimuskysymykseni on:

Miten lapsen etu toteutuu yksin tulleen lapsen turvapaikanhakuprosessissa?

3.2 Aineiston keruu ja analyysi

Tutkimukseni paikantuu lastensuojelun sosiaalityöhön sekä asiakkuustutkimukseen. Tämän kaltaisen tutkimuksen tavoitteena on tuoda esiin uutta tutkimustietoa jostakin sosiaalityön asiakasryhmästä sekä heidän kokemuksistaan. Tutkimuksessa tavoitetun tiedon avulla pyritään kehittämään sellaisia käytäntöjä, jotka vastaavat paremmin kyseisen asiakasryhmän tarpeisiin. Tutkimukseni on luonteeltaan kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Kvalitatiivinen tutkimus pyrkii ymmärtämään ja selittämään yhteiskunnassa esiintyviä ilmiöitä. Määrällisten mittausaineistojen sijaan kvalitatiivinen tutkimus suosii ihmisiä tiedonkeruun instrumenttina. Kvalitatiivisen tutkimuksen tarkoituksena on kuvata todellista elämää. Keskeistä on ymmärtää se, että todellisuus koostuu monista osista, jotka ovat monimutkaisessa vuorovaikutussuhteessa toisiinsa nähden. Tämän vuoksi tutkittavaa kohdetta tulisi tutkia mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. (Hirsijärvi ym. 1997, 161, 165.)

Kvalitatiiviselle tutkimukselle ominaista on se, että aineisto kerätään luonnollisissa ja todellisissa tilanteissa. Numeeristen kyselylomakkeiden sijaan tietoa pyritään keräämään haastattelujen ja keskustelujen kautta. Aineiston keruussa käytetään sellaisia metodeja, joiden avulla saadaan tutkittavien oma ääni kuuluviin (Hirsijärvi ym. mt., 165). Päädyin haastattelemaan lasten edustajia sen vuoksi, koska koin, että heillä voisi olla kokonaisvaltaisempi kuva turvapaikanhakuprosessista. Suomalaisina he pystyvät tarkastelemaan turvapaikanhakuprosessia ja siihen liittyviä käytäntöjä heille tutustua kontekstista käsin. Edustajan tehtävänä on varmistaa lapsen edun toteutuminen turvapaikanhakuprosessin aikana. Koin, että haastatteleamalla edustajia saan myös lasten oman äänen kuuluviin.

Minna Lähteenmäki (2013, 62–65) toteaa, että ulkomaalaistaustaisen lapsen yksilöhaastattelu on vaikeaa. Lapsen ja aikuishaastattelijan välillä on moninkertainen valtaepätasapaino. Lasta haastatellessa tulee kiinnittää erityistä huomiota käsitteiden valintaan. Niiden tulee olla sellaisia, että lapsi ne ymmärtää. Ulkomaalaistaustaisen lapsen haastattelussa lapsen näkökulmasta ymmärrettävien käsitteiden valitsemista vaikeuttavat se, että haastattelut toteutetaan tulkin välityksellä, mikä asettaa omat haasteensa vuorovaikutukselle. Yksin tulleet lapset saattavat olla hyvin hämmentyneitä turvapaikanhakuprosessista ja omasta elämäntilanteestaan. Ravi Kohlin (2007, 73) mukaan yksin tulleet lapset ovat joutuneet sellaiseen tilanteeseen jota he eivät täysin ymmärrä tai kykene sisäistämään. Näiden seikkojen vuoksi näin edustajien haastattelemisen olevan tutkimukseni kannalta hedelmällisempi vaihtoehto.

Tutkimustani varten tavoitin kuusi edustajaa. Laadullinen aineisto on käytännössä loputon, joten olennaista onkin, että tutkija osaa rajata aineistonsa tutkimuksen kannalta hyödyllisellä tavalla. Laadullisen aineiston koon määrittelemisessä puhutaan usein kyläntymisestä eli saturaatiosta. Tällä tarkoitetaan sitä, että uudet tapaukset eivät enää tuota uutta tietoa tutkittavasta ilmiöstä vaan tutkimuskohteet alkavat toistaa toisiaan. Saturaatio perustuu ajatukselle siitä, että tietty määrä aineistoa riittää tuomaan esiin teoreettisen peruskuvion, joka tutkimuskohteista voidaan saada. Saturaatiopistettä ei välttämättä tarvitse määrittää etukäteen, vaan sen voi tehdä aineistonkeruun aikana. Saturaation määrittämisessä olennaista on se, että tutkija tietää, mitä hän aineistosta hakee. (Eskola & Suoranta 1999, 62–65.) Alun perin tavoitteenani oli löytää 6-10 haastateltavaa. Kuudennen haastattelun kohdalla totesin, että haastattelut alkoivat toistaa toinen toisiaan. Näin, että kuusi haastattelua oli riittävä määrä tutkimukseni tavoitteiden kannalta.

Haastatteleman edustajat työskentelivät sekä Pohjois- että Etelä-Suomessa. Kuudesta edustajasta kaksi oli miestä ja loput neljä olivat naisia. Kaikilla edustajilla oli monen vuoden työkokemus ilman huoltajaa tulleiden lasten kanssa työskentelystä. Haastatteluista kolme toteutettiin kasvokkain, kaksi puhelimen välityksellä ja yksi skypen välityksellä. Puhelimen ja skypen välityksellä tehtäviin haastatteluihin päädyin pitkän välimatkan vuoksi. Aikataulullisesti puhelimen ja skypen välityksellä tehtävät haastattelut olivat kaikista järkevimpiä. Nauhoitin kaikki haastattelut, jonka jälkeen kirjoitin ne puhtaaksi.

En huomannut, että edustajat olisivat olleet erityisen jännittyneitä haastattelutilanteissa. Pari edustajaa mietti hieman sitä, että osaavatko he vastata kysymyksiin oikealla tavalla tai, että saisinko sitä tietoa, mitä tutkimukseni tekemiseen tarvitsisin. Näissä tilanteissa kävin haastateltavien kanssa läpi sitä, että aineiston analyysi perustuu haastattelussa esiin tulleisiin seikkoihin, eikä haastattelussa olisi oikeita tai vääriä vastauksia. Kerroin, että kysymyksiin voi vastata omien kokemusten pohjalta ja haastattelussa voi tuoda esiin niitä asioita, joita itse pitää tärkeänä.

Tavoitin haastateltavat henkilökohtaisten kontaktieni kautta. Ensimmäiset haastattelemistani edustajista antoivat myös kollegoidensa yhteystietoja, joiden he uskoivat olevan kiinnostuneita osallistumaan haastatteluun. Lähestyin haastateltavia ensin sähköpostilla, jossa kerroin tutkimuksestani ja sen tavoitteista. Jokaisella haastateltavalla oli mahdollisuus tutustua haastattelurunkoon (liite 1) ennen varsinaista haastattelua. Koin, että osa haastattelun teemoista oli sellaisia, joita oli hyvä pohtia jo etukäteen.

Haastattelujen sisällössä en huomannut eroa puhelimesta ja kasvokkain tehtyjen haastattelujen välillä. Tosin haastattelutilanteessa puhelimesta tehdyt haastattelut tuntuivat virallisemmilta kuin kasvokkain tehdyt. Kaiken kaikkiaan haastatteluissa oli lämmin tunnelma. Koin, että edustajat olivat innokkaasti mukana haastattelujen tekemisessä ja halusivat kertoa omista kokemuksistaan. Suurimmalle osalle haastateltavistani tämä oli ensimmäinen kerta, kun heitä haastateltiin edustajana olemisesta. Haastattelun aikana edustajilla oli mahdollisuus käydä läpi niitä asioita, joita he olivat kohdanneet vuosien saatossa edustajana ollessaan. Haastatteleman edustajat olivat kiinnostuneita siitä, mistä olin keksinyt tutkimusaiheeni ja korostivat sitä, kuinka tärkeästä aiheesta on kysymys.

Aineiston keruun toteutin teemahaastattelun avulla. Teemahaastattelun ideana on se, että haastattelun aihepiirit ja teema-alueet on etukäteen määrätty ja ne käydään läpi jokaisen haastateltavan kanssa. Teema-alueiden järjestys ja laajuus vaihtelevat haastattelusta toiseen (Eskola & Vastamäki 2001, 26–27). Minulla oli mielessäni tiettyjä teema-alueita, joita halusin käydä tutkittavien kanssa läpi. Halusin antaa tilaa vastaajien näkemyksille ja kokemuksille. Pelkäsin, että tarkat etukäteen määritellyt kysymykset rajaisivat pois jotain sellaista tietoa, mitä edustajat pitävät tärkeänä. Teemahaastattelun avulla toivoin tavoittavani tutkimistani ilmiöstä uudenlaisia näkökulmia.

Haastatteluiden tekemistä helpotti kovasti se, että haastateltavat olivat aikuisia, joilla oli usean vuoden kokemus yksin tulneiden lasten kanssa työskentelystä. Koin, että haastattelemillani edustajilla ei ollut vaikeuksia ymmärtää kysymysten sisältöä ja tämän vuoksi minun ei tarvinnut selittää kysymysten tarkoitusta useaan eri kertaan. Haastattelemini edustajien pitkä kokemus näkyi myös siinä, että edustajien vastauksissa oli syvällistä pohdintaa, mikä helpotti aineiston analysointia.

Aineiston analyysi alkaa tutkimuskysymyksen asettamisesta. Tämän jälkeen tutkijan tulee valita, millä metodilla hän aineistonsa kerää. Tämän jälkeen aloitetaan aineiston keruu (Ruusuvuori & Nikander & Hyvärinen 2010, 12). Aineiston keräämistapa vaikuttaa olennaisesti siihen, millä metodilla aineistoa kannatta alkaa analysoida (Hirsjärvi ym. kumppani 1997, 216). Olen analysoinut haastatteluaineistoani teemoittelun avulla. Teemoittelu on yksi käytetyimpiä aineiston analyysitapoja. Teemoittelun tarkoituksena on nostaa esiin aineistossa toistuvia teemoja. Syvällisen analyysin ja johtopäätösten tekemistä varten teemoittelu tarvitsee tuekseen teorian ja empirian vuorovaikutusta (Eskola & Suoranta 1999, 175–176, 179). Tutkimuksessani analysoin aineistosta nousevia teemoja syrjinnän ja sorron vastaisten sosiaalityön teorioiden avulla.

Tutkijan tulee nostaa aineistosta erilaisia sitaatteja, jotka kuvaavat aineiston keskeisiä piirteitä (Eskola & Suoranta mt., 181). Pyrin nostamaan esiin sellaisia sitaatteja, joissa tiivistyi hyvin edustajien vastauksissa näkyvät säännönmukaisuudet. Loin jokaiselle edustajalle oman nimimerkin, jotka ovat muotoa E1, E2 jne... Omat puheenvuoroni merkitsin kirjaimella H (haastattelija). Merkitsin sitaatin alkuun merkin, (...), silloin jos sitaatissa oli vain osa haastateltavana puheenvuorosta. Sulkeiden sisään ( ) kirjoitetulla tekstillä viittaaan tutkijan omiin merkintöihin.

Aineiston analyysin aloittamisessa hämmentävintä on se, että tutkittaville esitetyt kysymykset eivät ole samoja kuin varsinaiset tutkimuskysymykset. Tutkittavat eivät anna suoria vastauksia tutkimuskysymykseen. Vastausten löytäminen tutkimuskysymykseen edellyttää kootulle aineistolle esitettyjä analyyttisiä kysymyksiä. Tutkimus alkaa ikään kuin alusta tutkijan lähestyessä aineistoa eri tavoin (Ruusuvuori ym. mt., 9-10). Aloitin aineiston analyysin lukemalla litteroitua aineistoa useaan kertaan. Ensimmäisellä lukukerralla pyrin saamaan kokonaiskuvan aineistosta ja palauttamaan mieleeni haastatteluissa läpikäytyjä asioita. Eskola & Suoranta (mt., 152) muistuttavat, että jo ensimmäi-

sillä lukukerroilla tutkijalle saattaa syntyä joitain oivalluksia. Analyysissä tulee kuitenkin edetä asteittain ja huomioida, että ensimmäinen jäsennys ei ole viimeinen.

Lukiessani aineistoa toiseen kertaan alleviivasin ne kohdat joiden katsoin olevan olennaisia tutkimuskysymyksen kannalta. Aineiston rajaamisen tulee olla perusteltua ja johdonmukaista. Perustelut nojautuvat yleensä tutkimusongelmaan sekä tutkimuksen tavoitteisiin. Aineistoon tehtävät rajaukset vaikuttavat siihen, millaisesta näkökulmasta tutkittavaa ilmiötä lähestytään. Aineistoa rajatessa keskeistä on pohtia sitä, mitkä aspektit jäävät tarkastelun ulkopuolelle. Aineistosta ei nouse valmiita vastauksia, vaan tutkimusongelma sekä tutkijan lukemisen tapa, tulkinta ja valinnat ohjaavat aineiston analyysiä. (Ruusuvuori ym. 2010, 15–16.)

Aineiston tutustumisen, järjestämisen ja rajaamisen jälkeen aineistoa tulee luokitella aineistosta löytyvien teemojen ja ilmiöiden mukaan. Aineistosta nousseita teemoja ja ilmiöitä tulee vertailla keskenään ja niille tulee löytää yhteisiä tulkintasääntöjä (Ruusuvuori ym. mt., 12). Loin Word-tiedoston, johon yhdistin saman otsikon alle tiettyyn teeman kuuluvat vastukset. Näin minun oli helpompi hahmottaa, miten edustajat olivat tiettyyn teemaan vastanneet. Lähdin etsimään edustajien vastauksissa toistuvia säännönmukaisuuksia. Ensin luokittelin vastaukset haastattelurungossa (Liite 1) olleiden teemojen alle. Tämän jälkeen lähdin yhdistämään haastattelurungossa olleita teemoja isommiksi kokonaisuuksiksi, jotka olivat:

1. Turvalliset kasvuolosuhteet
2. Koulunkäyntimahdollisuudet
3. Identiteettitarpeet
4. Osallisuus

Lähdin yhdistämään jokaiseen edellä mainittuun kategoriaan aineistosta esiin tulleita seikkoja, jotka toistuivat edustajien vastauksissa. Tekemäni kategorisoinnin pohjana on Suomen Lastensuojelulaki. Kategorioiden sisältöä olen tarkastellut lähemmin tutkimukseni neljännessä luvussa.

3.3 Tutkimuksen eettisyys

Tieteen etiikalla tarkoitetaan yleensä niitä eettisiä kysymyksiä, jotka nousevat esiin tutkimuksen suorittamisen eri vaiheissa, kuten suunnittelussa, menetelmien valinnassa, aineiston kokoamisessa, luokittelussa sekä julkaisemisessa (Pietarinen & Launis 2002, 46). Eettisesti hyvä tutkimuksen vaatimuksena ovat tieteelliset tiedot ja taidot sekä tieteellisten menettelytapojen noudattaminen (Kuula 2011, 34). Tutkijalta edellytetään eettisten periaatteiden, sääntöjen, normien, arvojen ja hyveiden noudattamista. Tutkija on moraalinen toimija. Tutkijalta odotetaan toteuttavan samoja eettisiä periaatteita, normeja ja arvoja kuin muidenkin kansalaisten. Olennaista onkin se, miten tutkija noudattaa yleisiä eettisiä periaatteita tieteen harjoittamisen yhteydessä (Pietarinen 2002, 58).

Tutkija ei kykene vaikuttamaan siihen, miten hänen tutkimustuloksiaan käytetään ja sovelletaan tulevaisuudessa. Tutkijan tulee kuitenkin pyrkiä minimoimaan tutkimuksen negatiiviset seuraukset (Pietarinen mt., 59). Olen pyrkinyt käsittelemään tutkimusaiheittani siten, että siitä ei aiheutuisi kenellekään haittaa. Tutkija ei kykene täysin pois sulkemaan sitä vaihtoehtoa, että tutkimusta käytetään väärin tarkoituksiin. Riskin pienentämiseksi tutkijan tulee pohtia tekemiensä valintojen eettisyyttä ja seurauksia tutkimuksen suorittamisen jokaisessa vaiheessa.

Kuulan (mt., 23–24) mukaan tutkimusetiikka voidaan määritellä tutkijoiden ammatitieteen johon sisältyvät eettiset periaatteet sekä normit, arvot ja hyveet joita tutkijan oletetaan noudattavan työssään. Tutkimusetiikan normit voidaan luokitella kolmeen pääryhmään. Totuuden etsiminen ja tiedon luotettavuutta ilmentävät normit edellyttävät tutkijan noudattavan tieteellisen tutkimuksen menetelmiä sekä esittämään luotettavia tuloksia, joiden paikkaansa pitävyys on tiedeyhteisön tarkistettavissa. Tiedon luotettavuuteen ja tarkistettavuuteen vaikuttaa olennaisesti se, miten tietoa on kerätty, käsitelty ja arkistoitu. Tutkittavien ihmisarvoa ilmentävät normit edellyttävät tutkittavien ja heidän yhteisöjensä itsemääräämisoikeuden kunnioittamista sekä tutkittaviin kohdistuvan vahingon välttämistä. Tutkijoiden keskinäisiä suhteita ilmentävät normit korostavat toisten tutkijoiden työn huomioimista sekä kunnioittamista.

Ihmistieteissä korostetaan erityisesti ihmisen kunnioittamista ilmentäviä arvoja. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietinnössä (2009) on laadittu omat eettiset ohjeet erityi-

sesti ihmistieteille. Näitä ovat tutkittavien itsemääräämisoikeus, vahingoittumattomuus sekä yksityisyyden kunnioittaminen. Itsemääräämisoikeuden kunnioittamisella tarkoitetaan sitä, että tutkittavilla on oikeus päättää tutkimukseen osallistumisesta. Päätöstä varten tutkimukseen osallistuvilla henkilöillä tulee olla riittävästi tietoa tutkimuksesta. Tämä edellyttää sitä, että tutkittavilla on perustiedot tutkimuksesta, sen toteuttajista sekä heiltä kerättävien tietojen tarkoituksesta. Tutkittaville tulee olla tietoisia siitä, kuinka sitovaa ja aikaa vievää tutkimukseen osallistuminen on. (Kuula 2011, 61–62.) Tutkittavien itsemääräämisoikeus edellyttää myös sitä, että tutkittavilla henkilöillä on oikeus keskeyttää osallistumisensa sekä jättää vastaamatta haluamiinsa kysymyksiin. Tutkijan tulee välttää manipulointia ja suostuttelua silloin, jos tutkittava kieltäytyy puhumasta tietyistä aiheesta (Rauhala & Virokangas 2011, 241).

Henkisen ja fyysisen vahingon välttäminen on laadittu alun perin lääketieteellistä tutkimusta varten. Ihmistieteellisessä tutkimuksessa aiheutetaan harvoin fyysistä vahinkoa tutkittaville. Siitä huolimatta tutkimuksesta voi aiheutua tutkittaville henkistä, sosiaalista tai taloudellista vahinkoa. Sosiaalista tai taloudellista vahinkoa voi aiheutua silloin, jos tutkittavilta saatuja tietoja joutuu väärin käsiin. Tämän kaltaiset virheet voidaan välttää huolehtimalla tutkittavien tietosuojasta. Tutkimuksesta aiheutuvan henkisen haitan arvioimiseksi ei ole olemassa mittareita eikä sitä myöskään voida arvioida etukäteen (Kuula mt., 62).

Olennaista henkisen vahingon välttämiseksi on se, miten tutkija kohtaa tutkittavat vuorovaikutustilanteessa. Vuorovaikutustilanteisiin ei ole kaiken kattavia ohjeita. Vuorovaikutuksen laatuun vaikuttaa käsiteltävä aihe, tutkijan ja tutkittavan ikä, sukupuoli, koulutus ja kulttuurinen tausta (Kuula mt., 62–63). Vuorovaikutustilanteet korostuvat erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa, jossa käsitellään hyvinkin sensitiivisiä aiheita (Rauhala & Virokangas mt., 244). Tekemissäni haastatteluissa vuorovaikutusta helpotti se, että tutkittavat olivat aikuisia. Haastatteluissa ei käyty läpi heidän henkilökohtaisia kipeitä kokemuksia, vaan niitä tilanteita, joita he olivat kohdanneet edustajana toimissaan. Tutkimuksesta voi olla haittaa tutkittaville tutkimuksen julkaisun jälkeenkin, jos tutkittavien edustamasta ryhmästä kirjoitetaan negatiiviseen sävyyn niin, että se leimaa koko kyseisen ryhmän. Tutkijan ei tarvitse hyväksyä tutkittavien näkemyksiä ja asenteita, mutta niistä tulisi pystyä kirjoittamaan mustamaalaamatta tutkittavaa ryhmää (Kuula mt., 63).

Ihmisten yksityisyyden kunnioittaminen ja suojeleminen edellyttää sitä, että tutkittavilla on itsellään oikeus päättää siitä, mitä tietoja he tutkimukseen antavat. Tutkija ei myöskään saa kirjoittaa haastatteluista siten, että yksittäiset tutkittavat ovat niistä tunnistettavissa. Tutkittavien kanssa tulee sopia etukäteen aineiston käyttötavoista, käyttäjäistä, käyttöajasta, muokkaustavoista sekä säilyttämisestä. Tutkittavien tulee voida luottaa siihen, että tutkimusaineistoa käytetään yhdessä sovitulla tavalla. Kaikkien tutkijoiden on noudatettava tietosuojalainsäädäntöä. Tämä edellyttää henkilötietojen suojaamista siten, että asiattomat eivät pääse niihin käsiksi. (Kuula 2011, 64.) Kävin jokaisen tutkittavan kanssa läpi miten aineistoa käsitellään haastattelun jälkeen. Keskustelimme myös haasteltavien tietosuojasta ja siitä, että yksittäiset edustajat eivät ole haastatteluaineistosta tunnistettavissa. Yksi haastateltavista toi esille, että tutkimuksessa voidaan mainita hänet nimeltä. Muut edustajat kokivat, että heidän oli helpompi puhua kokemuksistaan nimettömänä. Tämän vuoksi päädyin käsittelemään aineistoa siten, että yksittäiset edustajat eivät ole siitä tunnistettavissa.

Eettisyyden toteutumisen kannalta tutkimuksen yksi tärkeimmistä vaatimuksista on luotettavan informaation tuottaminen. Tutkimukseen liittyvällä informaatiolla tarkoitetaan ilmiön tulkintaa, kuvailemista ja selittämistä. Informaation luotettavuus edellyttää sitä, että tutkija on tehnyt suunnitelmat ja ohjeet aineiston keräämistä varten. Tutkijan on oltava myös kriittinen omia tutkimusmenetelmiään kohtaan. Tieteen etiikka edellyttää tiedon välittämistä eli sitä, että tutkimustulokset ovat myös muiden tutkijoiden käytössä (Pietarinen 2002, 59).

Laadullisessa tutkimuksessa suurin haaste on mielestäni siinä, että tutkimusaineisto kerätään usein haastattelujen avulla. Tällöin kerätty tieto perustuu haastateltavien omiin kokemuksiin sekä tutkijan tulkintaan haastateltavien vastauksista. Hirsjärvi ym. (1997, 161) tuovat esiin, että objektiivisuus ei toteudu kvalitatiivisessa tutkimuksessa samalla tavoin kuin muissa tutkimuksissa, koska tutkija määrittää sen mitä tiedetään tai tulee tietää. Kvalitatiivisen tutkimuksen avulla voidaankin saada tietoa vain johonkin aikaan ja paikkaan rajoittuen. Omassa tutkimuksessani näen eettisenä dilemmana sen, että tutkijana minulla on valta päättää, mitä teemoja haluan aineistosta nostaa esiin ja, mitkä asiat minun mielestäni ovat olennaisia tutkittavan ilmiön kannalta.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa haastateltavien määrä jää usein aika pieneksi. Kvalitatiivisen tutkimuksen haasteena pidetäänkin yleistettävyyttä. Voidaanko pienestä ryh-

mästä kerätyn aineiston perusteella tehdä yleistyksiä? Ratkaisevaa tässä on se, miten tutkimusta on kuvattu ja kuinka hyvin se on käsitteellistetty. Kvalitatiivisen tutkimuksen perusideana on se, että yleistyksiä ei voida tehdä suoraan aineistosta vaan siitä tehdyistä tulkinnoista. Kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena ei ole tehdä empiirisesti yleistettäviä päätelmiä vaan teoreettisia ja olemuksellisia yleistyksiä. (Eskola & Suoranta 1999, 64–67.) Eettisesti kestävän tutkimuksen edellytyksenä on se, että tutkija tiedostaa oman vajavaisuutensa ja hyväksyy myös toisenlaisten, vaihtoehtoisten tulkintojen mahdollisuuden (Vehkalahti 2010, 156).

Kaisa Vehkalahti (mt., 140) toteaa, että tutkijan tulee olla tietoinen omista sitoumuksistaan sekä paikantaa itsensä suhteessa tutkimuskohteeseen. Hirsjärven ym. (1997, 123–124) mukaan jokaisella meistä on erilaisia taustasitoumuksia sekä filosofisia perusoletuksia, mutta usein ne ovat piileviä oletuksia, jotka liittyvät käsityksiimme ihmisistä, maailmasta sekä tiedonhankinnasta. Tutkijan tulee miettiä sitä, minkälainen suhde hänellä ja tutkittavan kohteen välillä on sekä sitä, miten arvot vaikuttavat ilmiön ymmärtämiseen. Arvot määrittävät sitä, millaista yhteiskuntaa ja inhimillistä toimintaa pidämme hyvänä. Se miten määrittelemme tieteen luonteen, merkityksen ja arvon on sidoksissa laajempaan arvopohjaamme. Arvojen nähdään usein olevan vain ihanteellisia ja hyviä asioita. Arvoiksi mielletään hyvyys, kauneus ja oikeudenmukaisuus. Pahuus, rumuus ja epäoikeudenmukaisuus voivat myös olla arvoja. Kyseisiä arvoja ei mielletä ”arvokkaiksi” arvoiksi, eivätkä ne ole sellaisia arvoja, joita haluaisimme julkisesti puolustaa. (Gylling 2002, 71–72.)

Tutkimusta tehdessä tulee miettiä sitä kenen hyväksi tutkimusta tehdään ja mitä tarkoitusta varten (Rolin 2002, 94). Mielestäni tutkijan tulee pohtia omia motiivejaan tutkimuksen tekemiselle. Näkemykseni mukaan tutkijan arvot suuntaavat tutkijan motiivia. Tutkimuskohteeksi valikoituu yleensä sellaisia aiheita, jotka ovat tutkijalle itselleen tärkeitä. Arvomaailmamme vaikuttaa siihen, mitkä asiat koemme merkityksellisiksi ja tärkeiksi. Motiivi tutkimuksen tekemiseen säilyy jos tutkija kokee, että hänen tekemälleen tutkimuksella on merkitystä. Monikulttuurisessa perheessä kasvaminen on vaikuttanut omaan maailmankuvaani ja tätä kautta myös tärkeisiin ja hyvinä pitämiini arvoihin. Tutkimukseni yksi tärkeimmistä motiiveista on tehdä ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijalapset näkyväksi yhtenä sosiaalityön asiakasryhmänä.

Tutkimuksen tekeminen voi herättää tutkijassa monenlaisia tuntemuksia. Tutkijan ei tule kieltää itseltään tutkimuksen aikana heränneitä surun tai ilon tunteita. Tunteet ovat olennainen osa tutkimusprosessia ja auttavat tutkijaa eläytymään tutkimusaiheeseensa sekä kokemaan empatiaa tutkimuskohdetta kohtaan. Omat tunteet ja emootiot tulee tunnistaa ja niiden avulla tutkija voi löytää eettisesti mielekkään tavan kohdata tutkimuskohde. Tunteet voivat opastaa tutkijaa sellaiseen kirjoittamisen tapaan, joka huomioi tutkimuksen lukijoissa herättämät tunteet. (Vehkalahti 2010, 148.) Ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijalapset ovat tunteita herättävä aihe. Tutkimusta kirjoittaessani mielessäni olivat ne lukuisat lapset ja heidän tarinansa, joita olin kohdannut vastaanottokeskuksessa työskennellessäni. Tutkijan kokemat empatian tunteet voivat ylläpitää motivaatiota tutkimuksen tekemistä kohtaan. Tutkimusetiikan kannalta olennaista on kuitenkin se, että tutkija ei lähde liikaa tunteella mukaan, vaan muistaa nojautua tutkimuksen tekemisessä tieteellisiin menetelmiin ja lähteisiin.

4 Lapsen edun ulottuvuuksien paikantaminen

Kaikki haastattelemistani edustajista olivat toimineet tehtävässään usean vuoden ajan. Lyhin edustajana oloaika oli 4 vuotta ja pisintä 13 vuotta. Edustettavien määrä vaihteli 15 lapsesta 200 lapseen. Edustettavat olivat olleet pääasiassa poikia. Yksi edustajista totesi, että hänen edustettavistaan noin puolet oli ollut tyttöjä ja puolet poikia. Edustettavien iät vaihtelivat 2-17-ikävuoden välillä. Kolme haastatelluista oli saanut idean lähteä edustajaksi ystävän kautta, joka oli ehdottanut edustajaksi ryhtymistä. Yksi edustajista oli tutustunut yksin tulleisiin lapsiin ja sen taustalla olevaan ilmiöön opintojen myötä ja valmistuttuaan ilmoittautunut edustajaksi. Kaksi edustajista oli nähnyt ilmoituksen, jossa haettiin edustajaa ja tätä kautta ilmoittautuneet mukaan.

Parilla haastatelluista oli jonkinlaista tietoa kyseisestä asiakasryhmästä ennen edustajaksi ryhtymistä, mutta muille ilman huoltajaa tulleet lapset olivat suhteellisen uusi ilmiö. Kenelläkään haastattelemistani edustajista ei ollut ennakko-odotuksia edustajana toimimisen suhteen. Yllättävintä edustajana olemisessa oli ollut se, kuinka monenlaisiin eri tilanteisiin edustajana ollessa voi joutua. Yksi haastatelluista oli hieman pettynyt siitä, että edustajana toiminen oli pääasiassa viranomaistapaamisiin osallistumista, eikä edustajana ollessa päässyt oikeasti tutustumaan uusiin ihmisiin.

E5: ”Mm... No tota. Mä en ehkä silleen hirveesti osannu oottaa mitään, mutta se, mitä tässä on nyt semmosii huomioita voisko yleisiä tehdä tästä edustajana toimimisesta. Ensinäkin lainsäädäntö on jatkuvasti muuttunut, et tää ei todellakaan oo niinku polkenu paikallaan ja, ja koko ajan niinku mun mielestä ollu käynnissä semmonen prosessi siitä, mitä, mitä tähän edustajan tehtävään kuuluu ja sitten näitte nuorten tilanteethan on aina yksilöllisiä ja ne sisältää joskus suurempia ja joskus pienempiä yllätyksiä, ja sitte niin... Tässä nyt tälleen lyhyesti.”

E6: ”Öö... No kyl ehkä yllätyksiä. Kyl mä tiesin, että se ei oo mikään helppo tehtävä ja siin on aika yksin ja itsenäinen ja silleen, mutta, mut ehkä kuitenkin itselle on ollu vähän yllätys se, että siin voi joutua niin monenlaisiin tilanteisiin ja yllättäviin tilanteisiin, ja sit semmonen et ei oo hirveesti ketään esimiestä keneltä voi kysyy aina neuvoa.

E4: ”Ei siinä mittään yllätyksiä oo ollu, mutta toisaalta aika vähän siinä on päässy tutustuu niihin ihmisiin ja juttuihin, että se on aika paljon sitä arki-rutiinia. Ne viranomaistapaamiset, mitkä hoidetaan edustettavien kanssa.”

Lähteenmäki (2013, 9) tuo esiin, että turvapaikanhakijalapsia koskevassa tutkimuksessa tulisi pohtia sitä, määritelläänkö heidän lapsuutensa Suomen vai kotimaan lapsuusajan näkökulmasta. Aineiston analyysini pohjana toimii Suomen Lastensuojelulaki. Päädyin tähän vaihtoehtoon siksi, koska suomalaisena oman maani käytännöt ovat minulle tutumpia. Tarkoitukseni on tarkastella Suomalaista turvapaikanhakuprosessia sekä sitä, minkälaiset puitteet Suomalainen lainsäädäntö antaa yksin tulleiden lasten vastaanottamiseen. Aineiston analyysissä hyödynnän myös syrjinnän ja sorron vastaisia sosiaalityön teorioita.

Rakensin haastattelurunkoni (liite 1) Suomen Lastensuojelulain 4§:ssä mainittujen periaatteiden pohjalta. Näiden mukaan lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:

- 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;*
- 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;*
- 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen;*
- 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;*
- 5) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen;*
- 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä*
- 7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.*

Analyysiä selkeyttääkseni olen tiivistänyt edellä mainitut seitsemän periaatetta seuraavalla tavalla:

Taulukko 2. Lapsen edun ulottuvuuksien luokittelu

Turvalliset kasvuolosuhteet	Koulunkäynti-mahdollisuudet	Identiteettitarpeet	Osallisuus
<ul style="list-style-type: none"> - Tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi - Läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet - Turvallinen kasvuympäristö - Ruumiillinen sekä henkinen koskemattomuus 	<ul style="list-style-type: none"> - Taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus 	<ul style="list-style-type: none"> - Kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioiminen 	<ul style="list-style-type: none"> - Itsenäistyminen ja kasvaminen vastuullisuuteen - Mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissa

4.1 Turvalliset kasvuolosuhteet

Lastensuojelulain tavoin näen, että lapsen edun toteutumisen kannalta olennaista ovat turvalliset kasvuolosuhteet. Turvallisten kasvuolosuhteiden edellytyksenä on lapsen mahdollisuus tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin sekä ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen. Lapsella tulee olla myös pitkiä ja jatkuvia ihmissuhteita. Eri-tyisesti lapset tarvitsevat turvallisia aikuisia joiden puoleen kääntyä. Lapsen edun kannalta ihanteellisin vaihtoehto olisi asua rakastavien ja huolehtivien vanhempien kanssa. Kyseinen ihanne ei toteudu yksin tulleiden lasten kohdalla. Lapsen hyvinvoinnin kannalta olennaista on se, millaiseen paikkaan lapsi sijoitetaan (Kalland 2004, 136). Syrjinnän ja sorron vastaiset sosiaalityön teoriat näkevät, että yksilön hyvinvointiin vaikuttaa olennaisesti se, millaisessa ympäristössä yksilö elää. Yhteiskunnan marginaalissa olevien yksilöiden aseman parantaminen edellyttää sortavien ja syrjivien rakenteiden muuttamista (Burke & Harrison 2002, 229).

Suomalainen yhteiskunta tarjoaa näkemykseni mukaan pääosin hyvät puitteet ilman huoltajaa tulleiden lasten vastaanottamiseksi. Yksin tulleet lapset ovat kuitenkin lähtökohtaisesti heikossa yhteiskunnallisessa asemassa. Ilman huoltajaa tulleet lapset ovat vailla vanhempien antamaa suojaa. Lapset joutuvat sopeutumaan heille vieraaseen ympäristöön. Lasten asemaa heikentää myös puutteellinen suomen kielen taito. Suomalaisen yhteiskunnan tulisi luoda ilman huoltajaa tulleille lapsille sellaiset kasvuolosuhteet, joka huomioisi yksin tulleiden lasten erityistarpeet. Yhteiskunnan rakenteiden ja sen tarjoamien palveluiden tulisi edesauttaa lasten turvallista kehitystä ja kasvua.

Mielenterveyspalveluiden puute

Lapsen edun toteutumisen turvaamisessa olennaista on se, että lapsella on mahdollisuus tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin. Ilman huoltajaa tulleilla lapsilla voi olla traumaattisia kokemuksia menneisyydessään. Turvapaikanhakuprosessi on lapsille stressaavaa aikaa. Pahoinvointia lisäävät huoli perheestä sekä pitkät käsittelyajat (Heller & Mikkonen 2002, 131). Minna Säävälä (2012, 39) toteaa, että lasten pahoinvointi saattaa ilmetä somaattisena oireiluna, kuten päänsärkynä ja vatsakipuna. Haastattelemani edustajat kuvasivat heidän edustettaviensa kärsivän samankaltaisesta oireilusta.

E5: ”Tota tällöinen psykosomaattinen oireilu on mun mielestä hyvin tyypillistä tälle kohderyhmälle. Tarkotan tällä, että nuoret valittaa usein siitä, että, että niil on päänsärkyjä, epämääräisiä lihassärkyjä, unettomuutta, ruokahaluttomuutta tai sitten tällöistä niinku, öö... sanotaanko vähän semmosta niinku alavireisyyttä, että ei oikeen jaksa tartta asioihin. Tää on niinku mun mielestä hyvin tyypillistä. Melkein jokaisen kanssa jossain vaiheessa tulee, että har, harvalla, että vähemmistöllä, että, etteikö olis tullut.”

E3: ”(...) Et, et siis, siis todella moni oireilee, mutta kyllä niinku ihan alusta astikki on, siinä alkuvaiheessa on aika paljon justiin semmosia fyysisiä ääh... tai fyysistä oireilua lähinnä justiin unettomuus, vatsakivut ja pääkipu tommonen, tommonen ehkä tyypillisemmät fyysiset oireet, mutta tosiaan nyt tossa, mitä pitemmälle on alkanu oppii noita lapsia tai mitä pitemmään ne on ollu suomessa niin, niin vois melkeen sanoa, että järkiään jokainen melkeen ois, olis ainaski jonkilaisen psykkisen avun tarpeessa.”

Kaikissa tekemissäni haastatteluissa edustajat toivat esiin, että perusterveydenhoitoon kuuluvia palveluita oli hyvin saatavilla, mutta mielenterveyspalveluista oli huutava puula. Edustajat näkivät mielenterveyspalveluiden puutteen syynä resurssipulan. Psykiatriseen hoidon pääsyn esteenä pidettiin sitä, että lapset saattoivat vaihtaa vastaanottokeskusta turvapaikanhakuprosessin aikana, joten hoitosuhdetta oli turha aloittaa ennen kuin tiedettiin, mihin kuntaan lapsi oli jäämässä pidempiaikaisesti asumaan. Oleskeluluvan saannin jälkeen mielenterveyspalveluiden saanti oli helpompaa. Oman näkemykseni mukaan ilman huoltajaa tulleiden lasten tulisi saada psykiatrasta apua mahdollisimman pian Suomeen saavuttuaan. Mielenterveyspalveluiden tarjoaminen ilman huoltajaa tulleille lapsille on myös tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaamista.

E5: ”Mm... No mun mielestä ää... Perus, perushoito ja perusterveydenhoitopalvelut on niinku taattu, mutta ei mitään semmosia erityis palveluja yleensä saa, että sitte vasta jos on oleskelulupa niin sen jälkeen on sitten jollekin edustettaville saanu psykiatrisesta apua, mutta, mutta semmoseen öö... yleiseen tai sellaseen oireiluun, jonka kanssa pystyy käymään koulua ja asumaan siellä vastaanottokeskuksessa, niin mun mielestä ei oo hirveesti mitään semmosta ulkopuolista asiantuntija apua saatavissa, että oikeestaan taitaa olla, niinku lähes olematonta, mut sit toisaalta mä aattelen, et sitte niinku semmonen läsnäoleva työntekijöitten tuki ja sellasten arkisten askareitten tekeminen yhdessä, niin se voi olla näille nuorille erittäin hoitavaa, et ne ei oo niinku yksin sen pahan olonsa kanssa, niin se on mun mielestä tärkeätä, sillä voi paljon korvata sitten sitä sellasta aa. erityistukea, mitä nämä nuoret niinku tarvis.”

E1: ”(...) niin kyllä siellä (vastaanottokeskuksessa) ihan vakavasti otetaan sillon kun kun siitä esittää huolensa. Plus sitten monesti mulle on kerrottu siitä huolesta ennen kun mä oon itte sitä havainnu. Että kyllä siellä mun mielestä aika hyvin siellä pyritään siihen kiinnittämään huomiota, mutta tietenkin se, että kun sitä palvelua on niin heikosti tarjolla. Et, niin ku keskuk-

sella ei oo enää sitä omaa terapeuttia joka tulis, niin sillä tavalla sitä ei oo, ei oo toki o kylliksi saatavilla, mutta sehän on ihan sama ongelma suomalaisillakin nuorilla. Esim. nuorisopsykiatrialla on tota huhtikuussa tehtyyn lähetteeseen tullut vastaus joulukuussa. Et sehän on ihan kohtuu pitkä aika nuorelle ihmiselle odottaa.”

Erään edustajan kohdalla hänen edustettavansa hoitoon pääsy oli evätty sillä perusteella, että jos yksi lapsista lähetetään hoitoon, niin samalla periaatteella muidenkin yksin tulleiden lasten tuli saada hoitoa, koska kaikilla heillä oli samantapaisia oireita.

E6: ”No ehkä nyt niinku se, että mulla, oon esimerkiksi kerran pyytänyt, että mun edustettava olis päässyt johonkin terapiaan tai sitten psykologin tai psykiatrin tapaamiseen, mut sitten perusteluna käytettiin tai, että sosiaalityöntekijä sit sano, että ei voi lähettää eteenpäin, koska sit pitäis lähettää melkein kaikki meidän nuoret. Et koska kaikilla on samantapasia kokemuksia, niin mun mielestä se oli aika huono perustelu, koska eihän edustaja sit taas voi kattoo kun sen yhden lapsen etua ja tilannetta, että ei sais vaikuttaa, että jos muilla on samoja tarpeita, niin sit kukaan ei saa ja sit kaikkien pitää saada niitä palveluita, mitä ne tarvii, vaikka rahat oiskin tiukalla.”

Pari edustajaa toi haastattelujen aikana esiin sitä, että suomalaisessa terveydenhuollossa ei ehkä oltu riittävän tietoisia maahanmuuttajataustaisten asiakkaitten erityistarpeista. Terveydenhuollossa tarvittaisiin enemmän tietoutta maahanmuuttaja asiakkaiden kulttuurista sekä siitä, millaisista taustoista maahanmuuttaja asiakkaat mahdollisesti tulevat.

E3: ”Ois siinä varmaan hirveesti kehitettävää ja nimenomaan sillain. Munst tuntuu, niinku että nimenomaan niinku pitäis miettiä tota psykiatrian hoitopuolen vielä ihan niinku nimenommaan ihan maahanmuuttajia ajatellen niitten problematiikkaa, että et tota kummiski sillain erilaista se niitten problematiikka useilla verrattuna suomalaisiin lapsiin, että niinkö mitä nyt voi kuvitella jo heidän taustoistaan, että no kaikki nää joi, joiden kanssa mä työskentelen niin näähän on siis ilman vanhempia tosiaan Suomessa, että se on jo yks omana ongelmakenttänä, ja tietysti suurin osa tulee tosi vaikeista olosuhteista ja niillä on aikamoisia traumoja siellä ja peikkoja siellä omassa historiassa. Et sillain, että tom, tommosiin ääh... haasteisiin ja tietysti sit myös ääh... eri kulttuurien tunteminen ja, ja miten ne sitten tuo sitä ahdistusta esiin niin se on myös semmonen mihin pitäis sillain niinkö paneutua meidän lasten- ja nuorten psykiatriassa.”

E5: ”(...) ja sitten toinen asia, mitä niinku jollain lailla kyseenalaistan vielä, niin onko meillä riittävästi sellasia öö... niinku valmiuksia tarjota kulttuurisensitiivisiä mielenterveyspalveluja tälle kohderyhmälle ja mikä näitä auttais, et mulla ei oo itellä siihen ja en oo siihen mikään ihan alan asiantuntijakaan, mutta jotenkin niinku tän kysymyksen kohdalla niin, niin kun en oo ihan vakuuttunu, että meillä on niinku kaikki tarvittava tieto vielä niinku käytettävissäkään, että varmaan paljon kehitettävää tällä saralla.”

Mielenterveyspalveluiden kehittäminen paremmin maahanmuuttajien tarpeita vastaavaksi on haastavaa. Näkemykset sairaudesta ja siihen tarvittavista hoitokeinoista voivat vaihdella kulttuurista riippuen. Länsimaissa tekniseen ja biologiseen tietoon painottuva lääketiede voi joutua vastakkain maagiseen tai uskontoon vahvasti sidottujen hoitokeinojen kanssa. Asiakkaan ja työntekijän erilaiset minäkäsitykset ja maailmankatsomukset voivat johtaa siihen, että asiakkaan oireita on vaikea tulkita. Asiakkaan käytöksestä on vaikeaa tehdä tulkintaa siitä, onko kyseessä psyykinen oireilu vai voidaanko käytöstä selittää kulttuurisilla tekijöillä. (Schubert, 2007, 70,74.)

Nykykäsityksen mukaan kulttuuria ja sen vaikutuksia ei täysin voida sulkea pois mielenterveyshäiriöiden ilmenemismuodoissa ja hoidossa. Eri kulttuurien edustajilla yksittäiset oireet näyttäytyvät hieman eri tavoin ja yksilöt myös kokevat ne eri tavoin. Psyykkisten häiriöiden keston on nähty myös vaihtelevan kulttuurista riippuen. Yleensä mielenterveyden häiriöt luokitellaan ihmisen normaalista poikkeavaksi käyttäytymiseksi. Käsityksen normaaliudesta vaihtelevat kulttuurista riippuen. Se, mitä jossain kulttuurissa pidetään normaalina saattaa toisessa kulttuurissa näyttäytyä pahuutena tai sairauteena. Toisesta kulttuurista tulevan asiakkaan kohtaamisessa olennaista olisi pystyä näkemään asiakkaan taustalla oleva kulttuuri, eikä esimerkiksi asiakkaan kulttuurin kuuluvien rituaalien suorittamista tulisi nähdä psykoottisina harhoina (Schubert mt., 75).

Maahanmuuttajien kanssa tehtävässä työssä keskeiseksi ongelmaksi nousee usein yhteisen kielen puuttuminen. Yhteisen kielen puuttuminen on nähty ongelmallisena myös terveydenhuollossa. Kielimuurin johdosta vuorovaikutus työntekijän ja asiakkaan välillä jää usein pintapuoliseksi. Asiakkaan psyykinen tukeminen saatetaan kokea ongelmallisena jos keskustelussa ei päästä syvemmälle tasolle. Maahanmuuttaja asiakkaan kanssa vaikeista asioista puhumiseen on vähemmän mahdollisuuksia ja keinoja, kuin suomalaisten asiakkaiden kanssa. Asiakastapaamisten jälkeen työntekijöille voi tulla tunne siitä, että asiakas ei ole ymmärtänyt suurinta osaa niistä asioista, joita tapaamisessa käytiin läpi (Arvilommi 2005, 34, 36).

Onnistunut hoitomalli maahanmuuttaja-asiakkaan kanssa olisi sellainen, jossa huomioitaa asiakkaan kulttuuri ja hänen näkemyksensä psyykkisistä sairauksista. Hoitohenkilökunnan tulisi myös mahdollisuuksien mukaan perehtyä potilaan kotimaan kulttuuriin ja tapoihin. Hoidossa voidaan hyödyntää myös asiakkaan omaan kulttuuriin kuuluvia

hoitokeinoja, jos ne eivät loukkaa hoidon eettisiä ja tieteellisiä rajoituksia. Asiakkaan kanssa tulisi myös käydä läpi hänen toiveitaan, pelkojaan ja odotuksiaan (Schubert 2007, 73). Lapsen edun näkökulmasta keskeistä on se, miten lapsi kohdataan. Lapsen tulee kokea, että hänet otetaan vakavasti ja, että häntä arvostetaan (Taskinen 2011, 56).

Sosiaaliset verkostot

Ilman huoltajaa tulleet lapset ovat heikossa asemassa siinä mielessä, että he ovat joutuneet eroon perheestään ja joutuvat selviytymään ilman vanhempien antamaa tukea. Vanhemmista eroon joutumisen myötä lapsi on menettänyt hänelle yhden tärkeimmistä ihmissuhteista. Tekemissäni haastatteluissa nousi esiin, että yksin tulleiden lasten sosiaaliset verkostot koostuvat edustajasta, vastaanottokeskuksen henkilökunnasta sekä muista vastaanottokeskuksessa asuvista lapsista ja nuorista. Osa lapsista oli harrastusten kautta saanut suomalaisia kavereita. Lisäksi lasten sosiaaliseen verkostoon kuuluivat Suomessa asuvat sukulaiset sekä omanmaan maanmiehet, joihin lapset olivat tutustuneet kaupungilla tai muiden maahanmuuttajanuorten kautta. Lasten sosiaaliseen verkostoon kuului myös opettaja ja maahanmuuttajaluokan muut oppilaat. Osalla teini-ikäisistä pojista saattoi olla suomalainen tyttöystävä. Edustajat kuitenkin näkivät, että kaiken kaikkiaan lasten sosiaalinen verkosto oli suppea.

E3: ”Kyllähän niillä siis ihmissuhteita syntyy, mutta ne ihmissuhteet linkittyy kyllä aika pitkälle näihin asuinpaikkoihin, missä nämä nuoret asuu tai lapset asuu eli omiin ryhmäkoteihin, et tuota turvapaikkahakuvaiheessa niin hyvin harvalla syntyy semmosia, ainaski minusta tuntuu, että tosi vähän semmosia kodin ulkopuolisia sosiaalisia suhteita, mutta ne tietysti, jotka pääsee kouluun, niin jonkin verran tietysti koulusta tulee, mut että ääh... Mulla on semmonen käsitys että näillä on todella vähän esimerkiksi meidän suomalaisiin nuoriin sosiaalisia yhteyksiä.”

E5: ”Mutta ei nää nyt tietenkään oo osa jotain rikasta ihmissuhdeverkostoa nää nuoret.”

Edustaja sekä vastaanottokeskuksen henkilökunta ovat lasten tärkeimmät ja läheisimmät aikuiskontaktit, jotkut lapsista saattoivat kääntyä myös opettajaan puoleen mieltä painavissa asioissa. Edustajat kertoivat, että heidän suhteensa lapseen tai nuoreen vaihteli. Toisten edustettavien kanssa tuli pidettyä enemmän yhteyttä kuin toisten. Yhteydenpidon määrän nähtiin riippuvan siitä, kuinka paljon edustettava itse halusi olla edustajan kanssa tekemisissä ja siitä, mitä lapsi tai nuori edustajalta odotti. Toiset lapsista ja nuo-

rista avautuivat edustajalleen henkilökohtaisista asioistaan. Toiset edustettavista pitivät etäisyyttä ja suhde edustajan ja edustettavan välillä painottui virallisten asioiden hoitamiseen. Yksi edustajista totesi myös, että edustajan sukupuoli saattaa vaikuttaa siihen millaiseksi edustajan ja edustettavan suhde muotoutuu. Hyvän edustajuussuhteen pohjana pidettiin luottamusta. Yhteydenpito entisiin edustettaviin vaihteli. Yhteydenpidon jatkuminen riippui pitkälti siitä, minkälainen suhde edustajilla oli ollut edustettavien kanssa aikaisemmin.

E1: ”(...) Se riippuu hyvin paljon siitä, et minkälainen suhde on ollut silloin aikasemmin. Et kun toiset pidättelee ja toiset on hirveen etäisiä toiset taas on hirveen tarrautuvia ja puhuttelee äidiksi ja muuta niin tota se vaihtelee sen mukaan sitten et tota. Mulla on sellasia jotka, joiden joita pitää tavata säännöllisesti siksi kun ne haluaa puhua. Sitten on niitä jotka lähettää naamakirjassa hirveesti viestejä. Tai tota sitten niille pitää kaikki asiat jotka on selitetty joku sosiaalityöntekijä tai muu käydä niin mun pitää käydä vielä erikseen se selittämässä, että se riippuu hirveesti siitä, että miten se nuori itte tarvi, mutta, mutta mulla on sitten tosiaan sellasia, tosiaan tosiaan sellanen kenen kanssa edustajuus päättyi viime keväänä, jolle mä nytte katoin sen kouluun haku paperit läpi ja muuta. Et kyl ne jatkuu osin. Sitten mulla on yks sellanen ää... edustettava jolla mä olin sen jälkeen, niinku sen edustamisen jälkeen ammatillisena tukihenkilönä ja sen tukihenkilöllisyyden päätyttyä ollaan edelleen tiivistä tekemisissä. Et se vaihtelee tosi paljon. Sitten on sellasia et kun paperit on luovutettu ja toivotettu onnea ja menestystä, niin moikataan kadulla, mutta ei oo muuta tekemistä.”

E5: ”(...) siinäkin on suuria vaihteluja, että jotkut tota niinku haluaa tukeutua enemmän ja tarvitsee selvästi enemmän tukea ja mm... joistakin huomaa selvästi sen, että ne ei pysty luottamaan ollenkaan niin silleen, et se jää sitte etäiseksi. He haluaa säilyttää omat salaisuutensa ja sitte tietenkin itte, niin, niin sitte täytyy niinku silleen tai aika paljon käynyt sitte senkin kanssa tai olen tehnyt työtä sen kanssa, että, että mikä minun roolini on, että olenko minä vapaaehtoistyöntekijä vai, vai, vai viranomainen vai mää on sit silt väliltä. Mulla on ne tietyt tehtävät, mitä varten mä oon olemassa ja mä pyrin, koitan ne niinku mahdollisimman öö... hyvin ja sitten toisaalta mä ajattelen, et kyl se kuitenkin on ihmissuhde, että, että se ei nyt niinku pelkästään hoidu sillä lailla, että mä oon vaan jossakin viranomaistapaamisissa tavattavissa vaan, että se vaatii myös sit sitä henkilökohtasta suhdetta nuoren kanssa, että mä voin tietää sitä, mikä vois hänelle olla eduksi ja mikä hänen kantansa on hänen oman elämänsä suhteen.”

E3: ”Niin tota. Muslimityöillä voi olla, että ehkä siinä on semmosia justiin, että kun minä miehenä sitten taas olen, niin, niin on ehkä joistakin asioista vaikeampi puhua ja, ja näin että voisin kuvitella, että esimerkiksi, tiedän että niinkö, mikä on monella somalityöllä. Ääh... Suurin osahan taitaa olla, että ne on tota ympärileikattuja ja tämmösiä ja jolla on tämmösiä gynekolo-

gisia vaivoja ja sun muita, niin ehkä sitte taas niinku miespuoliselle edustajan kanssa voi olla vaikea, vaikea tota, niinku tämä, mutta sitten mä oon sitten yrittäny noissa asioissa ohjata häntä sitten tota kenties jonku naispuolisen työntekijän tai terveydenhoitajan pakeille ja näin, mutta tuota kyl nyt tämmösisistä yleisistä perusasioista niin koen, että ehkä tässä on kehittyny sillain myös semmonen jonkinlainen touchi siihen, että kyllä mä oon niinkö mielestäni semmosen hyvän keskusteluyhteyden yleensä oon lapsiin saanu ja semmosen niinku luot, luottamuksen, ja se on kummiski hirveen tärkeä tässä edustajan hommassa, että pystyy semmosen luottamuksellisen suhteen luomaan lapseen.”

Edustajat antoivat paljon positiivista palautetta vastaanottokeskuksen henkilökunnalle kuten ohjaajille ja sosiaalityöntekijöille. Edustajat kokivat, että lapsilla ja nuorilla oli tiiviit suhteet etenkin ohjaajiin. Ohjaajien kanssa saattoi silloin tällöin tulla konfliktitilanteita, joista lapset olivat yhteydessä edustajiin. Sosiaalityöntekijöiden kanssa suhteet saattoivat jäädä ohjaajia etäisimmiksi. Tähän pidettiin syynä sitä, että ohjaajat olivat mukana lasten ja nuorten arjessa. Sosiaalityöntekijää tavattiin usein virallisten asioiden hoitamisen yhteydessä kuten alkuhaastatteluissa sekä toimeentulotukiasioissa.

E6: ”No siinä varmaan on eroja ihan yksiköiden ja nuoren ja työntekijän eroista riippuen, mutta, mutta, mutta ehkä joillain se sosiaalityöntekijä jää aika pitkälti siihen et on niinku se alkuhaastattelu ja sitten nää toimeentulotukiasiat ja vaaterahat ja harrastukset ja semmoset, mitkä sitten määrää ne sitä kautta, mut, mut ehkä sit semmoset nuoret joilla on enemmän on jotain haasteita, et on tullu jotain konfliktia tai riitaa tai ongelmia sääntöjen kanssa tai jotain selviteltävää, niin sit ne on saattanu olla enemmänkin myös sosiaalityöntekijän kans tapaamisia, että, et valitettavasti ehkä enemmän sit sillain niinku ongelmien kautta, mutta, mutta kyllä toisaalta tietää myös, että sitten voi mennä juttelemaan tai pyytää aikaa, aikaa omaohjaajan avulla vaikka sinne sosiaalityöntekijälle.”

E2: ”Varmasti tai ainakin, mitä mää nyt oon, kuvittelen niinkö peruselämässä tosi hyvät ja ei mittään hättää, mutta sitten kun tulee niitä, niitä ohjaaja on tehny jotakin vääriin, niin sittehän sitä aina, minä haluan nähä minun edustajan, että mua on kohdeltu kaltoin, mutta kyllä, kyllä niillä minun mielestä on hyvät suhteet.”

E3: ”No tuota, tuota sekin vaihtelee, vaihtelee jonkin verran, et tota pääosin niinkö siinä turvapaikanhaku vaiheessa niin nää lapset tuntuu, että ne on aika semmosia kiitollisia kaikille ohjaajille ja näin, että siinä vaiheessa. Tietysti se vielä, että ne nää lastenyksiköt on semmosii pieniä yksiköjä niin tota siellä ehkä se kontaktikin syntyy, syntyy herkemmin ja sitten myös se luottamussuhde niinko niihin ohjaajiin, mutta myös niinku muuhunkin henkilökuntaan. Ku tosiaan se. Kyl sitte on huomannu et tota semmonen tietynlainen purnausvaihe alkaa sitte jossain vaiheessa ja se yleensä justiin on siinä sitte jo niinkö perheryhmäkotivaiheessa, kun ollaan jo asuttu jonkin aikaa niin sitte siellä on sitte oma pahoinvointi niinkö myös näkyy sitten siinä myös, että, että tuota tulee kahnauksia myös ohjaajien kanssa.”

Edustajat pitivät vastaanottokeskuksia hyvänä asuinpaikkana ja niiden nähtiin tarjoavan lapsille hyvän perushoivan. Edustajien näkemykset vastaanottokeskuksen turvallisuudesta vaihtelivat paikkakunnasta riippuen. Pääsääntöisesti turvallisemmiksi koettiin sellaiset ryhmäkodit ja tukiasumisyksiköt, joita ei oltu sijoitettu vastaanottokeskuksen yhteyteen. Edustajat pitivät lapsen turvallisuuden kannalta negatiivisena asiana sitä jos samaan rakennukseen tai pihapiiriin oli sijoitettu aikuisten yksiköitä. Edustajien näkemyksen mukaan alaikäisyksiköiden läheisyyteen sijoitetut aikuisten yksiköt olivat riski siinä mielessä, että niissä asui monenlaisista ongelmista kärsiviä ihmisiä. Edustajat olivat huolissaan myös siitä, että aikuisyksiköiden välitön läsnäolo lisäsi lasten riskiä joutua seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi. Aikuisyksiköistä erillään olevissa yksiköissä riskitekijäksi nähtiin lähinnä se, jos ryhmäkotiin tai tukiasumisyksikköön sijoitettiin psyykkisesti voimakkaasti oireilevia tai aggressiivisia nuoria, jotka eivät sopeutuneet kyseisen yksikön sääntöihin. Lasten turvallisuuden kannalta riskiksi nähtiin myös se jos alaikäisyksikköön sijoitettiin yksin tulleita turvapaikanhakijalapsia, jotka myöhemmin paljastuivat täysi-ikäisiksi.

E1: "(...) Periaatteessa ei, siellä on liikaa väkeä, siel on liika ongelmaisia ihmisiä ja sitten tota siellä ei kuitenkaa pystytä silleen vahtii että, et siinä on aina riskinsä. Tokihan niitä on joka paikassa, mutta sinänsä niinku pienempi yksikkö olis turvallisempi. Ja sitten se, että siellä ei ois. Niinku sitten tavallaan. Tai siis tämmönen seksuaalisen hyväksikäytön vaara on sekä teinitytöillä että pikku lapsilla. Se on kuitenkin isompi kuin se ois missä tahansa lastensuojelulaitoksessa."

E5: "Että aina saattaa sattua tämmösiä yksittäisiä tapauksia, joilla on niinku rikollinen menneisyys, et ne on saattanu elää kauheen irrallista elämää vuosia. Esimerkiksi elättää itsensä rikollisella toiminnalla, kun ei ole ollut elämässä parempaakaan vaihtoehtoa, niin sitte tällästen sijottaminen johonkin alaikäis, alaikäisten yksikköön ja jossa, missä on aika tiukat säännöt niin se voi olla aika kova yhtälö. Joskus on tälläsiä nuoria ja sit nää ihmis-kaupan uhrit. Ne on niinku yks, mitä mä mietin, mitkä liittyy turvallisuuteen. (...)"

Pääsääntöisesti edustajat kokivat, että lasten ei tarvinnut asua useassa eri vastaanottokeskuksessa turvapaikanhakuprosessin aikana. Keskimäärin lapset asuivat kahdessa eri vastaanottokeskuksessa prosessin aikana. Oleskeluluvan saatuaan lapset siirtyivät joko omaan asuntoon tai perheryhmäkotiin, jotka on tarkoitettu oleskeluluvan saaneille lapsille. Edustajat kertoivat yksittäisistä tapauksista, jolloin lapsi oli joutunut vaihtamaan asuinpaikkaa useaan kertaan turvapaikanhakuprosessin aikana. Muuton syynä saattoi

olla esimerkiksi ryhmäkodin lakkauttaminen. Lapsia saatettiin siirtää vastaanottokeskuksesta toiseen myös kurinpidollisista syistä silloin, jos lapsi oli käyttäytynyt aggressiivisesti ja ohjaajat olivat kokeneet, etteivät lapsen kanssa pärjää. Edustajat toivat esiin, että lapsen edun kannalta paras vaihtoehto olisi jos siirtoja vastaanottokeskuksesta toiseen olisi mahdollisimman vähän. Kalland (2004, 136) toteaa, että useaan eri paikkaan sijoittaminen vaurioittaa lapsen kehitystä.

E1: ”Öö... Suurin osa on tullu toisen paikan kautta. Tai niistä pienimmästä tulee suurin osan toisen paikan kautta elikkä tavallaan sillon elikkä ne pistetään sinne Espooseen, kun ne saapuvat ja sitten kun löytyy paikka, tai niin tai sit kun ne niinku on rekisteröity, mut yleensä nää ollu aika lyhyitä aikoja mitä ne on muualla ollu. (...)”

E6: ”(...) et mulla on muutamii nuoria, joilla on ollu aika monia siirtoja ja kun, kun on esimerkiksi joutunu muuttamaan kun on täyttänyt vaikka 16-vuotta niin on täytyy muuttaa ryhmäkodista tukiasuntolaan, sitten on saanut oleskeluluvan ja täytyy muuttaa täysin eri perheryhmäkotiin ja sit jotkut on joutunu muuttaa sen takii, et siel paikkakunnalla ei oo löytyny koulu-paikkaa ja sitten yks joutu esimerkiksi tappeluun ja sit päätettiin et kaikkien piti muuttaa pois toiseen yksikköön sen takii ja silleen, että tehdään liian monia siirtoja näiden yksiköiden välillä ja se ei oo kans hyvä, et siinä ei oo sitä pysyvyyttä ollenkaan.”

Yhteydenpito perheeseen

Suurin osa yksin tulleista lapsista ei tiennyt, missä heidän perheensä oli. Joillakin yksin tulleilla lapsilla oli mahdollisuus pitää yhteyttä vanhempiinsa. Joidenkin lasten yhteys vanhempiin oli katkennut pakomatkan aikana. Vanhempien olinpaikka saattoi kuitenkin selvitä lapselle Suomeen saapumisen jälkeen. Tämän jälkeen vanhempiin pidettiin tiiviisti yhteyttä. Perheen kanssa kommunikointiin pääosin puhelimitse, mutta teknologian kehitys on mahdollistanut uusia yhteydenpitotapoja. Puhelimen lisäksi suosittuja yhteydenpitopalveluita olivat facebook, messenger ja skype. Osa edustajista kertoi, että peitetarinalla saapuneet lapset eivät uskaltaneet olla yhteydessä vanhempiinsa, mutta oleskeluvuon saatuaan olivat heti yhteydessä perheeseensä.

E1: ”Tota toiset yrittää kovasti, mutta ei onnistu, mutta sitten kun se yhteys löytyy kun monilla on se toisaan katkennu sen pakomatkan aikana, niin tota tuota tuota ne saattaa olla hyvinkin tiivistä yhteydessä. (...) Tuota sanotaan että sen prosessin aikana ne, jotka on tullu peitetarinalla, niin ne ei uskalla on yhteydessä omaisiinsa, ni sit monesti näkee kuinka onnellisia ne on sit kun se tavallaan on luvallista. Se on. Suurimmalla osalla ei oo. Sanotaan, että suurimmalla osalla ei oo varmaan mitään yhteyttä. Mut se suurin osa on ehkä 60 %, et kyl ne yrittää.”

Edustajat kritisoivat kovasti sitä, että oleskeluluvan saatuaan yksin tulleiden lasten oli melkein mahdotonta saada perhettään Suomeen perheenyhdistämisen nojalla. Useimmat haastattelemieni edustajien edustettavista olivat hakeneet perheenyhdistämistä, mutta kovinkaan moni ei siinä ollut onnistunut. Kielteisiä päätöksiä perusteltiin lapsen iällä sekä perheen asuinpaikalla. Kielteisenä asiana edustajat pitivät myös perheenyhdistämispäätösten pitkiä käsittelyaikoja. Haastattelemieni edustajien edustettavat olivat odottaneet päätöstä vuosia. Lyhimmillään päätöksen saamiseen oli mennyt kaksi vuotta ja pisimmillään neljä vuotta sen jälkeen kun lapsi on oleskeluluvan saanut. Helander & Mikkonen (2002, 128) ovat sitä mieltä, että perheenyhdistämispäätökset ovat liian pitkiä. Keskimäärin lapset joutuvat odottamaan perheenyhdistämispäätöstä kaksi vuotta ja neljä kuukautta.

E1: ”(...) Mä oon jättäny aikanaan kaks (perheenyhdistämishakemusta). Ja tota kumpaankaan ei oo tullu vielä päätöstä. Ja sit mun edustettavan puolesta on jätetty, ennen ku siitä tuli mun edustettava. Siihen tuli kieltävä päätös nyt ihan muutama viikko sitte. Mut tota öö... ne kielteisten päätösten perustelut tietää jo ennen ku se päätös tulee. Sit niistä pitää viran puolesta valittaa. Aika toivotonta tuntuu tällä hetkellä olevan. Ja sit se, että esimerkiksi niinku nyt mitä mulla näitä nyt on, niin tota oikeesti jos täältä ei tuu mitään apua sille vanhemmalle siitä et se pystyy suomeks tai englanniksi täyttämään sen jumalattoman paperipinon plus se dokumenttien määrä joka on niin älytöntä, että kyllä aika niinku aika epätoivosta on. Kovasti ne kaikki siihen uskoo, mutta hyvin harva siinä onnistuu. Mun edustettavista ei oo onnistunu kukaan toistaseksi.”

E5: ”(...) Nyt, nyt oli muutama (perheenyhdistämishakemus), ihan pariin on tullu kielteistä päätöstä ja sit niistä on valitettu, mut ei ne oo kyllä muuttunu ja nyt oli just ihan tammikuussa, niin yksi tuli kielteinen päätös. Joo... mutta nythän se on niinku kiristyny paljon, että, että tota nytte varmaan moni joutuu sitte miettiä, että voiko hakee ylipäänsä, mutta kaikki haluaa yrittää yleensä, jolla on perhe. Riippuu tietenkin myös alkuperä maasta, että esimerkiksi Somalialaiset hakee esimerkiksi.”

E3: ”Vuosia. Öö... Mitähän nyt nopeimmillaan ois mennä siitä oleskeluluvan saannista niin 2-vuotta ehkä on semmonen minimi ja osalla on sitten se positiivinen päätös siihen perheenyhdistämiseen tullu vasta hallinto-oikeuden käsittelyn kautta, jolloin se on tarkoittanut jotakin varmaan jopa neljää vuotta.”

E2: ”(...) mutta kauanko pitäis ootella, niin varmaan pari vuotta joutuu oottelemaan.”

E1: ”(...) Kovasti ne kaikki siihen uskoo (perheenyhdistämiseen), mutta hyvin harva siinä onnistuu. Mun edustettavista ei oo onnistunu kukaan toistaseksi. (...)”

Perheenyhdistämistä voi hakea vasta oleskeluluvan saamisen jälkeen. Nuoren pitää olla hakemuksen jättöhetkellä alaikäinen. (Ulkomaalaislaki, 30.4.2004/302) Turvapaikanhakuprosessien pitkät käsittelyajat ovat saattaneet olla esteenä perheenyhdistämiselle. Nuori on saattanut täyttää 18 vuotta ennen päätöksen saamista. Edustajat olivat erityisen huolissaan uudistuneesta perheenyhdistämiskäytännöstä. Ennen perheenyhdistämishakemuksen pystyi tekemään Suomesta käsin. Edustajat tekivät hakemuksen yhdessä edustettavan kanssa. Nykyinen lainsäädäntö edellyttää sitä, että perheen pitää tehdä hakemus lähimmässä Suomen suurlähetystössä. Lähin Suomen suurlähetystö voi olla kokonaan toisessa maassa. Pitkien matkojen tekeminen hakemuksen täyttämiseksi voi olla perheelle mahdotonta. Perheen tulee myös itse maksaa hakemuksesta aiheutuneet kulut, kuten viisumit sekä matkustaminen lähimpään Suomen suurlähetystöön.

E2: ”Aah... No tuota siinä oli ennen sillain, että ne tehtiin ne perheenyhdistämishakemukset ja lähetettiin migriin (Maahanmuuttovirasto). Nythän se on silleen, että se nuori, nuoren perhe tekkee ne siellä lähtö, kotimaassa, niin se varmaan ratkasee aika monta hakemusta, ku eihän ne pysty niitä tekemään siellä, ku ei osata kirjottaa eikä lukea eikä... Suomen suurlähetystö on eri maassa tai vaikka mitä, että se varmaan karsii niitä perheenyhdistämishakemuksia varmaan aika minimiin. Mulla on ainakin semmonen mielikuva, että ne loppuu niinku seinään.”

E3: ”Öö... Sitä perheenyhdistämissprossiahan ei voi enää laittaa käyntiin kun sieltä lähtömaasta tai jostain Suomen suurlähetystöstä. Sen perheen pitää itse käydä viemässä henkilökohtaisesti hakemukset ja se tarkoittaa käytännössä esimerkiksi somaleilla se tarkoittaa matkustamista joko Etiopiaan tai Keniaan. Irakilaisilla se tarkoittaa matkustamista Turkkiin tai Iranii, johon on aika vaikee päästä tällä hetkellä sen alueen levottoman tilanteen vuoksi. Afgaaneilla lähin paikka on Intia, elikkä nää on valtaviin matkojen päässä ja ne matkat on niinko todella vaikeita järjestää näillä perheillä pitää olla passi ja viisumit näihin maihin, joten niitäkin voi olla jo vaikea järjestää ääh... Heiltä kerätään aika suuret hakemusmaksut siinä vaiheessa kun he jättää hakemuksia, joten se on se taloudellinenkin puoli tulee siinä aika ylivoimaseksi. Sen lisäksi, että näiden perheiden pitäis matkustaa vähintään, vähintään vielä kerran uudestaan elikkä niihin haastatteluihin sinne paikkaan. Harvalla on mahdollisuus jäädä odottamaan vuotta tai kahta sinne vieraaseen maahan sitä haastattelua, haastattelun pitoa varten, joten totta se on myös tietenkin ihan mahdotonta, joten tässä on aika tällaisia aika suuria käytännön esteitä tehty lainsäädännöllisesti.”

E5: ”No nyt tietenkin tää nykyinen lainsäädäntö, niin, niin sehän tekee sen lähes mahdottomaksi näille nuorille saaha todella sitä perhettä, että jos puhutaan lapsen edusta niin sitä voi sitte pohtia, että onko se sen mukaista. Se on pitkä prosessi ja tällä hetkellä myös hirveen kallis ja mä luulen, että kaikilla on mennyt varmaan se kolme vuotta kenen kanssa mä oon ollu, että hirveen raskasta se on nuorille, et sekin on tietenkin kyseenalaista sen nuo-

ren edun näkökulmasta ja myös se, että just se vaihe on se millon se nuori sitä perhettä tarvitsis. (...)”

Kielteiset perheenyhdistämispäätökset sekä uusi perheenyhdistämistä koskeva lainsäädäntö ovat kyseenalaisia lapsen edun kannalta. Rädyn (2010, 12) mukaan lapsen etua määrittäessä on huomioita lapsen perhesiteet. Lapset eivät elä tyhjiössä vaan ovat osa perhettä. Mielestäni kielteinen perheenyhdistämispäätös kieltää lapsen oikeuden perheeseen sekä estää lasta elämästä normaalia perhe-elämää. Kielteinen perheenyhdistämispäätös rankaisee vanhempien sijasta lasta. Yksin tullut lapsi joutuu tällaisessa tilanteessa poliittisten päätösten sijaiskärsijäksi. Lapsen edun kannalta ongelmallisia ovat sellaiset tilanteet, joissa lapsen etu ja yhteiskunnan etu joutuvat vastakkain.

Yksi haastattelemistani edustajista totesi, että perheenyhdistäminen on monimutkainen asia, jossa etusijalla pitäisi olla lapsen etu. Kielteinen perheenyhdistämispäätös tulee kyseeseen silloin jos lapsi ja vanhempi ovat olleet pitkään erossa ja todellinen huoltosuhde on katkennut. Yksi edustajista otti myös esille sen, että pitkän erossa olemisen jälkeen lapsi on jo saattanut irtaantua perheestään, eikä perhe-elämää välttämättä jatketa enää kovin pitkään sen jälkeen kun perhe on Suomeen saapunut.

E1. ”Se, se on vähän niinku. Se on kauheen monimutkanen asia. Et tota, et kun multa pyydetään lausunto migrille (Maahanmuuttovirastolle), niin mä oon aina sanonu että lapsen etu vaatii ja siinä se peruste on ollu nimenomaan se, että, et tämmönen ankkurilapsena tänne tuotu vauva niin tuota. Et eihän se oo vastuussa siitä, että vanhemmat on mulkkuja. Niin tota tavallaan se, et, et kun jos sitä perheenyhdistämistä ei tapahdu, niin se menettää sit niinku tavallaan kokonaan sen identiteettinsä. (...) mutta tuota, mut se on jotenkin, niin julma ja sit mua jotenkin pelottaa se, että, et niinku semmonen oman identiteetin raivokas etsiminen sitte parikymppisenä, et mihin se sit johtaa, et se ois kuitenkin armeliampaa, mutta, mutta ymmärrän nää perustelut siinä, että jos tota todetaan, että todellinen suhde on katkennu. Elikkä jos ihminen on eläny täällä suurimman osan elämästään kuin vanhempiensa kanssa, niin tota kyllähän sen senkin ymmärtää. Et todellista, et eihän sitä todellista huoltosuhdetta oo ja sit tavallaan, että se voi olla jopa sit, että sille lapselle se vois olla raskasta jos se joutuis sitte yhtäkkiä muuttaa sen perheen kanssa asumaan.”

E5: ”Sitte mä oon huomannu usein, että kun ne perheet tulee tänne niin nuori on sitten saattanu jotenkin jo kasvaa irti siitä perheestä, että sitä aikaa on kulunut jo niin kauan, et sit välttämättä sitten kun se perhe tulee, niin ei sit välttämättä enää sitä yhteistä perhe-elämää jatketa kovinkaan kauan, kun nuorelle tulee sitten jo oman perheen perustaminen ja itsenäistyminen omaan asuntoon niinku kysymykseen.”

Täysi-ikäistyvät ilman huoltajaa tulleet lapset

Pääsääntöisesti edustajien edustamat nuoret olivat pärjänneet hyvin elämässään oleskeluvuon saamisen jälkeen. Nuorimmat lapset muuttivat yleensä perheryhmäkotiin. Täysi-ikäiset tai melkein täysi-ikäistyvät nuoret muuttivat yleensä omaan asuntoon tai erisäätiöiden ylläpitämiin asuntoloihin. Lapsille oli myös järjestäytyneet opiskelupaikat. Kaikkien edustettavien elämä ei kuitenkaan ollut järjestäytynyt Suomessa näin hyvin. Osalla yksin tulleist lapsista oli sopeutumisongelmia. Osa oli ajautunut rikollisiin kuoioihin.

Edustajat pitivät huolestuttavana sitä, että 18 vuotta täytettyään ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijalapsat jäävät melko yksin. Edustajan tehtävät virallisesti lakkaavat. Tosin osa haastattelemistani edustajista kertoi, että he pitivät yhteyttä joidenkin edustettaviensa kanssa senkin jälkeen kun he olivat täyttäneet 18 vuotta. Edustajat näkivät, että täysi-ikäistymisen jälkeen saatu tuki ei ollut riittävää. Maahanmuuttajapalveluiden tarjoamia palveluita pidettiin hyvinä, mutta edustajat kokivat, että ilman huoltajaa tulleet lasten avuntarve oli suurempi kuin, mitä maahanmuuttajapalveluiden resursseilla pystyttiin tarjoamaan. Yksin tulleeille lapsille ei myöskään ole olemassa samanlaista jälkihuoltoa kuin suomalaisille lastensuojelun piirissä olleille lapsilla, joiden jälkihuolto kestää aina 21 ikävuoteen saakka.

E1: ”(...) ihan, ihan silleen hyvin, et jos on alaikäsenä siirtyny kaupungille, niin siinä siirtopalaverissa kuitenkin keskuksen sosiaalityöntekijä aika selkeesti tuo ilmi ne asiat, mitä tarvitaan. Et kyl siellä pyrkimystä on niis auttaa, mutta tota, mutta siis kuk, mikä tahansa 17-vuotias nuori, joka muuttaa ommaan kämppään, niin onhan siinä älyttömän paljon semmosia asioita, joissa se tarvii tukee. Et jos asumisohjaus on niin, osalla esimerkiksi se toimii munsta tosi hyvin, että jos vaan nuori on valmis ottaa sitä apua vastaan. Mutta tota, mut sitte niinku just semmonen sisään niinku sulkeutunu nuori mies, joka ei jaksa herätä aamulla kouluun, niin tota, tota tarvis sen tuki-henkilön tai jonkun tämmösen, et, että joku se ois arvokas sellanen, joku sellanen tukihenkilöjärjestelmä sellanen sängystä repijä ja, mut, mutta ei mulla ole siihen ratkaisua.”

E5: ”Niin tota. Jotkuthan saa sen (oleskeluvuon) jo ennen kun täyttää 18 paljonkin ennen. Se niinku, ihan vaihtelevasti, mutta edustajuus lakkaa viimeistään sillon kun se nuori täyttää 18. Niin tota ääh... Niin kyllä mun mielestä sitten kun nää nuoret täyttää 18, niin aika monia sitten silleen pitkälle oman onnensa nojaan, että varmaan sitten ois hyvä jos sitä tukea ois enemmän saatavilla vähän niinku samaan tyyliin kun meidän jälkihuoltoonuoilla, mut samanlaisia palvelujahan ei oo käytettävissä.”

E4: ”(...) on työntekijä heitä varten tai useampikin työntekijä, mutta ei heilläkään taho olla aikaa tai heillä on niin paljon näitä asiakkaita, että ei pysty niinku yhtään palvelee sillon, kun se tarve ois akuutti.”

Yksi edustajista koki myös, että edustajien työtä ei tuettu tarpeeksi. Tuen puute näkyi esimerkiksi siinä, että edustajille ei maksettu työstä aiheutuvia kulukorvauksia.

E4: ”No esim. me edustajathan ei tuota oikeestaan saaha niinku kun. Tai meille ei makseta kun ainoastaan näistä, näistä viraanomaistapaamisista, mut sit jos me tavataan heitä, siis autetaan vaikka ostosten teossa, pyykkikonneen hankinnassa, niin tuota kyllähän se saahan tehdä, mutta me ei saaha siitä kuluja ees pois, niin kyllä mun mielestä vois vähän niinku panostaa siihen, että jonkunlaisia määrärahoja sitten tämmöseen, (...)”

Yksi haastattelemistani edustajista oli kuitenkin sitä mieltä, että ainakin hänen kohdalla edustettavat olivat saaneet tarvittavaa tukea täysi-ikäistymisen jälkeen.

E2: ”Ne on vielä nuoria. Ne on vasta, just täyttävät, täyttäneet 17, niin niillä on kyllä oma asumisohjaaja ja on näin, että kyllä niillä ja opettajat ja kaikki, että kyllä niillä mun mielestä on aika kivasti, että näillä kolomella ainaki.”

H: ”Joo. Onko näillä ää... Koeks sää, että se on riittävää se tuki, mitä he saavat?”

E2: ”Mm... Ainaki, ainaki ketä on nytteki on, niin varmasti on ja varmasti ossaavat pyytää lissää apua jos ei oo, että ne on kyllä fiksuja tyyppejä.”

4.2 Koulunkäyntimahdollisuudet

Vakinaisesti Suomessa asuvalla 7-17 vuotiaalla nuorella on oikeus samaan peruskoulutukseen kuin suomalaisillakin lapsilla ja nuorilla. Koulupaikkaa järjestettäessä pyritään huomioimaan oppilaan taustat ja lähtökohdat, kuten äidinkieli, kulttuuri, maahanmuuton syy ja maassaoloaika. Maahanmuuttajaoppilas pyritään sijoittamaan taitojaan ja tietojaan vastaavalle luokalle. Tarvittaessa maahanmuuttajanuori voidaan sijoittaa perusopetukseen valmistavalla luokalle. Valmistavan opetuksen tavoitteena on tukea lasta sopeutumaan suomalaiseen yhteiskuntaan sekä antaa tarvittavat valmiudet normaaliin opetukseen siirtymistä varten. Oppilailla on myös mahdollisuus saada suomen tai ruotsin sekä oman äidinkieltensä opetusta. Lapselle voidaan järjestää myös omaan uskontokuntaan kuuluvaa opetusta. Opetuksen toteutuminen edellyttää kuitenkin sitä, että kyseiseen uskontokuntaan kuuluvia oppilaita on yli kolme. (Opetushallitus 2013.)

Haastatteleman edustajien kokemuksen mukaan lapsen aiempi koulutausta pyrittiin huomioimaan koulupaikkaa suunnitellessa. Lasten koulunkäynnistä kysytään jo heti alussa eri viranomaistapaamisissa, kuten poliisikuulusteluissa sekä Maahanmuuttoviraston puhutteluissa. Ennen koulunkäynnin aloittamista koululla pidettiin palavereja, joissa pyrittiin kartoittamaan sitä, kuinka pitkään lapsi oli koulua käynyt ja sekä sitä minkälaista koulunkäynti kotimaassa oli ollut. Edustajat toivat kuitenkin esiin sen, että opetuskäytännöt vaihtelevat maasta riippuen ja sen vuoksi on vaikea saada totuudenmukaista kuvaa siitä, millaista koulunkäynti todellisuudessa kotimaassa on ollut.

E4: ”Kyllähän sen tietää, että kaikiltahan kysytään heti alussa kun on nämä viranomaistapaamiset, niin poliisi kysyy ja varmaan Maahanmuuttovirastossa, Maahanmuuttovirastossakin kysyvät, että minkä verran oot koulua käynyt, et kyllähän se tietään, mutta onha se, opetuksen taso saattaa olla hyvi erilaista siellä ja eihän me tietä minkälaista se on ja sitte se, että ne asiat mitä opetetaan niin saattaa olla aivan eri asioita, mitä täällä meillä. (...)”

E3: ”Kyl se käydään ainaski niissä tapauksissa, mitä mä oon ollu koululla palavereissa, niin kyllä siinä yritetään katsoo tai niinko kartottaa mahdollisimman tarkasti se, että minkälainen se lapsen kouluhistoria on ollu ja mitä on opiskellu ja mitä se taso on, mutta kyllähän järkeään on lapsi sitte ollu kotimaassa koulussa tai ei niin, niin hyvin, hyvin alkutekijöistä joutuvat lähteä liikenteeseen. Osalla sitten tosiaan ihan, ihan perus jos niinku opiskelua ja koulunkäyntiteknikka niin kaikki se, se on niinku ihan uutta.”

Ilman huoltajaa tulleet lapset pitävät koulunkäyntiä tärkeänä ja haluavat menestyä opinnoissaan. Lapset näkevät koulunkäynnin etuoikeudekseen, koska heillä ei ole ollut mahdollisuutta käydä koulua sodan ja sekasorron keskellä. Lasten innostus koulunkäyntiä kohtaan saattaa laskea, jos koulunkäynti ei suju heidän odottamallaan tavalla. Ilman huoltajaa tulleilla lapsilla ja nuorilla voi olla paljon keskittymiskykyyn liittyviä vaikeuksia koulussa. Keskittymiskyvyn herpaantumiseen vaikuttavat perheestä erossa oleminen sekä traumaattisten kokemusten muisteleminen. Opiskelua vaikeuttavat myös heikko suomen kielen taito sekä lapsille vieras oppisisältö. Koulussa opetettavat asiat ovat yleensä sidoksissa suomalaiseen kulttuuriin ja sen vuoksi lapselle hankalia. (Heller & Mikkonen 2002, 74–75, 132.) Yksin tulleilla lapsilla saattaa olla myös hieman epärealistisia odotuksia koulunkäynnin suhteen. Lapset myös kokevat, että vanhemmat odottavat heiltä hyvää koulumenestystä, nyt kun heillä on hyvät mahdollisuudet koulunkäyntiin. Säävälän (2012, 35) mukaan vanhemmat saattavat toivoa lapsestaan lääkäriä, mutta heillä ei ole realistista kuvaa siitä, mitä lääkäriksi opiskelu edellyttää.

E3: ”Mm... Kyl, kyl mun kokemuksen mukaan niin ihan, ihan hyvin pääsääntöisesti kaikki niinkö toi, toimii, mutta monet lapset on hirveen kiitollisia jo ylipäättänsä, että ne pääsee kouluun. Se saattaa olla, että sitte vasta tai siis, että Suomeen tullessa ensimmäisen kerran pääsee ylipäättään kouluun ja näin, että, että ainaski täs alkuvaiheessa he ovat ihan innokkaita kou, koulunkävijöitä ja tota (...)”

E5: ”No siin vaiheessa kun tää tulee maahan nää nuoret, niin mulla on semmonen yleiskuva muodostunu, että ollaan hirveen ilosia siitä, että saadaan mennä kouluun ja vihdoinkin päästään opiskelemaan ja on semmonen motivaatio aika korkeella, mutta tota mm... Se opiskelumotivaatio sitten laskee kun lehmän häntä usein sitten tässä vuosien varrella.”

Lähteenmäen (2013, 113–117) mukaan turvapaikanhakijalasten innokkuus koulunkäyntiin näkyy lasten aktiivisena osallistumisena koulutyöskentelyyn. Lapsilla on myös myönteinen suhtautuminen kotiläksyihin, mikä on ristiriidassa sen kanssa, että lapset eivät aina muista tehdä koulupäivän aikana annettuja kotiläksyjä tai eivät muista syistä kykene suoriutumaan tehtävien tekemisestä vapaa-aikanaan. Lapset kokevat viikonloput ja loma-ajat ikävinä. Tämä näkyy esimerkiksi siten, että oppilaat eivät malta lähteä kotiin koulupäivän päätyttyä. Etenkin perjantain viimeistä tuntia pyritään venyttämään hidastelemalla kirjojen laittamista reppuun tai pulpettiin. Lapset vastaavat myös masentuneella äänellä, kun heiltä kysytään loma-ajasta. Lapsilla esiintyi myös lomiin liittyvää muistamattomuutta. Lapset reagoivat myös negatiivisesti opettajan lomapuheisiin.

Turvapaikanhakijalapsille koulu aika mahdollistaa omista asioista puhumisen sekä huomion saamisen muilta opiskelijoilta. Lapset pyrkivät saamaan puheenvuoron aktiivisella viittaamisella, mutta vastausvuoroa ei malteta aina odottaa. Oppilaat saattavat viitata vaikka eivät tietäisi vastausta tai ymmärtäisi kysymystä. Lapset käyttävät opetustilanteita hyödykseen myös siten, että oppituntien aikana he saattavat tuoda esiin oppiaineeseen liittymättömiä asioita. Oppilaiden mielenkiinto kiinnittyy tunneilla usein toisten oppilaiden tekemisiin sekä omien tuotosten esittelyyn. Tämän vuoksi työskentely maahanmuuttajaluokilla saattaa olla hyvinkin rauhatonta (Lähtenmäki mt., 113–114).

Arto Soilamo (2006) haastatteli maahanmuuttajataustaisten oppilaiden koulukiusaamista käsittelevää tutkimustaan varten kolmas- ja viidesluokkalaisia oppilaita, jotka edustivat kuutta vahvasti monikulttuurista Turkulaista koulua. Soilamon tutkimuksessa tuli esille se, että maahanmuuttajataustaiset nuoret joutuivat suomalaisia nuoria useammin kiusaamisen kohteeksi. Kiusaamista saattoi esiintyä eri etnisten ryhmien välillä. Merja Anis (2008, 96–98) toteaa, että maahanmuuttajataustaisilla nuorilla on paljon kouluymp-

päristöön liittyviä vaikeuksia. Ongelmia tuottavat omasta kulttuurista poikkeavat ope-
tuskäytännöt, tiedonkulun ongelmat sekä rasismi ja syrjintä. Maahanmuuttajataustaiset
nuoret kertovat usein kohtaavansa koulussa rasistista kiusaamista, johon aikuiset eivät
ole puuttuneet. Aikuisten voi olla vaikea puuttua rasismin kokemuksiin ja usein sen
havaitseminen muiden ongelmien joukosta voi olla vaikeaa. Maahanmuuttajanuoret
voivat kärsiä esimerkiksi keskittymis-, oppimis- ja sopeutumisvaikeuksista ja rasismin
kokemukset saattavat jäädä näiden ongelmien varjoon.

Tekemissäni haastatteluissa edustajat eivät tuoneet esille kiusaamiskokemuksia.
Useimmat haastattelemistani edustajista kuitenkin totesivat, että heidän edustettavansa
olivat kokeneet suomalaisiin nuoriin tutustumisen haasteellisena. Useimmilla yksin tul-
leilla lapsilla ei ollut koulussa suomalaisia kavereita, vaan he viettivät koulupäivänsä
muiden maahanmuuttajataustaisten nuorten kanssa. Suomalaisiin nuoriin tutustumisen
vaikeutena nähtiin yhteisen kielen puuttuminen sekä kulttuuriset erot.

*E5: ”(...) Mun mielestä niinku suomalaisiin nuoriin sitten taas niinku välit
jää sitten etäisemmiksi, jos ei sitten esim. oo jotain harrastusta. Aika har-
voin tommonen nuori, joka tulee teini-ikäsenä, joka vasta opettelee puhu-
maan suomea, jonka aikasempi elinpiiri on ollu huomattavasti erilainen kun
suomalais nuorilla niin, niin munst tuntuu et niiden on hirveen vaikee löytää
semmosta niinku yhteistä pohjaa, mikä niinku kantais ystävyYTEEN asti. Seu-
rustelusuhTEITA kyllä on, mutta ihan sellasii pidempiaikasii kaveruussuhTEITA
niin oikeestaan niihin mä oon törmänny olen törmänny tai siis olen huo-
mannut, et niitä on vähemmän.”*

*E3: ”(...) No ehkä siinä on semmosta arkuutta molemmin puolin ja tietysti
joku jos aattelee somalityttöjä tai yleensä muslimityttöjä niin, niillä on jo-
tenki aika vahvasti siellä omassa kulttuurissa semmonen, jotenki se näkyy,
että ei ne, ne hirveesti lähde, ei harrastamaan, eikä sitten myöskään niitä
kaverisuhTEITA hirveesti tota etsimään, et se on ehkä vähän myös semmonen
kulttuurillinen juttu. Mm... Pojilla nyt ehkä nyt sitte enemmän tulee, että ne
saattaa tulla jonkun harrastuksen kautta sitten, mutta tota mun mielestä kui-
tenkin semmosia todellisia kaverisuhTEITA syntyy hirveen vähän.”*

Haastatteluissa tuli esiin lasten myönteinen suhtautuminen opettajia kohtaan. Välit opet-
tajaan saattavat muodostua läheisiksi ja opettajaan saatetaan turvautua monissa asioissa.
Lapset suhtautuvat opettajiin myös erittäin kunnioittavasti. Edustajat antoivat positiivis-
ta palautetta opettajien työstä ja kokivat, että maahanmuuttajaluokkien opettajat olivat
perehtyneet hyvin maahanmuuttajiin ilmiönä ja ymmärsivät maahanmuuttajaoppilaiden
taustat, mikä helpotti kohtaamista maahanmuuttajataustaisten oppilaiden kanssa.

E1: ”Se riippuu taas ihan lapsesta ja opettajasta. Eli tota öö... Alastelaiset yleensä rakastuu opettajaansa. Ja ne on niinku silleen hyvät välit. Jossakin määrin opettajat, opettajille he ovat yleensä työläämpiä. Sitten varsinkin siinä vaiheessa kun jossakin vaiheessa integroidutaan normi luokalle. He vaativat kuitenkin enemmän huomiota ja muuta. Mutta tota sitten taas näistä isommista, ää... niin monet kunnioittavat opettajaa ihan älyttömästi. Et opettajat on jotenkin niin ku ihan erillä lailla kun suomalainen nuori. Niin siinä on semmonen. Se voi olla hyvin läheinen suhde sit silti kunnioittava. Joillakin on sitten sillain et tota ne kääntyy sen opettajan puoleen kaikissa asioissa. Et se taas tosiaan vaihtelee ihan lapsesta riippuen, mutta tota kaiken kaikkiaan mun mielestä opettajat hoitaa hommansa tosi hyvin.”

E3: ”(...) ja mun kohalla ainaski jotenkin tuntuu, että on ihan myös sil, sil-lain hyviä, hyviä opettajia, jotka on kyllä niinkö ovat tuota, tuota ööh... perehtyneet, hyvin kyllä kouluttautuneet maahanmuuttajien kohtaamiseen, että mun mielestä siinä ei oo ollu mitään ongelmia.”

Euroopan neuvoston jäsenmailleen antaman direktiivin (2003/9/EY) mukaan turvapaikanhakijalapselle tulee tarjota koulupaikka kolmen kuukauden kuluessa maahan saapumisesta. Lähteenmäki (2013, 111–112) huomauttaa, että yleensä kolmen kuukauden raja ei toteudu turvapaikanhakijalasten kohdalla. Koulunkäynnin aloittamista viivästyttävät esimerkiksi turvapaikanhakijalasten muuttaminen vastaanottokeskuksesta toiseen. Joissakin tapauksissa lapselle ei ole tarjottu koulupaikkaa olleenkaan lapsen mielenterveysongelmien vuoksi. Lapsen koulunkäynnin aloittaminen on saattanut viivästyä myös sen vuoksi, että lukukauden on katsottu olevan jo niin pitkällä, että koulunkäynnin aloittamista juuri ennen kesälomaa ei pidetä järkevänä. Joissain tapauksissa lapsi on saatettu myös erottaa koulusta mielenterveysongelmien vuoksi.

Haastattelemieni edustajien edustettavista kaikki peruskouluikäiset olivat saaneet koulupaikan. Pohjois-Suomessa koulupaikka oli järjestynyt melkein heti lapsen maahan tulon jälkeen. Pääkaupunkiseudulla tilanne ei ollut näin hyvä ja koulupaikkaa saattoi joskus joutua odottelemaan.

E3: ”Täällä pääkaupunkiseudulla tietysti se, se on ääh... Aika haasteellista, et kun tänne tulee paljon, paljon niinku maahanmuuttajaperheitä, joissa on lapsia paljon, että ne kyllä pullistelee ne luokat ja joskus joutuu odottamaan ki koulun pääsyä, mutta tuota kyl ne aika hyvin kuitenkin on löytäneet koulupaikan.”

H: ”Kuinka pitkään keskimäärin sitä koulupaikkaa sitten joutuu odottamaan?”

E3: ”Ääh... No joskus. Just jos lukukausi on niinku alkanu ja kouluryhmä on niinku täynnä niin tota on jotkut saattanu joutua odottamaan pari, kolme kuukauttakin.”

E5: ”Se riippuu vähän niinku kunnasta myöskin, niist resursseista että, et miten, et mitä on niinku tarjolla. Mut kyl mum mielestä niinku kaikki tällä hetkellä pääsee kouluun, jossain vaiheessa oli sellasta, joitakin vuosia sitten, että, että jossakin kunnissa ei järjestetty sitä koulumahdollisuutta tietyn ikäisille. Ne on sit sellasii väliinputoajia.”

E1: ”(...) Peruskoulut toimii hyvin. Valmistavalle luokalle pääsee melkeen heti.”

Erityisen haastava koulupaikan löytäminen on niiden yksin tulleiden lasten kohdalla, jotka ovat ehtineet täyttää 16 vuotta. Nämä nuoret eivät ole enää oppivelvollisia. Ryhmä- ja perheryhmäkodit pyrkivät järjestämään yli 16-vuotiaille nuorille opiskelupaikkoja esimerkiksi kansanopistoista, ammattikouluista tai lukiosta. Osa yksin tulleista nuorista on myös käynyt kymppiluokan. Opiskelupaikan saamista on saattanut vaikeuttaa se, että nuorella ei ole oleskelulupaa. Erityisesti ammattikouluihin hakemisessa tämä on ollut ongelma. Lukioon on mahdollista päästä ilman oleskelulupaa, mutta käytännöt vaihtelevat kunnasta riippuen. (Mikkonen 2002, 43.)

Haastatteleman edustajat toivat myös esille, että useimmissa vastaanottokeskuksissa järjestetään suomen kielen opetusta, johon yli 16-vuotiaat nuoret ovat voineet osallistua. Opetusta oli muutama tunti päivässä ja useampien edustajien mielestä tämä ei ollut riittävää. Edustajien näkemyksen mukaan nuoret olisivat tarvinneet täysipäiväistä koulunkäyntiä. Ongelmaksi nähtiin myös se, että vastaanottokeskuksen koulussa opiskelevien nuorten välillä on suuret tasoerot. Toiset nuorista eivät ole käyneet koulua lähes lainkaan ja toiset nuorista ovat saattaneet aloittaa lukiopinnot kotimaassaan.

E2: ”No nuista mä en kanssa tiää, koska en siellä koululla koskaan oo, mutta tuota ne ketkä on käyneet koulua siellä kotimaassa niin, niin ne on varmaan hirveen turhautuneita, eikä ne sitte niinkö sit jos tarkotat tätä vastaanottokeskuksen koulua niin, niin, ne ei sitte kyllä tykkää ollenkaan. Et se on niitten mielestä joko liian heleppoa ja liian vaikeeta se opetus, että jos ei oo siellä käyny ollenkaan niin se on törkeen vaikeeta ja jos on siellä suurin piirtein lukiossa, niin sitte se on taas niin heleppoa.”

E1: ”Tota tuota tuota se on oikeestaan hirveen epäreilu ja sit se on niinku harmi sen kotoutumisen kannalta et kun keskuksessa ei oo muuta kun aikaa et jos niille 16–19 vuotiaille ois. Heillehän on suomen kielen koulu, mut siihen ei oikeen niille nuorille miehille sitä energiaa oo. Niin heille on niinku

varmaan osin työlästä sekin määrä sitä koulua käydä, mutta siinä vaiheessa ois mahtavaa jos siinä ois joku kunnolla valmistava koulu saatavilla.”

H: ”No tota miten sitte nää, jotka ei oo enää peruskouluikäisiä, jotka on vaikka melkeen täysikäisiä? Minkälaiset koulunkäyntimahollisuudet heillä sitte on?”

E3: ”Siellä, not sit se on heikompaa, että tota ääh... Siihen vaikuttaa varmaan no ensinäkin palveluja on huonommin tarjolla, se on niinku valitettava tosiasia. (...)”

Lapsen mahdollisuus koulunkäyntiin on monien Suomenkin allekirjoittamien sopimusten sekä Lastensuojelulain mukaan yksi lapsen perusoikeuksista. Koulutuksen ulkopuolelle jääminen rikkoo lapsen oikeuksia räikeällä tavalla. Koulunkäynti mahdollistaa lapsen osallistumisen yhteiskunnalliseen toimintaan sekä edesauttaa lapsen integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan. Koulunkäynnin epääminen lapselta tai nuorelta aiheuttaa ulkopuolisuuden tunteita, mikä edesauttaa syrjäytymistä. Lähteenmäki (2013, 175, 180) toteaa koulun olevan monelle turvapaikanhakijalapselle paikka, joka mahdollistaa kuulumisuuden, osallisuuden, ja sosiaalisen arvostuksen saamisen kokemuksen. Koulusta lapset saavat sellaista emotionaalista ja sosiaalista pääomaa, josta on heille hyötyä jatkosakin. Koulukäynnillä voi olla myös psyykkisiä ja fyysisiä ongelmia ehkäisevä vaikutus.

4.3 Identiteettitarpeet

Lastensuojelulain mukaan lapsen etua arvioitaessa tulisi huomioida lapsen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta. Edellä mainitut tekijät ovat osa lapsen identiteettiä. Identiteetin tukeminen on tärkeää lapsen hyvinvoinnin kannalta. Identiteetti liitetään usein minäkuvaan. Minuus muuttuu identiteetiksi silloin, kun omaa minuus muuttuu kohteeksi ja sitä aletaan määritellä ja arvottaa (Saastamoinen 2006, 172). Identiteetti on monitieteellinen käsite ja sen vuoksi sen määrittelemine on hankalaa. Identiteetin on ajateltu olevan jonakin olemista tai joksikin tulemistä. Nykyään identiteetti nähdään jatkuvasti muuttuvana, josta käydään jatkuvaa neuvotteluprosessia ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Identiteetin muotoutumiseen vaikuttaa se, millaiseksi me koemme itsemme ja miten muut suhtautuvat meihin. Suhteemme muihin ihmisiin määrittää myös sen, mihin ryhmään kuulumme. Yksilöllisen identiteetin lisäksi voidaan puhua kollektiivisesta identiteetistä. Kollektiivisessä identiteetissä neuvottelua käydään oman ryh-

män sisällä. Millaisia me olemme? Miten me eroamme muista? Kollektiiviset identiteetit eivät ole muuttumattomia vaan muovautuvat yhteiskunnallisten muutosten myötä. (Rastas 2008, 250–251.)

Identiteetin käsite on keskeinen ilman huoltajaa tulleiden lasten kohdalla. Anna Rastas (mt., 251) toteaa, että maahanmuuttajanuorten kohdalla puhutaan usein monikulttuurisesta identiteetistä. Identiteetti käsitteen avulla pyritään ymmärtämään jonkun yksilön minäkuvaa, tai joidenkin ryhmien omakuvaa, asemaa yhteiskunnassa sekä suhdetta muihin ihmisiin. Identiteettikeskusteluun sisältyvät myös kysymykset hyvinvoinnista, tasa-arvosta ja oikeudenmukaisuudesta. Heidi Ruohion (2009, 17) mukaan kulttuuri ja identiteetti ovat toisiinsa kietoutuneita ja sen vuoksi vaikeasti erotettavissa. Identiteetti rakentuu yleensä oman kansalaisuuden ympärille. Laura Huttusen (2004, 140) mukaan maahanmuuttajia ei usein kohdata yksilönä vaan maahanmuuttajakategorian edustajana.

Aktivistisen näkemyksen mukaan identiteetti ja valta omaksutaan sosiaalisessa kanssakäymisessä. Yksilön identiteetin pohjana ovat hänen henkilökohtaiset kokemuksensa. Sorretut yksilöt ja ryhmät, kuten naiset ja vammaiset jakavat saman sosiaalisen todellisuuden. Identiteetin rakentumiseen vaikuttavat myös luokka, sukupuoli, rotu, etnisyys, vammaisuus ja seksuaalisuus. Aktivistinen näkemys korostaa yksilön monia erilaisia identiteettejä yli sosiaalisten kategorioiden. Luokka, rotu ja sukupuoli ovat suhteessa toinen toisiinsa ja yksilö voi kuulua useaan sorrettiin ryhmään. (Healay 1999, 119 – 120.) Ilman huoltajaa tulleiden lasten kokemukset ovat osa heidän identiteettinsä rakennuspalikoita. Lapset rakentavat identiteettiään myös sen mukaan, miten hyvin heidät otetaan suomalaisen yhteiskunnan jäseniksi. Yksin tulleet lapset voivat joutua syrjityiksi ja sorreituiksi esimerkiksi sukupuolensa ja rotunsa vuoksi.

Yksi pakolaisuuden suurimmista menetyksistä on oman kulttuurin kadottaminen. Pakolaislapsilla tulee olla keskeinen rooli rakentaa ja määritellä oma kulttuurinen maailmansa (Watters 2008, 171). Tämä on mielestäni tärkeää huomioida myös ilman huoltajaa tulleiden turvapaikanhakijoiden kohdalla. Yksin tulleet lapset voivat olla hyvin hukassa identiteettinsä kanssa. Pentikäinen (2005, 81–82) toteaa, että kotimaastaan paenneet lapset ovat joutuneet jättämään heille tutun ja turvallisen elinympäristön. Lapset ovat joutuneet tilanteeseen, jota he eivät kykene täysin ymmärtämään taikka sisäistämään.

Haastattelemieni edustajien mukaan lasten kosketus oman maan kulttuuriin säilyi siten, että lapsilla oli vastaanottokeskuksessa samaa kansallisuutta edustavia kavereita, joiden kanssa he pystyivät puhumaan omaa äidinkieltään. Lapsilla oli kontakteja myös Suomessa asuviin oman maansa maanmiehiin. Joillakin yksin tulleista lapsista oli myös Suomessa asuvia sukulaisia. Hallin (2003, 90–91) mukaan kieli on olennainen osa identiteettiä. Edustajat kertoivat, että ilman huoltajaa tulleet lapset oppivat suomen kielen hyvinkin nopeasti. Peruskouluikäiset lapset oppivat suomen kielen maahanmuuttajien valmistavalla luokalla. Yli 16-vuotiaat nuoret opiskelivat kieltä vastaanottokeskuksen omassa koulussa. Osa edustajista koki, että mahdollisuus saada oman äidinkielen opetusta toteutui heikosti. Toisten haastattelemieni edustajien mukaa opetusta oli kyllä tarjolla, mutta lapset osallistuivat niihin vaihtelevasti.

E1: ”(...) mutta mut mutta tota sanotaan, että viranomaiset teoriassa ymmärtää sen mutta, että mut enemmän vois nähdä vaivaa sen kielen ylläpitämisen säilyttämiseksi. (...)”

E3: ”Ööh... Kyllähän se mun mielestä niinkö perusoikeus pitäis olla, että, että oman äidinkielen opetukseen (...), mutta ääh... mä en oikeen tiedä kuinka innokkaasti noi. Mä en tiedä, se on ensinäkin varmaan vielä saatta olla, että se on ylimäärästä opetusta niin sitte se saattaa vaikuttaa siihen motivaatioon että kuinka, kuinka niinkö nää sitte osallistuu. Mulla on jotenkin itellä on semmonen näppituntuma, että ne ei oo kauheen innokkaita sitte enää sitä omaa äidinkieltään välttämättä opiskelemaan koulussa, mutta en mä nyt osaa siihen ehkä kauheen tarkkaa sanoa. En tunne niin sitä asiaa.”

E5: ”Mm. No tuota sillan kun ne on siellä peruskoulussa niin mun mielestä ainakin näillä suurimmailla paikkakunnilla tarjoaa sitä oman kielen opetusta ja uskonnon opetusta ja mun edustettavat nuoren on osallisustunu niihin vaihtelevasti. Kaikki ei esim halua menne oman uskonnon tai äidinkielen opetukseen, mutta että mun mielestä sitä on ollut tarjolla kuitenkin, että sitte jos on ollu ettei oo osallistunu siihen opetukseen niin sitten on voinu olla jotakin, että, että, ei oo opettajasta. Opettajan kanssa, opettaja ei oo miellyttänyt tai, tai, tai jotain tällästä sitten, jotain erityisiä syitä.”

Yhden edustajan edustettava oli lakannut puhumasta omaa äidinkieltään ja päättänyt, että tästä lähtien hän puhuu vain suomea.

E1: ”(...) Samaten sitten niinku tää perheryhmäkodissa oleva poika tota, niin hän järjestelmällisesti kieltäytyi omansa kielen puhumisesta, koska hän halus suomalaiseksi. (...)”

Ilman huoltajaa tulleet lapset saattavat olla epävarmoja omasta identiteetistään. Paulo Freiren (2005, 46–47) mukaan sorretut yksilöt elävät sortajien luomassa todellisuudessa.

Eivätkä tämän vuoksi kykene tunnistaan niitä yhteiskunnan rakenteita, jotka edesauttavat heidän syrjäytymistään. Sorretut yksilöt saattavat sokeutua vallalla olevaan todellisuuteen niin paljon, etteivät he enää näe, että valtaapitävä eliitti on jotain sellaista, mitä vastaan tulee taistella. Sen sijaan sorretut yksilöt saattavat ajatella, että heidän tulee muuttua valtaapitävän eliitin jäsenten kaltaisiksi. Oman identiteetin etsimisen yhteydessä suomalaisuus saattaa alkaa näyttäytyä yksin tulleille lapsille ”oikeana” ja tavoittelemisen arvoisena identiteettinä. Edellä mainitun ilman huoltajaa tulleen lapsen kieltäytyminen oman äidinkielen puhumisesta ja halu puhua vain suomea kertoo siitä, että suomalaisuus näyttäytyy kyseiselle lapselle jonakin ”parempana”. Huttunen (2004, 143) toteaa, että maahanmuuttajien ja ulkomaalaisten henkilöiden identiteetti rakentuu hierarkkisena suhteena suomalaisuuteen, mikä voi tuottaa kokemuksen siitä, ettei henkilö ole täysivaltainen jäsen suomalaisessa arjessa.

Edustajien mukaan lasten uskonnollinen tausta huomioitiin vastaanottokeskuksissa hyvin. Lapsille järjestettiin mahdollisuuksia käydä tutustumassa oman uskontokuntansa toimintaan täällä Suomessa. Vastaanottokeskuksen henkilökunta sekä edustajat olivat käyneet lasten kanssa moskeijassa ja kirkossa. Ramadanin aikaan lapsilla oli mahdollisuus paastota päivisin. Vastaanottokeskuksiin ostettiin myös lasten toivomia ruoka-aineita, jolloin heillä oli mahdollisuus valmistaa perinteisiä ramadanin aikana syötäviä ruokia.

E3. ”Ööh... No on mahdollisuus mun mielestä ihan hyvin, että kyllä niinku mun mielestä joka paikassa nykyään niinku esimerkiksi ramadan huomioidaan ja tota. Se on kyllä ja se näkyekin se ramadan se, se on kyllä yks semmonen merkittävin, mikä näkyy tuolla ryhmäkotien elämässä. Et silloin niinko monet aktivoituu justiin se. Ne alkaa puhumaan hyvin usein nää lapset halal lihasta ja muusta, että heiän pitää saaha halal lihaa koko ajan ja muuta vastaavaa ja sit se sen vuoden aikana kyllä vähän laantuu aina, mutta ramadanin aikana se niinkö korostuu, mutta kyllä ne munsta ryhmäkodissa ihan miellyttävästi se ramadan on huomioitu ja siellä on sitte venytetty niitä aikatauluja sillain, et pystyy niinku harjottamaan sitä uskontoaan ja tota ääh... muuten se vaihtelee sit, että osa on hartaampia ja osa vähemmän hartaampia, että jotkut käy sitte moskeijoissa ja, ja tai saattavat rukoilla kotona ja näin, mutta tuota kyl mun mielestä semmonen mahdollisuus on ainaski ööh... on luotu oman uskonnon harjottamiselle.”

E5: ”(...) nuorille on etsitty niitä omia etnisiä kirkkoja. Pääkaupunkiseudulla on aika hyvä valikoima ja tällä hetkellä. Ja mun mielestä siinä on niinku kunnioitettu nuoria, eikä myöskään oo pakotettu jos joku ei oo halunnu ja sitten mun mielestä joulua ja ramadania on, on varmasti yritetty viettää, niihin on annettu mahdollisuuksia ja nuoret on voinu leipoa ja mennä lomille esimerkiksi kun ollu ramandan, että, että joo. Ei oo itse asiassa ollu kun

kerran tämmösen niinku, mietii tätä, että mä oon ollu sieltä vuodesta 2002 lähtien edustajana, niin kerran on ollu yks, yks konflikti, mikä on liittynyt ryhmäkodin ja edustettavan välisiin suhteisiin, jossa, se liitty tähän paas-toamiseen.”

Harrastusten kautta lapsilla on mahdollisuus löytää omia vahvuuksiaan sekä saada onnistumisen kokemuksia, jotka edesauttavat positiivisen minäkuvan luomista. Ajattelen, että lasten positiivisen minäkuvan vahvistaminen on myös lapsen voimaannuttamista. Voimaantuminen edellyttää selkeää identiteettiä. Ihminen ei voi voimaantua ennen kuin hän on löytänyt oman minänsä (Siitonen 1999, 87). Edustajat antoivat vastaanottokeskukselle paljon positiivista palautetta siitä, että siellä pyrittiin löytämään kaikille lapsille jokin mieluinen harrastus. Edustajat toivat kuitenkin esiin, että harrastusmahdollisuuksien suhteen oli myös paikkakohtaisia eroja. Esimerkiksi toisen vastaanottokeskuksen henkilökunta saattoi kuljettaa nuoria aktiivisemmin harrastuksiin kuin toisen paikan työntekijät. Vastaanottokeskuksen sijainti vaikutti myös siihen, miten hyvät kulkemismahdollisuudet lapsilla harrastuksiin oli. Yksi edustajista toi myös esiin sitä, että harrastaminen saattoi olla lapsille vierasta. Kaikki lapset eivät olleet tottuneet kotimaassaan osallistumaan erilaiseen harrastustoimintaan.

E2: ”No joo tota ne ihan mukavasti tuolla vastaanottokeskuksessa tukevat niitä harrastuksia, että sitähan aina kysellään, että mitä sää oot harrastanu siellä ja koitetaan ettiä semmosia sopivia ryhmiä. (...)”

E6: ”(...) et vaik niit harrastusmahollisuuksii on niin, niin se ei ihan noin vaan vielä riitä tai se ei oo niin helppoo, koska se on ihan uutta se harrastaminen, niin alottaa vaan yhtäkkiä tai punttisaliharrastusta vaik tyttönä, mut kyl niit mahollisuuksii tarjotaan. (...)”

Edustajat toivat esiin myös sitä, että harrastusten järjestäminen oli joskus myös rahakysymys. Poikien kohdalla yksi suosituimmista lajeista oli jalkapallo. Kyseisen lajin harrastaminen oli joidenkin poikien kohdalla kaatunut kalliisiin kuukausimaksuihin. Edustajat kokivat tämän surullisena asiana, koska jalkapalloharrastuksen kautta pojilla olisi ollut mahdollisuus tutustua suomalaisiin lapsiin sekä integroitua suomalaiseen yhteiskuntaan.

E6: ”(...) mut että keskimäärästä varmaan vois olla enemmän, et välillä on sit tää rahakysymys kans et jotku harrastukset on vaan kerta kaikkiaan liian kalliita et siihen ei oo niinku varaa ostaa mitään tyyriitä mihinkään tyyriitä kuukausikortteja hienoihin aerobicceihin tai puntiksille tai sit kun on joidenkin nuorten kans se, että kun selvittää niin jalkapallo on liian kallis harrastus eikä he ois saanu virallista vakuutusta, mikä siin ois tarvinnu, niinku

turvapaikanhakijana, et kaikki ei oo mahdollista mut sitte tietysti voi olla näitä omia epävirallisia joukkueita ja sit pelejä ja tämmösii, et kuhan vaan tiloja on saanu järjestetty sitten, et kyllä aika monille pojille tuntuu olevan tärkeää se, että pääsee pelaamaan vaikka futista tai korista porukalla, vaikka ei olisikaan mitään virallista joukkuetta, mihin kuuluis.”

E5:” No varmaan vähän vaihtelee pai, paikasta, mutta kyllä mun mielestä niinku, kyl, kyl on yritystä järjestää, niinku harrastuksia näille nuorille. Nuoret on ollu sellasia, että ne haluaa paljon, mut sitten kun pitää pitkäjänteisesti harrastaa niin sitten ei jaksakaan. Aah. Yks, mitä aina halutaan tai pojat toivoo jalkapalloa, mut sit se kaatuu niihin kalliisiin lisenssimaksuihin, että monen jalkapallohaaveet on niinku tyssäny siihen, että tavallaan se on jotenkin mun mielestä todella nurinkurista, miten tää jalkapallon harrastaminen on tehty mahdottomaksi tääl Suomessa, et se karsii nää kaikkein, kaikkein tota nimetyn syrjäytymisvaarassa olevat, kun se olis se jalkapallo on se, minkä kautta ne vois liittyä toisiin nuoriin vapaa-ajallaan ja tehä jotain järkevää, mistä ne tykkäis ja kokis onnistumista niin, niin, niin siihen ei oo mahdollisuutta.”

4.4 Osallisuus

Lastensuojelulain mukaan lapsen osallistumismahdollisuus on olennainen osa lapsen etua. Mielestäni mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan tukee myös lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen. Osallisuus nähdään yhteisöön liittymisenä, kuulumisena ja siihen vaikuttamisena. Osallisuus on vastavuoroista toimintaa, mikä edellyttää jäsenten aktiivista mukaan ottamista. Samalla tavoin jäseniltä edellytetään aktiivista osallistumista yhteisön toimintaan. Lasten kohdalla osallisuudessa on kyse lapsen ja julkisen vallan yhteisöjen välisestä suhteesta sekä lapsen mahdollisuudesta vaikuttaa valtaa pitävien yhteisöjen toimintaan (Oranen 2008, 9). Freire (2005, 92) on todennut, että ihmisen etäännyttäminen häntä koskevasta päätöksenteosta johtaa väistämättä yksilön esineellistämiseen.

Syrjinnän ja sorron vastaisen sosiaalityön painottama yhteistyö sisältää myös ajatuksen asiakkaan osallisuudesta. Yhteistyöllä tarkoitetaan sitä, että asiakas ei ole vain toimienpiteiden kohde. Asiakassuhdetta ei myöskään nähdä hierarkkisena valtasuhteena vaan suhde perustuu työntekijän ja asiakkaan väliseen kumppanuuteen. Asiakas nähdään oman elämänsä asiantuntijana, joka pystyy antamaan totuudenmukaista tietoa omasta elämäntilanteestaan. Työntekijöiden tulee siirtää valtaa itseltä asiakkaaseen ja sekä ja-

kaa asiakkaan kanssa tietoa ja taitoja, joiden avulla asiakas voi itse lähteä taistelemaan oikeuksiensa puolesta. (Dalrymple & Burke 2006, 128–129.)

Turvapaikanhakuprosessi ja siihen kuuluvat menettelyt

Osallisuuden edellytyksenä on oikeus saada tietoa itseään koskevasta päätöksenteosta sekä mahdollisuus ilmaista mielipiteensä niistä. Omiin asioihin ja niiden käsittelyyn on vaikea vaikuttaa ja osallistua, ellei henkilöllä ole käytössään tarvittavaa tietoa asiaan liittyen (Oranen 2008, 9). Maahanmuuttajat saatetaan ensisijaisesti nähdä passiivisina avuntarvitsijoina ja toimenpiteiden kohteena, kuin aktiivisena toimijana (Huttunen 2004, 143). Näen, että edustajien työssä keskeistä onkin informoida yksin tulleita lapsia turvapaikanhakuprosessista ja siihen kuuluvista menettelyistä. Tällä tavoin voidaan tukea lasten osallisuutta sekä aktiivisen toimijan roolia.

Edustajien työnkuvassa on yhtymäkohtia asianajoon eli advocacyyn. Leadbetterin (2002, 201–206) mukaan asianajossa on kyse sorrettujen ja marginaalissa olevien asiakkaiden ja asiakasryhmien tukemisesta. Asianajon avulla pyritään vaikuttamaan yhteiskunnan syrjiviin rakenteisiin ja lisäämään asiakkaiden tietämystä heitä syrjivistä rakenteista. Asianajon tavoitteena on antaa ääni marginaalissa eläville asiakasryhmille sekä korostaa asiakkaan omia vahvuuksia. (Burke & Harrison 2002, 234.)

Edustajien mukaan ilman huoltajaa tulleille lapsille annettiin tietoa turvapaikanhakuprosessista ja siihen liittyvistä käytännöistä. Edustaja kertoivat, että he kävivät turvapaikanhakuprosessia läpi edustettavien kanssa ja tämän lisäksi ilman huoltajaa tulleille lapsille järjestettiin lakimiesinfo, jossa käytiin läpi sama asiat. Siitä huolimatta edustajat kokivat, että lapset eivät olleet täysin tietoisia turvapaikanhakuprosessin sisällöstä. Edustajat ajattelivat tämän johtuvan siitä, että suomalainen yhteiskunta ja sen käytännöt olivat yksin tulleille lapsille vieraita. Edustaja pitivät ongelmana myös sitä, että lasten tieto turvapaikanhakuprosessista perustui pitkälti salakuljettajien antamaan tietoon sekä muilta turvapaikanhakijoilta saatuun kuulopuheeseen. Lapsilla oli myös vaikeuksia muistaa heille kerrottuja asioita. Samoja asioita jouduttiin käymään läpi useita kertoja. Mustonen ja Alanko (2011c, 20–21) toteavat, että traumatisoituminen seurauksena lapsilla voi olla vaikeuksia kertoa omista kokemuksistaan selkeästi ja johdonmukaisesti. Traumatisoituminen voi aiheuttaa myös muistikatkoja.

E1: ”Tuota, ei varmaan oo. Toisaalta siis heillehän näytetään video aluksi ja sitten mä oon sen lisäksi edelleen järkkäyttänyt nää lakimiehen infot ja oon jutellu siitä heidän kanssaan, mut et tota mut yleensä se tieto, mikä heillä on niin se on salakuljettajien antamaa. Se on monesti tosi niinku heidän ittesä kannalta hirveen harmillista. Et mä oon niin monta kertaa vääntänyt kättä ihmisten kanssa siitä, että paljon enemmän hyötyisi siitä, että kertoisi oikeesti, kuin se, että toistais sitä tarinaa, mut, että mut se on ilmeisesti niin hyvin peloteltu sit, et se on silleen syvässä, mut tota mutta kaikki on tietosia sitten kun kun on vähä aikaa asunu vastaanottokeskuksessa, niin ne on äärettömän hyvin tietosia lupastatuksista, lupaperusteista ja muista et kyl se niinku siinä tässä semmonen vertaistukiverkosto kulkee tosi hyvin, että 16-17- vuotiaat, jotka, jotka tota on ollu täällä vuoden niin ne pystyy kyllä selostaan oleskelulupatyypit ihan eri lailla ku keskimääräinen suomalainen.”

E5: ”Niin ainakin, minun edustettavat, jotka tulee minulle, niin tota mä kerroon aina sen prosessin ja sit aina kerron, vielä kertaan sen vaiheen mihin seuraavaksi siirrytään. Lisäks mä aina järjestän niin, että niillä on lakimiehen kanssa alkuinfo ennen puhutteluja ja tarvittaessa sitten vielä sitten tavaataan uudestaankin lakimiestä jos on epäselvyyksiä, mutta kyllä mä pyrin vastaamaan kaikkiin niihin kysymyksiin ja mun mielestä myös sosiaaliteknologian alkuhaastattelussa käydään tätä, sitä, sitä prosessia läpi. Niin se ei oo totta etteikö, niinkö, että ei sai tietoa, mutta se, että kuinka paljon pystyy ottamaan vastaan sitä tietoa, niin on toinen juttu, että nuoret on varmaan niin kognitiivisesti hyvin rasittuneita siinä alkutilanteessa, kun sitä uutta informaatiota tulee niinku joka puolelta, et kuinka paljon sitä niinku pystyy ottamaan vastaan. (...)”

E4: ”No kyllä niille ainaki annetaan tietoa, annetaan monenlaista infoa ja lakimies järjestetään ja lakimies antaa hyvin tarkat, tarkat tiedot, miten se turvapaikanhakuprosessi etenee ja, ja, ja. Minä oon käynny monelle joskus selittäny, ku tuntuu, että ne ei oikee ymmärrä. Et kyllä ne tietoa saa, mutta ne ei välttämättä niinku ymmärrä eikä ne sitte muista, että, että miten se etenee.”

Edustajat kokivat pääsääntöisesti tulkin käytön viranomaistapaamisissa hyvänä asiana. Parhaimmassa tapauksessa tulkkaus sujui niin luontevasti, että tukin paikalla oloon ei kiinnitetty edes huomiota. Harvakseltaan saattoi olla sellaisia tilanteita, että tapaaminen jouduttiin keskeyttämään epäpätevän tulkin vuoksi. Edustajat olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä siitä, miten lapsen kuulustelut oli järjestetty. Edustajat kokivat, että kuulustelut oli järjestetty lapsen ikätaso huomioon ottaen ja lasta kunnioittaen. Erityisesti edustajat pitivät positiivisena asiana sitä, miten Maahanmuuttoviraston puhuttelut oli järjestetty. Pari edustajaa toi esille, että silloin tällöin he olivat kokeneet epäasiallista käytöstä poliisin taholta.

E2: ”No tuota. Mitähän tuohon sanois. Poliisit ikävä kyllä vaihtelevasti. Osa on aika, aika törkeitä ja osa ei tajua, että nää lapset ossaa suomen kieltä aika hyvinkin jo, että nuoret ymmärtää, mitä sanotaan, mutta osa on tosi,

tosi fiksuja Kelalla ja Maahanmuuttovirastossa ja näin, niin ne on kyllä tosi mukavia, eikä mittään ongelmia oo ollu. Poliisissa on ollu. Osa niistä poliiseista on aika nihkeitä.”

H: ”No tulleeke sulla mieleen jotakin esimerkkitapauksia?”

E2: ”No just semmosia, että niinkö, että sen nuoren kuullen sanotaan jotakin, jotakin ihan jotakin järjetöntä, että jotakin että no, ei, että tuokin tuossa valehtellee, että ei muuta ku seuraavalla konneella kotia. Jotakin tämmöstä niinku, mutta jos toinen ymmärtää sen tai jotakin semmosia muka vitsiletkautuksia, semmosia että, ei, ei tunnu kauheen kivalta.”

Edustajat eivät myöskään kokeneet iänmääritys- ja kielitestejä sinänsä kielteisenä asiana, vaan ajattelivat niiden olevan osa turvapaikanhakuprosessia. Edustajat toivat esiin, että iänmääritystestit saattoivat olla hyödyksi silloin kun lapsella ei ollut mahdollisuuksia saada virallisia dokumentteja henkilöllisyydestään tai jos lapsi ei tiennyt tarkkaan omaa ikäänsä. Iänmääritystestien avulla Maahanmuuttovirasto sai kaipaamansa faktatietoa lapsen tilanteesta. Edustajat kritisoivat enemmänkin sitä, millä perustein iänmääritystesteihin joutuneet nuoret valittiin, iänmääritystestien tulosten epätarkkuutta sekä sitä, miten tuloksia tulkittiin. Haastattelemieni edustajien edustettavien kohdalla kielitesti olivat olleet suhteellisen harvinaisia.

E3: ”(...) ulkomaalaispoliisi teettää tällä hetkellä näille justiin tää ryhmä, mihin mä viittasin nää jo aikuisiän kynnyksellä olevat niin niitten teettää aika ahkeraan niitä, niitä kielitestejä, eiku anteeksi ikätestejä, mutta sitten toisaalta siinäkin on pientä hajontaa, että se on vähän, vähän tuurista kiinni, että tehdäänkö sitä vaiko ei, että mulla justiin tossa pari viikkoo sitten olin yhden edustettavan kans poliisikuullustelussa, missä komissaario tuli paikkanpäälle ja katsoi ja mä olin ihan varma, että tai, että nuori ois joutunu iänarviointiin, mutta sitten se tuli ihan yhtäkkiä sanomaan, että no ei me tätä nyt taieta laittaakkaan, että siinä on vähän tämmöstä niinku lapset on vähän epätasa-arvosessa asemassa kyllä näitten niinkö iänarviointien kanssa, että jotkut, jotkut joutuu herkemmin riippuen poliisipiiristä, niin iänarviointiin ku toiset ja tota ja kielitestejä taas ne poliisi ei hirveesti mun mielestä niitä teetä, että niitä teettää taas sitte enemmänkin Maahanmuuttovirasto, että niitä ei, ei kauheen paljon ole ollu, mutta että jonkin verran niitä kuitenkin pidetään taikka järjestetään.”

E2: ”(...) mutta niin, sitte nuo iänmääritykset on toisaalta ymmärtää, että pakko tehdä, mutta toisaalta niin se haarukka on aika iso sieltä vastauksista, niin tuota ne on vähän semmosia pelottavia ja sitte ku niissä aina tulee se, että on, kyllähän ne on. Mää, mää koitan sannoo aina kaikille, että se sitte tulee, että älä ihimettele, että se vastaus voi olla sitte jotakin muuta, mutta kyllä osa poliiseistakin on semmosia, että ku ne vähän aikaa juttelee niin ne sannoo että ei tarvii tehdä iänmääritystä, että kyllä nekin sitte ossaa kattoo ja varmaan silläkin perusteella, että sieltä tulee aina se vastaus sillä lailla. Ei oo vissiin koskaan tullu, että ei ois ollu täysikänen.”

Edustajien mukaan iänmäärittystestin tulos ei vaikuttanut turvapaikkapäätökseen. Nekin nuoret, jotka iänmäärittystestin mukaan olivat täysi-ikäisiä olivat saaneet oleskeluluvan. Täysi-ikäiseksi todentaminen oli ongelma silloin, jos lapsi oli ollut turvapaikanhakijana jossain toisessa Euroopan maassa ennen Suomeen saapumista. Näissä tapauksissa nuori saatettiin käännättää Dublin-menettelyn nojalla johonkin sellaiseen maahan, mihin alaikäistä ei lähetettäisi.

E2: ”Ei se vaikuta siihen päätökseen mitenkään, mutta jos siellä on niitä, niitä, niitä Dublin, niin hittejä ovat, niin niin tuota sitte iästä riippuen voi sitte tulla sillain, että sinne voi käännättää sinne maahan jos onkin 18, niin voi kääntää jonnekki, mihin alaikästä ei käännytettäis.”

Yksi edustajista koki epäselvyytenä sen, että periaatteessa iänmäärittysteihin osallistuminen oli vapaaehtoista. Lapsi määritellään kuitenkin täysi-ikäiseksi silloin, jos hän ei suostu osallistumaan iänmäärittystestiin.

E3: ”(...) vähän arveluttavaa, että jos lapsi ei siihen vapaaehtosesti suostu, niin sillon hänet määritellään viranomasten puolesta täysi-ikäiseksi. Elikkä vaikka sen pitäis periaatteessa tän ikätestauksen perustua vapaaehtoisuuteen, niin se ei kyllä käytännössä sitä ole.”

Edustajien näkemyksen mukaan lapsen mielipide pyrittiin huomioimaan häntä koskevassa päätöksenteossa, mutta myös arjen tilanteissa vastaanottokeskuksessa. Edustajat toivat kuitenkin esiin sen, että lapsen mielipiteen huomioiminen ei välttämättä tarkoita sitä, että kaikissa asioissa toimitaan juuri niin kuin lapsi haluaa. Jossain tapauksessa aikuisen on otettava vastuu siitä, mikä lapselle on parasta. Vastaanottokeskuksessa ei myöskään aina voida toimia yksittäisen lapsen toivomuksien mukaan, koska on huomioitava myös muut vastaanottokeskuksen asukkaat. Edustajat toivat esille myös sen, että osa lapsista ei ollut tottunut siihen, että heidän mielipidettään kysytään. Lasta tulisi kuulla myös silloin kuin hänen tietonsa on ristiriidassa aikuisen tietoon nähden. Lapsen näkökulma tulee ottaa vakavasti myös silloin, vaikka aikuiset eivät näkisi tietoa yhtä merkittävänä kuin lapsi itse (Hotari & Oranen & Pösö 2009, 124).

E1: ”Öö... No tuota. Se on vähän samanlaista kun suomalaisen nuoren kanssa, että kyllä mäkin oon joutunu toimimaan lapsen mielipiteen vastaisesti, mutta, mutta esimerkiksi ollaan. Yks mun lapsi sijoitettiin tota ryhmäkotiin VOK:sta (vastaanottokeskuksesta) vaikka se ois teoriassa ollu sen ikäinen, et se ois jo voinu muuttaa omilleen, mutta se sijoitettiin, kun me katottiin, et sillä on tuen tarvetta ja se sitte tosiaan lähti oven karmien kans VOK:sta sinne, ja elikkä hänen mielipidettään ei otettu huomioon, mutta sitten kun hän

muutti sieltä pois puol vuotta myöhemmin, niin hän sanoi, et se oli aivan huippuhyvä, et hän meni sinne, että elikkä tavallaan niinku joissakin asioissa on sitte pakko ottaa itteeseen vastuu, että kattoo, että, että mikä mun. Ja sitten taas niinku asiasta enemmän tietävien sosiaalityöntekijöiden ja muiden mielipide on.”

E5: ”(...) Mitähän mä sanosin tohon. Kyllä mä uskon, että nuoria niinku kuunnellaan ja kysytään niitten mielipiteitä, että, että monelle nuorelle joka sitten tulee tänne, niin voi olla aika uus tilanne se että, että, että pitää olla nyt mielipide joka asiaan, eikö se nyt enää oookkaan enää äidin tai isän mielipide ja tota, joo, mä en osaa sanoo kuinka paljon, paljon niinku ihan lopulta se nuoren mielipide painaa sit siellä sitten. Kyllä sitä aina kysytään kuitenkin, et se on mun mielestä ihan suuri edistysaskel, että sitä kysytään ja arjessa varmaan sitte kyllä se ar, arki, se ryhmäkodin arki varmaan asettaa sellaset ehdot, että kaikkia vaikka nuorta kuullaan, niin se ei välttämättä aina tarkota sitä, että, sit tapahtuu juuri niinku se nuori, nuori haluaa, mutta esimerkiksi jos mä aattelen vaikka omaa työtäni, niin että, että sillon kun vielä pysty perheenyhdistämissiin vaikuttamaan, niin kyllä, kyllä mä aina kysyn nuorelta, että haluatko sä, sulle hae, haetaan, perheenyhdistämistä? Et mitä sä ajattelet siitä? Et sen mukaan sitten mentiin. (...)”

Päätöksen saaminen

Edustajat pitivät turvapaikanhakuprosessin kestoa liian pitkänä. Useimmat haastattelumistani edustajista toi esiin, että turvapaikanhakuprosessit eivät pysyneet niille asetuissa tavoiteajoissa. Edustajat kertoivat Maahanmuuttoviraston perustelevan pitkiä prosesseja henkilöstöpulalla ja sillä, että tarvittavien dokumenttien saaminen lapsen kotimaasta vei aikaa. Edustajien mukaan pitkittyneet prosessit hermostuttivat ja stressasivat lapsia ja pahensivat heidän psyykkistä oireiluaan.

E5: ”Mm... No tota kyllähän se vaikuttaa siihen psyykkiseen vointiin. Öö... ja sit tulee tätä psykosomaattista oireilua, mist mä kerroin sillon kun aloitettiin haastattelu, mut yleensä sitä tulee paljon, paljon enemmän siinä odotusvaiheessa. Se ja sit kun se päätös tulee niin useimmiten se on sit jonkunlainen helpotus ja käännekohta. Et kyl se rankkaa on se odottaminen, todella rankkaa. Sitten tietenkin siihen kotoutumiseen vaikuttaa ja niinku semmosen yleiseen viihtyvyyteen. Se on semmonen välitila, ettei oikein tiedä, että onko mun paikka täällä vai joudunko mä lähtee. Se on hirveen kuluttavaa nuorelle ja varmaan myös koko sille yhteisölle, työntekijöille ja niille kansanuorille. Jotka siellä elää sen ryhmäkodin arkea.”

E3: ”Kyl, kyllähän se vaikuttaa siis henkiseen hyvinvointiin ja kaikkeen tälläin et kyllähän ne jännittää hirveesti sitä, että minkälaisen päätöksen saavat ja, ja tuota, mutta vaikka pääsääntöisesti voidaan sanoo, että Suomessa lapsille on tehty viime vuosina ihan hyviä päätöksiä, että he ovat saaneet siis pois sulkien Dublin-tapaukset, niin, niin tuota ihan positiivisia päätöksiä, mutta silti se on aina semmosta jännittämistä ja tuota, mitä pidempäksi se venyy, niin sen huonompi.”

Edustajien mukaan Dublin-menettelyn mukaiset käännetykset eivät olleet lapsen edun mukaisia. Haastattelemini edustajien edustettavia oli käännetty muun muassa Ruotsiin, Norjaan, Italiaan, Kosovoon, Slovakiaan ja Puolaan. Edustajilla ei yleensä ollut mahdollisuutta pitää yhteyttä käännettyihin edustettaviinsa. Edustajilla ei usein ollut minkäänlaista tietoa siitä, miten lasten elämä oli järjestynyt käännetyksen jälkeen.

E6: ”Tota Dublin-prosessin järkyttävyyttä ei niinku voi olla korostamatta, että siinä ei niinku lapsen edulla oo mitään tekemistä, että sitä ei pysty mitenkään perustelemaan, että, vaikka se lapsen etu siellä mainitaan niissäkin päätöksissä, niin ei se mitenkään voi olla lapsen etu, että hänet käännetetään Suomesta Italiaan tai Maltalle, jos hän on ollut siellä jossain suljetussa yksikössä tai kadulla tai eikä oo saanut mitään virallista tukea niinku yhteiskunnalta, niin, niissä tää on semmonen niin räikee, räikee ongelma nyt tällä hetkellä.”

E5: ”No mä en oo pystynyt pitämään yhteyttä ku siis yhestä nuoresta kuulin, että, et tuota niin oli tiedossa, että, että oli käännetyt Maltalle, että hän otti sinne hatkat itse ja mä sinne tota mä sain sähköpostia Norjasta, et hän on ehkä sinne pääty tämmöseksi ääh... paperittomaksi.”

E3: ”Aika vähän oon ollu yhteydessä, että tuota aah... ääh... muutamiin, mutta sitten mä oon yrittänyt myös jo ennen käännättämistä löytää järjestöjä tai jotakin auttamissysteemejä siellä maassa, mihin lapsi tai nuori on käännetty, et osa on varmaan saanu kuitenkin apua sillain myös siellä sitten, mutta en mä kovin paljon oo sinne ollu yhteyksissä, eikä, eikä nuoretkaan oo ollu minuun päin kauheen paljon yhteyksissä sen jälkeen kun on käännetty.”

Edustajat kertoivat, että käännetyjen nuorten kohtalot jäivät heitä vaivaamaan ja kivat olevansa aika keinottomia auttamaan käännettyjä lapsia ja nuoria.

E5: ”Mm... No kyllä sitä tietenkin aina joskus mietin, että onhan se semmonen inhimillinen tragedia, jos tätä silleen syvällisemmin ajattelee ja ihan, ihan keinotonhan sitä on sitten jos se nuori lähtee silleen, vaikka sitä kuinka huolehtii ja suree, niin ei se sitä tilannetta sinne muuta, että nuoret on sinne siellä selvittävä omin nokkinsa, mutta kyllä jos se jotenkin tapahtuis hallitummin, niin vois vaikka yrittää jotain verkostoo jotain hyväntekeväisyys järjestöä tai jotain niinku etsiä sen nuoren tueks, mutta oikeestaan ei oo pystynyt.”

Dublin-käännetykset koettiin epäoikeudenmukaisiksi myös siinä mielessä, että turvapaikanhakuprosessin aikana lapset olivat jo ehtineet oppia suomen kieltä, aloittaa koulunkäynnin sekä saaneet kavereita. Turvapaikanhakuprosessin aloittamista alusta vieraassa maassa pidettiin lapsen kohdalla kohtuuttomana.

E3: ”No. Öö... Se niinku sillain, et jos, se tuntuu sillain epäreilulta että kun toi turvapaikkaprosessi se ää... on kestänyt jo niin pitkään jo monet on jo ehtineet, täällä saattaneet olla jo vuoden tai ylikin, niin sitte aletaan käännyttämään taas johonkin kolmanteen maahan niin se tuntuu mun mielestä vähän väärältä, että ää... Mä luulen, että sitä Dublin tota ää... sään, sään, sääntöä tai miksi sitä nyt sanotaan, Dublin-sopimusta varmaan tullaan vielä miettimään Eurooppa tasolla uudelleen, että, et saatais vähän tasasemmin ehkä ää... jaettua tätä kakkua, mikä painottuu tietysti hirveen paljon Euroopan etelä puolen valtioihin, että, että ehkä siinä ois semmonen joku kehittämisen paikka, miten saatais tasattua tätä tuljavirtaa lasten osalla. Ja mä näkisin, että alaikäisiä ei tulis käännyttää jos he ovat tänne tulleet. Ainsakaan niinku pieniä lapsia missä nimessä ja kyllähän niitä arvioidaan siis myös yk, yksittäistapauksia, mutta tuota eihän kaikkia olekaan käännytetty, että jos, on, on semmosia erityisiä syitä. Ne pitäis kyllä arvioida aina tarkkaan, että onko, onko syytä käännyttää tai ei.”

Pari edustajaa toi esille myös ilman huoltajaa tulleiden lasten riskin joutua ihmiskaupan uhreiksi. Kyseinen riski tulee ottaa huomioon kun tehdään yksin tulleita lapsia koskevia päätöksiä. Edustajien mukaan Suomessa ihmiskaupan uhrien tunnistaminen on vielä aika heikkoa ja siihen tulisi panostaa. Ihmiskaupan uhreille on oma auttamisjärjestelmänsä, mutta yksi haastattelemistani edustajista toi esille, että järjestelmässä on vielä parannettavaa.

E3: ”No onhan se tietysti muistettava aina toi, että tuota tähän niinkö koko ilmiöön kun näitä lapsia tulee, tulee tänne, niin vielä aika huonosti, ainahan tietysti joskus niitä jää niitä saapuneita jää kiinni, mutta semmonen tietysti tähän, tähän koko ilmiöön niin kyllä liittyy jollakin tapaa myös semmonen ihmiskaupan uhka ja muu ja se on tietysti vakava ongelma ja sitäkin tällä hetkellä aika heikosti vielä tunnistetaan meillä mun mielestä ja siihen auttamisjärjestelmään mun kokemuksen mukaan on aika vaikeeta päästä, että sehän on Oulussa nimenomaan se ihmiskaupan auttamisjärjestelmäryhmä, mitkä, mikä arvioi aina kuka tar, tarvii sitte erillistä, erillisiä toimenpiteitä, mutta mun mielestä se ei oo kauheen toimiva, että se on ainakin yks semmonen selkee kehittämisen kohde.”

Osallisuuden merkitystä ei voi väheksyä ilman huoltajaa tulleiden lasten elämässä. Yksin tulleiden lasten elämässä on tapahtunut paljon sellaista, mihin he eivät itse ole voineet vaikuttaa. Suomeen saapuminenkaan ei takaa sitä, että lapsi olisi turvassa. Turvapaikanhakuprosessin aikana lapset elävät jatkuvassa epävarmuudessa, koska he eivät tiedä saavatko he jäädä Suomeen. Pahimmassa tapauksessa lapsi käännytetään, mikä altistaa lapsen monille riskitekijöille ja horjuttaa lapsen perusturvallisuuden tunnetta. Tietoisuus turvapaikanhakuprosessin sisällöstä, omista vaikutus mahdollisuuksista sekä oikeudesta oman mielipiteen ilmaisuun ovat lasten hyvinvointia edis-

täviä tekijöitä. Tunne osallisuudesta voi tuoda edes hetkeksi lapsen elämään jonkinlaista tunnetta turvallisuudesta ja elämän hallittavuudesta.

Kaiken kaikkiaan lapsen etua tulee tarkastella turvapaikanhakuprosessissa monesta eri näkökulmasta. Sirpa Taskisen (2011, 55) mukaan lapsen etua tulisi arvioida sen mukaan miten lapseen kohdistuvat toimet vaikuttavat lapsen tilanteeseen. Lapseen kohdistuvien toimenpiteiden tavoitteena tulisi olla sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä edistää lapsen kehitystä. Lyhyen aikavälin tavoitteita voivat olla esimerkiksi lapsen rauhoittuminen, oireiden lieventyminen ja kyky keskittyä koulukäyntiin ja ilmaista tunteitaan. Pitkän aikavälin tavoitteita voivat olla esimerkiksi lapsen kasvamisen tasapainoiseksi ja vastuulliseksi aikuiseksi ja kyky luoda läheisiä ihmissuhteita. Tämä edellyttää sitä, että lapsella on mahdollisuus suunnitella tulevaisuuttaan turvallisista ja pysyvistä lähtökohdista käsin.

Näen, että yksin tulleen lapsen edun toteutumisen kannalta tärkeimpiä tekijöitä ovat turvallinen kasvuympäristö, jossa lapsella on turvallisia ja luotettavia aikuisia ympärillään. Lapsen tulee päästä aloittamaan koulunkäynti mahdollisimman pian Suomeen saavuttuaan. Lapsen kosketus omaan kulttuuriin tulisi säilyä. Tämä on tärkeä tekijä myös lapsen identiteetin kannalta katsottuna. Lapselle tulee antaa mahdollisimman paljon tietoa turvapaikanhakuprosessin sisällöstä ja käytännöistä. Lisäksi lapsen mielipide pitää ottaa huomioon häntä koskevassa päätöksenteossa.

5 Johtopäätökset

Tutkimuksessani halusin selvittää, miten lapsen etu toteutuu ilman huoltajaa tulleiden lasten turvapaikanhakuprosessissa. Ensimmäinen askel tutkimukseni tekemisessä oli lapsen etu käsitteen avaaminen ja määrittely. Lapsen etua pidetään käsitteenä itsestään selvänä. Useinkaan ei jäädä pohtimaan sitä, mitä kyseisellä käsitteellä oikeasti tarkoitetaan. Pösön (2012, 76–77) mukaan lapsen etuun vedotaan monissa yhteyksissä, vaikka sillä ei ole yhtenäistä teoreettista pohjaa. Lapsen edun rinnalla puhutaan usein myös lapsen tarpeista, oikeudesta, näkökulmasta sekä äänestä.

Lapsen etu voidaan määritellä monesta eri näkökulmasta käsin. Käsitykset lapsen edusta vaihtelevat kulttuurista riippuen. Lapsen etu on sidoksissa niihin arvoihin, jotka määrittävät lapsen kotimaan kulttuuria. Länsimaissa lapsen edun määritelmät ovat yhtenäisiä, minkä ajatellaan selittyvän maiden samankaltaisella arvopohjalla. Kehitysmaissa lapsen edun ”the best interest of the child” koetaan olevan länsimaista alkuperää oleva tuote, jota on vaikea soveltaa paikalliseen kulttuuriin. Lapsen edun määrittelylle tulisi löytää yleismaailmallisesti hyväksyttyjä periaatteita, joiden ajatellaan kuuluvan hyvään lapsuuteen. Yhtenä mallina lapsen edun yleisesti hyväksytystä määritelmästä voidaan pitää YK:n Lasten oikeuksien sopimusta. Lasten oikeuksien sopimus on saanut kritiikkiä siitä, että sopimusta valmisteleva työryhmä koostui pääosin länsimaiden edustajista, jonka vuoksi sopimuksen nähdään edustavan länsimaista käsitystä lapsen edusta. Eri kulttuurien tulisi käydä keskenään aitoa ja erilaisuutta ymmärtävää vuoropuhelua. Lapsen edun tulkinnassa tulisi löytää sellaisia arvoja ja merkityksiä, joista on mahdollisuus saada vastakaikua muuallakin kuin länsimaissa (Kurki-Suonio 2000, 40–43).

Suomessa ilman huoltajaa tulleiden lasten vastaanottoa määrittävät YK:n Lasten oikeuksien sopimus, Suomen Lastensuojelulaki, Euroopan unionin ihmisoikeussopimus sekä Ulkomaalaislaki. Omassa tutkimuksessani määrittelin lapsen edun Kurki-Suonion (mt., 41) tapaan olevan, jotain sellaisesta, mitä yleismaailmallisesti ajatellaan kuuluvan hyvään lapsuuteen. Lapsen edun määrittelyn pohjana käytin myös Lastensuojelulakia. Lapsen edun määrittely Lastensuojelulaista käsin tuntui kaikista luonnollisimmalta vaihtoehdolta, koska suomalaisena oman maani käytännöt ovat minulle kaikista tutuimpia. Lisäksi ajattelen, että Suomeen saapuessaan ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijalapset ovat suomalaisen lainsäädännön piirissä, eikä heitä tule lain edessä laittaa eriarvoiseen asemaan suomalaisten lasten kanssa. Lapsen kotimaassa lapsen etu on voi-

tu määritellä hyvin eri tavoin kuin Suomessa. Suomessa asuessaan lapsen etua tulee lähestyä suomalaisesta lapsuus näkökulmasta käsin, mutta kuitenkin lapsen omat näkemykset ja mielipiteet huomioon ottaen.

Tutkimukseni teoreettisena näkökulmana olivat Iso-Britanniassa kehitetyt syrjinnän ja sorron vastaiset sosiaalityön teoriat (Dominelli 2002, 8). Syrjinnän ja sorron vastaisten teorioiden juuret ovat kriittisessä sosiaalityössä (Dalrymple & Burke 2006, 46). Kriittinen sosiaalityö painottaa yksilökeskeisyyden sijaan rakenteellista sosiaalityötä. Asiakkaan ongelmia ei nähdä yksilöstä johtuvina vaan sen sijaan pyritään näkemään rakenteelliset tekijät asiakkaan ongelmien taustalla. (Pease & Fook 1999, 7- 8.)

Kriittinen sosiaalityö haastaa itsestään selvänä pidetyt oletukset sosiaalisesta järjestyksestä. Syrjinnän ja sorron vastaisissa sosiaalityön teorioissa on myös humanistisia ulottuvuuksia ja erityisen tärkeänä pidetään sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista. Syrjinnän ja sorron vastaiset teoriat tarkastelevat yhteiskuntaa syrjäytyneiden ja sorrettujen ihmisten näkemyksistä ja kokemuksista käsin. (Dalrymple & Burke mt., 10, 19–20.) Heikossa yhteiskunnallisessa asemassa olevien ihmisten auttamisen työkaluja ovat empowerment, aktivismi, advocacy eli asianajo, yhteistyö, minimaalinen interventio sekä kriittinen reflektio. Keskeisiä käsitteitä ovat asiakkaiden oikeudet sekä osallisuus. (Adams 1996, 2-4.)

Ilman huoltajaa tulleet lapset elävät suomalaisen yhteiskunnan marginaalissa. Syrjinnän ja sorron vastaisten sosiaalityön teorioiden avulla halusin tuoda esiin niitä rakenteellisia tekijöitä, jotka edesauttavat yksin tulleiden lasten heikkoa yhteiskunnallista asemaa. Tämän vuoksi päädyin haastattelemaan lasten sijaan heidän edustajiaan. Ilman huoltajaa tulleita lapsia haastatteleamalla olisin tavoittanut heidän subjektiivisen kokemuksen turvapaikanhakuprosessista. Tutkimuksessani halusin kuitenkin tuoda esiin rakenteellisia tekijöitä yksin tulleiden lasten vastaanottamisen taustalla. Yksin tulleille lapsille suomalainen yhteiskunta ja sen käytäntö ovat vieraita, toisin kuin edustajille. Edustajat voivat tarkastella turvapaikanhakuprosessia heille tutusta kontekstista käsin, jonka vuoksi he pystyvät tuomaan esiin ilmiöön liittyviä rakenteellisia tekijöitä.

Tutkimukseni mukaan ilman huoltajaa tulleiden turvapaikanhakijalasten vastaanotto on järjestetty Suomessa verrattain paremmin kuin monessa muussa maassa. Lasten perustarpeista huolehditaan hyvin. Edustajat näkivät, että erityisesti ryhmäkodeissa ja tu-

kiasumisyksiköissä tehtiin hyvää työtä lasten hyvinvoinnin tukemiseksi. Vastaanotto-keskuksen henkilökunta sai paljon suitsutusta ammattitaidostaan. Pääsääntöisesti yksin tulleiden lasten vastaanoton nähtiin toimivan hyvin, mutta puutteitakin löytyi. Haastatte- luissa nousi esiin edustajien huoli koulupaikan saamisen vaikeudesta, erityisesti yli 16- vuotiaiden nuorten kohdalla. Tämän lisäksi mielenterveyspalveluista on suuri pula. Kri- tiikkiä saivat myös pitkittyneet turvapaikanhakuprosessit, iänmääritystestit, Dublin- menettely sekä uusi perheenyhdistämiskäytäntö. Edustajat olivat myös huolissaan täysi- ikäistyvien ilman huoltajaa tulleiden lasten asemasta.

Euroopan neuvoston jäsenmailleen antaman suosituksen mukaan turvapaikanhakijalap- selle tulee tarjota koulupaikka kolmen kuukauden kuluessa maahan saapumisesta. Pe- ruskouluikäiset lapset sijoitetaan yleensä maahanmuuttajien valmistaville luokille, josta he kielitaidon kartuttua siirtyvät normaaliopetukseen (Opetushallitus 2013). Koulupai- kat olivat järjestyneet Euroopan neuvoston suosittelman kolmen kuukauden aikana. Koulunkäyntimahdollisuuksissa oli kuitenkin paikkakuntakohtaista vaihtelua. Maahan- muuttajaväestö on pääosin keskittynyt pääkaupunkiseudulle, jonka vuoksi koulupaikkaa joutui pääkaupunkiseudulla odottelemaan pidempään kuin muualla Suomessa. Edustaji- en mukaan lasten aiempi koulutausta pyrittiin huomioimaan koulupaikan järjestämisen yhteydessä. Edustajat kertoivat, että lapset odottivat innokkaasti kouluun pääsyä. Lasten motivaatio koulunkäyntiä kohtaan kuitenkin laski alkuinnostuksen jälkeen. Helander ja Mikkonen (2002, 74–75, 132.) toteavat, että lasten koulunkäyntiä vaikeuttavat huono suomen kielen taito sekä keskittymiskyvyn vaikeudet. Säävälän (2012, 35) mukaan maahanmuuttajataustaisilla lapsilla saattaa olla epärealistisia odotuksia koulumenestyk- sensä suhteen. Vastoinkäymiset syövät lasten motivaatiota koulunkäyntiä kohtaan.

Aineistosta nousi esiin 16 vuotta täyttäneiden yksin tulleiden lasten vaikeudet saada opiskelupaikkaa. Nuorilla on oikeus peruskoulutukseen aina 17 ikävuoteen saakka. (Opetushallitus mt.,) Osa jo 16 vuotta täyttäneistä ilman huoltajaa tulleista lapsista oli aloittanut opinnot peruskoulussa. Yli 16-vuotiaiden nuorten kohdalla opiskelupaikka lukioista tai ammattikoulusta saattoi olla kiven alla. Erityisesti ammattikoulun pääsyn edellytyksenä on usein oleskelulupa. Suurin osa 16–17 vuotiaista yksin tulleista lapsista opiskeli muutaman tunnin päivässä suomea vastaanottokeskuksen omassa koulussa. Edustajien mukaan muutaman tunnin päiväopetus ei ollut riittävää. Sillä oli pikemmin- kin passivoiva vaikutus nuoriin.

Koulunkäynnin merkitystä lapsen elämässä korostetaan sekä YK:n Lastenoikeuksien sopimuksessa, että Lastensuojelulaissa. Mahdollisuus koulunkäyntiin on tärkeä tekijä lapsen edun toteutumisen kannalta. Lasten tulisi päästä kouluun mahdollisimman pian Suomeen saapumisen jälkeen. Koulun aloittamista ei tulisi viivyttää lähestyvän kesäloman vuoksi tai lapsen mahdollisen siirron vuoksi. Koulupaikkoja tulisi tarjota myös peruskoulun suorittaneille nuorille. Lähtenmäki (2013, 180) on todennut, että koulussa saatavat sosiaaliset suhteet laajantavat lasten toimintamahdollisuuksia. Koulunkäynti mahdollistaa myös säännöllisen vuorokausirytmien sekä saattaa ehkäistä psyykkisten ja fyysisten ongelmien syntymistä. Itse näen, että koululla on suuri merkitys ilman huoltajaa tulleiden lasten hyvinvoinnin lisääjänä. Koulu tarjoaa lapsille myös heidän tarvitsemaansa säännönmukaisuutta ja pysyvyyttä.

Tutkimukseni mukaan turvapaikanhakuprosessin virallinen puoli toimi siinä mielessä hyvin, että kuulustelut oli järjestetty lapsen kehitys ja ikätaso huomioon ottaen. Ilman huoltajaa tulleille lapsille annettiin turvapaikanhakuprosessiin liittyvää informaatiota monin eri tavoin monelta eri taholta. Lapsilla oli prosessin ajan käytössä myös oma asianajaja. Kuulusteluissa ja viranomaistapaamisissa oli aina mukana lapsen äidinkieltä puhuva tulkki. Viranomaiset suhtautuivat lapsiin pääasiassa hyvin. Pari edustajaa oli kokenut epäasiallista käyttäytymistä poliisin taholta. Turvapaikanhakuprosessiin liittyvänä epäkohtana edustajat pitivät pitkiä käsittelyaikoja, iänmääritystestejä sekä Dublin-menettelyä.

Lapsen iän selvittämistä sinänsä ei pidetty epäoikeudenmukaisena. Iän selvittämisen katsottiin olevan lapsen etu erityisesti sillon, jos lapsi ei tiennyt tarkkaan omaa ikäänsä. Iän selvittämisen nähtiin antavan myös tarvittavaa faktatietoa Maahanmuuttovirastolle silloin, jos lapsen henkilöllisyydestä ei ollut mahdollista saada virallisia dokumentteja. Edustajat kritisoivat lähinnä sitä, että iänmääritystestien tulokset olivat epätarkkoja. Edustajat kokivat ristiriitaiseksi myös sen, että periaatteessa iänmääritystestiin osallistuminen oli vapaaehtoista, mutta hakija määriteltiin täysi-ikäiseksi jos hän kieltäytyi testiin menemisestä. Iänmääritystestien tuloksen ei nähty vaikuttavan siihen saiko yksin tullut lapsi oleskelulupaa vai ei. Iänmääritystestien tulos oli oleellinen sillon, jos lapsi oli ollut turvapaikanhakijana jossain toisessa Euroopan maassa ennen Suomeen saapumistaan. Täysi-ikäinen hakija voidaan Dublin-menettelyn nojalla palauttaa sellaiseen maahan, johon alaikäistä ei lähetettäisi. Oleskeluluvan saamisesta huolimatta täysi-ikäisyys vaikuttaa niihin palveluihin, mitä lapselle on tarjolla päätöksen saamisen jälkeen.

Haastattelemani edustajat olivat sitä mieltä, että Dublin-menettely ei ole lapsen edun mukaista. Yksi edustaja toi esiin, että tulevaisuudessa Dublin-menettelyä alaikäisten kohdalla tullaan tarkentamaan. Edustajat pitivät epäoikeudenmukaisena sitä, että ennen käännytystä lapsi oli ehtinyt aloittaa koulukäynnin Suomessa, oppinut kieltä sekä luonut jonkinlaista sosiaalista verkostoa. Dublin-menettelyn seurauksena lapsi joutui aloittamaan kokonaan alusta jossain toisessa maassa. Edustajat tunsivat itsensä keinottomiksi käännytysten yhteydessä. Käännetykset pantiin toimeen lyhyellä varoitusaajalla. Edustajat kokivat, että heillä ei ollut tarpeeksi aikaa järjestellä ja selvittää lapsen vastaanottoa käännetyksen kohteena olevassa maassa. Useimmat edustajista eivät olleet kuulleet edustettavistaan sen jälkeen kun heidät oli käännytetty Suomesta. Edustajat kertoivat, että lasten kohtalot jäivät vaivaamaan mieltä. Edustajat olivat huolissaan käännetytjen lasten riskistä joutua ihmiskaupan uhreiksi tai paperittomiksi siirtolaisiksi.

Aineistostani nousi negatiivisena asiana esiin turvapaikanhakuprosessien pitkät käsittelyajat. Prosessit eivät pysyneet niille asetetuissa tavoiteajoissa. Edustajat näkivät, että prosessien pitkittyminen pahensi lasten psyykkistä oireilua. Mikkonen (2002, 49) on todennut, että epätietoisuus omasta tulevaisuudesta ja perheen tilanteesta kuormittaa lasta psyykkisesti. Edustajat kertoivat Maahanmuuttoviraston perustelevan pitkiä prosesseja henkilöstöpulalla ja sillä, että tarvittavien dokumenttien saaminen lapsen kotimaasta vei aikaa. Pisimmillään lapset saattavat joutua odottamaan turvapaikkapäätöstä kaksi vuotta. Edustajien mukaan pitkittyneitä prosesseja perusteltiin usein resurssipulalla sekä sillä, että lapsen kotimaasta oli hankala saada virallisia dokumentteja. Lapsen edun näkökulmasta katsottuna pitkiä prosesseja voidaan pitää kohtuuttomina. Lasten turvapaikkahakemusten tulisi olla käsittelyssä aina etusijalla. Maahanmuuttoviraston resursseja tulisi lisätä siten, että hakemusten käsittely toteutuisi niille asetetussa tavoiteajassa.

Edustajat olivat huolissaan niistä ilman huoltajaa tulleista lapsista, jotka ehtivät täyttää 18 vuotta turvapaikanhakuprosessin aikana. Edustajat kokivat, että nuoret jäävät melko yksin täysi-ikäistymisen jälkeen. Edustajan tehtävät lakkaavat nuoren täytettyä 18 vuotta. Oleskeluluvan saamisen jälkeen lapset siirtyvät maahanmuuttajapalveluiden asiakkaiksi. Edustajat kokivat, että maahanmuuttajapalveluiden työntekijöillä ei ollut tarpeeksi resursseja reagoida lasten akuutteihin tilanteisiin. Edustajat kokivat, että nuorilla tulisi olla laajempi tukiverkko täysi-ikäistymisen jälkeen. Edustajat ehdottivat, että yk-

sin tulleille lapsille tulisi järjestää jälkihuoltoa aina 21-ikävuoteen saakka, aivan kuten suomalaisille lastensuojelun asiakkaana olleille lapsille.

Edustajat kokivat, että perusterveydenhuollon palvelut olivat ilman huoltajaa tulleiden lasten saatavilla. Sen sijaan turvapaikanhakuprosessin aikana lasten oli melkein mahdollonta päästä psykiatristen palveluiden piiriin. Yksin tulleilla lapsilla voi olla takanaan traumaattisia tapahtumia. Lasten pahoinvointia lisäävät huoli perheestä, sopeutuminen vieraaseen maahan sekä pitkittyneet turvapaikanhakuprosessit (Helander & Mikkonen 2002, 131). Edustajat kertoivat, että heidän edustamansa lapset oireilivat monin tavoin. Lapsilla oli myös paljon psykosomaattista oireilua kuten päänsärkyä, vatsakipua ja unettomuutta. Edustajat pitivät erittäin huolestuttavan sitä, että lapsilla ei ollut mahdollisuutta saada ammattiapua ongelmiinsa. Edustajien mukaan mielenterveyspalveluiden heikkoa saatavuutta perusteltiin resurssipulalla sekä sillä, että hoitosuhdetta oli turha aloittaa turvapaikanhakuprosessin aikana, koska vielä ei tiedetty, mihin kuntaan lapsi pysyvästi asettuisi. Edustajat kokivat myös, että terveydenhuollon palveluita tulisi kehittää paremmin maahanmuuttajien tarpeita vastaavaksi.

Kaikista voimakkaammin aineistosta nousi esiin uusi perheenyhdistämiskäytäntö ja sen vaikutukset lapsiin. Aikaisemmin edustaja on voinut tehdä perheenyhdistämishakemuksen lapsen kanssa Suomesta käsin. Uusi perheenyhdistämiskäytäntö edellyttää sitä, että lapsen perhe tekee hakemuksen lähimmässä Suomen suurlähetystössä. Lähin Suomen suurlähetystö voi olla kokonaan toisessa maassa. Mikä edellyttää perheeltä viisumin hankkimista sekä mahdollisuutta oleskella useitakin kuukausia vieraassa maassa, puhumattakaan huomattavasti taloudellisista kuluista. Käytännössä uusi perheenyhdistämiskäytäntö on tehnyt perheenyhdistämisen mahdottomaksi.

Rädyn (2010, 12) mukaan lapsen edun tavoitteena tulee olla se, että lapsi saa hyvän hoidon ja kasvatuksen ja samalla säilyttää ”oikeutensa” vanhempiinsa. Uusi perheenyhdistämiskäytäntö kieltää lapsen oikeuden normaaliin perhe-elämään. On vaikea nähdä sitä, miten lapsen etu voi toteutua kieltämällä lapsen perhesiteet. Suomalaisesta hyvinvointivaltiota katsottuna voi olla vaikea ymmärtää sitä, miksi vanhemmat näkevät lapsen pois lähettämisen olevan lapsen edun mukaista. Kriisitilanteissa joudutaan tekemään nopeita päätöksiä. Päätös lapsen pois lähettämisestä ei varmasti ole helppoa, enkä usko, että vanhemmat lähettäisivät lapsiaan pakomatkalke, elleivät he uskoisi sen olevan lapsen kannalta paras vaihtoehto. Jokainen vanhempi haluaa varmasti tarjota lapselleen

parhaimmat mahdolliset elämänedellytykset. Pentikäinen (2005, 81–82) toteaa, että päätöksen lapsen pois lähettämisestä tekevät yleensä vanhemmat. Lasta ei tulisi rangaista, eikä velvoittaa ottamaan vastuuta niistä päätöksistä, jotka aikuiset ovat tehneet lapsen puolesta ja joihin lapsella ei ole ollut mahdollista vaikuttaa. Ilman huoltajaa tulleiden lasten tilannetta pohtiessani mieleeni tulee Katri Valan kirjoittama runo:

Äidit

*Tuskallista on olla äiti
tässä maailmassa.
Hirvittävästi on runneltu sinut,
kaunis elämä,
kun äidit sanovat:
parempi olisi lapsen kuolla.*

*Itku sodan polttamista maista,
tuska veristen pikku ruumiiden ääreltä,
romahtelevista taloista,
pakolaisten uupuneita karavaaneista
humisee yli maailman...
Juuriensa kiskoen
haavoittuneen jätin lailla
huojuu elämän puu.*

*Mutta kuin hauras kaisla-arkku Niilin rannalla,
orja-äidin sitkeiden käsien solmima,
keinuu maailman äidinsydän
lasta kätkien
kaikilla rannoilla
toivoen, vaanien:
Kenties tulevat,
pelastavat,
väkevät, puhtaat, pelottomat.*

Katri Vala

Tutkimuksessani olen halunnut tehdä näkyväksi yksin tulleita lapsia yhtenä sosiaalityön asiakasryhmänä sekä tuoda esiin, kuinka haavoittuvassa asemassa ilman huoltajaa tulleet lapset ovat. Ilman huoltajaa tulleita lapsia on tutkittu suhteellisen vähän. Lisää tutkimusta tarvittaisiin erityisesti siitä, miten yksin tulleet lapset itse hahmottavat oman tilanteensa sekä siitä, mitkä tekijät turvapaikanhakuprosessissa ovat lasten mielestä edistäneet heidän hyvinvointiaan. Yksin tulleet lapset mielletään ensisijaisesti turvapaikanhakijoiksi ja vasta tämän jälkeen lapsiksi. Ilman huoltajaa tulleet lapset joutuvat jatkuvasti perustelemaan oikeuttaan hakea suojaa Suomesta ja ovat ikään kuin selityksen velkaa turvapaikkahakemuksensa perusteista. Ilman huoltajaa tulleita lapsia ei pitäisi

asettaa eriarvoiseen asemaan suomalaisten lasten kanssa. Katri Valan runossa tulee mielestäni hyvin esiin se, että kyseessä eivät ole ”muiden lapset” vaan meidän jokaisen tulee ottaa vastuu maailman lasten hyvinvoinnista. Riitta Moghaddam (2011, 111) toteaa, että yksin tulleet lapset tulisi kohdata samalla tavoin kuin toivoisi, että omia lapsia kohdeltaisiin jos he joutuisivat pakenemaan kotimaastaan ja selviämään vieraassa maassa ilman vanhempiaan, oli syy mikä tahansa.

Lähteet

Adams, Robert 1996: Social work and empowerment. Basw. Hampshire.

Anis, Merja 2008: Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinat. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D47/2008. Helsinki.

Araneva, Mirjam 2001: Lapsen oikeuksien yleissopimus. Teoksessa Törrönen, Maritta & Araneva, Mirjam (toim.): Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Pelastakaa Lapset. Helsinki, 100–115.

Arvilommi, Nicola 2005: Monikulttuurisuus sosiaali- ja terveysalan ammattilaisen haasteena. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja D työpapereita 30. Multiprint. Helsinki.

Burke, Beverley & Harrison, Philomena 2002: Anti-oppressive Practice. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.): Social work themes, issues and critical debates. Palgrave. New York, 227-236.

Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Finland. 16. October 2000, CRC/C/15/Add.132.

Dalrymple, Jane & Burke, Beverley 2006: Anti-Oppressive Practice. Social Care and the Law. Open University Press. Buckingham.
<http://site.ebrary.com/login.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland/docDetail.action?docID=10197051&p00=burke%20beverley>. Viitattu 4.12.2012.

Dominelli, Lena 2002: Anti-oppressive Practice in Context. In Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.): Social Work, Themes, Issues and Critical Debates. 2. uudistettu painos. 1. painos 1998. Palgrave Macmillan. New York, 1–17.

Eskelinen, Juha & Kinnunen, Petri 2001: Lapsuuden loppu vai uusi lapsuus. Teoksessa Törrönen, Marita (toim.): Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Pelastakaa Lapset. Räddä Barnen. Tummavuoen kirjapaino. Vantaa, 10–19.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2001: Teemahaastattelu. Opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu. Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä, 24–42.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1999: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 3. uudistettu laitos. 1. painos 1998. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Euroopan unionin ihmisoikeussopimus.

Euroopan neuvoston direktiivi 2003/9/EY, annettu 27.1.2013.

Euroopan neuvoston direktiivi 2003/86/EY, annettu 22.9.2003.

Freire, Paulo 2005: Sorrettujen pedagogiikka. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Gylling, Heta Aleksandra 2002: Millaisilla arvoilla tutkimusta voidaan perustella. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Tampere, 70–81.

Hall, Stuart 2003: Kulttuuri, paikka ja identiteetti. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.): Erilaisuus. Vastapaino. Tampere.

Healy, Karen 1999: Power and activist social work. Teoksessa Pease, Bob & Fook, Jan (toim.): Social work: Critical theory and practice transforming social work practice postmodern critical perspectives. Routledge. London, 115–132.

Helander, Reetta & Mikkonen, Anna: Ikävä äitiä. Ilman huoltajaa tulleet pakolaislapset Suomessa. Väestöliitto Väestötutkimuslaitos Katsauksia E 13/2002. Helsinki.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 1997: Tutki ja kirjoita. Kirjayhtymä Oy. Helsinki.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2009: Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Yliopistopaino Oy. Helsinki, 117–132.

Huttunen, Laura 2004: Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus. Helsinki, 134–154.

Jaakkola, Risto 2000: Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimus ja Suomen lapset. Teoksessa Valjakka, Eeva (toim.): Näkökulmia lapsen oikeuksiin. Oy Edita Ab. Helsinki, 6–14.

Kalland, Mirjami 2011: Yksintulleet –näkökulmia ilman huoltajaa maahan saapuneiden lasten asemasta Suomessa.

<http://emn.intrasoft-intl.com/Downloads/download.do;jsessionid=3F50DBF969B3E73496577458CC0D7124?fileID=758>. Viitattu 10.11.2012.

Kalland, Mirjami 2004: Vauvan ja lapsen kehityksellisten tarpeiden huomioiminen lastensuojelussa. Teoksessa Puonti, Anna-Maija & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.): Lastensuojelu tänään. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki, 119–140.

Kavén, Petri 1996: Lastensiirrot Suomesta Ruotsiin ja Tanskaan viime sotien aikana. Teoksessa Korppi-Tommola, Aura (toim.): Sotalapset. Tutkimusraportti. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Helsinki.

Kohli, Ravi K. S. 2007: Social Work With Unaccompanied Asylum Seeking Children. Palgrave Macmillan. New York.

Kurki-Suonio, Kirsti 2000: Kulttuurisidonnainen lapsen etu monikulttuurisessa maailmassa. Teoksessa Valjakka, Eeva (toim.): Näkökulmia lapsen oikeuksiin. Oy Edita Ab. Helsinki, 39–44.

Kuula, Arja 2011: Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. 2. Uudistettu painos. 1. painos 2006. Vastapaino. Tampere.

Kähkönen, Päivi 1995: Lapsi lastensuojelun asiakkaana. Teoksessa Aho, Soile & Kulmala, Ulla & Räihä, Hannele & Porkka, Sirpa & Timlin, Taru. (toim.): Lapsen etu. Sarja B: Raportit ja selvitykset 8. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Turku, 15–27.

Laki kotouttamisen edistämisestä 30.12.2010/1386.

Leadbetter, Michael 2002: Empowerment and advocacy. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.): Social work themes, issues and critical debates. Palgrave. New York, 200–208.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Lähteenmäki, Minna 2013: Lapsi turvapaikanhakijana. Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta. Helsingin yliopisto. Käyttäytymistieteiden laitos. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia. 247. Helsinki.

Maahanmuuttovirasto 2013: http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/turvapaikka_ja_pakolaistilastot. Viitattu 2.9.2013.

Maahanmuuttovirasto 2010: Edustajana turvapaikkamenettelyssä. Opas alaikäisen turvapaikanhakijan edustajalle.

http://www.migri.fi/download/16470_pan_edustajaopas_2010_fi.pdf. Viitattu 1.9.2013.

Mahkonen, Sami 2003: Lastensuojeluilmoitus. Edita. Jyväskylä.

Mahkonen, Sami 2010: Lastensuojelu ja laki. Edita Prima Oy. Helsinki.

Mahkonen, Sami 1991: Voidaanko lasta lailla suojella. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki.

Mikkonen, Anna 2002: Yksin Suomessa. Ilman huoltajaa tulleiden lasten asema kansainvälisten suositusten valossa. Lastensuojelun keskusliitto. Multiprint Oy. Helsinki.

Moghaddam, Riitta 2011: Alaikäisten vastaanotto ja lapsen etu sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Teoksessa Alanko, Salli Marttinen, Irma & Mustonen, Henna (toim.): Yksin tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksin tulleet projektin loppujulkaisu. Yhteiset lapsemme-All Our Children ry. As Spin Press. Tallinna, 104–111.

Mustonen, Henna 2011: Johdanto. Teoksessa Alanko, Salli & Marttinen, Irma & Mustonen, Henna (toim.): Yksin tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksin tulleet projektin loppujulkaisu. Yhteiset lapsemme-All Our Children ry. As Spin Press. Tallinna, 6-9.

Mustonen, Henna & Alanko, Salli 2011a: Yksin tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat. Teoksessa Alanko, Salli & Marttinen, Irma & Mustonen, Henna. Lapsen etu ensin. Yksin tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksin tulleet projektin loppujulkaisu. Yhteiset lapsemme-All Our Children ry. As Spin Press. Tallinna, 10–15.

Mustonen, Henna & Alanko, Salli 2011b: Yksin tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkaprosessi Suomessa. Teoksessa Alanko, Salli & Marttinen, Irma & Mustonen, Henna (toim.): Lapsen etu ensin. Yksin tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksin tulleet projektin loppujulkaisu. Yhteiset lapsemme-All Our Children ry. As Spin Press. Tallinna, 16–19.

Mustonen, Henna & Alanko, Salli 2011c: Lapsen edun arvioiminen turvapaikkaprosessissa. Teoksessa Alanko, Salli & Marttinen, Irma & Mustonen, Henna (toim.): Lapsen etu ensin. Yksin tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksin tulleet projektin loppujulkaisu. Yhteiset lapsemme-All Our Children ry. As Spin Press. Tallinna, 20–25.

Opetushallitus 2013: http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/kieli_ja_kulttuuriryhmat/maahanmuuttajataustaiset_oppilaat. Viitattu 7.7. 2013.

Oranen, Mikko 2008: Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Raportti 7. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Helsinki.

Parsons, Annika 2010: Lapsen edun toteutuminen turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevissa päätöksissä. [http://www.intermin.fi/intermin/vvt/home.nsf/files/VV%20lapsen%20etu%20raportti_paino_verkkoversio/\\$file/VV%20lapsen%20etu%20raportti_paino_verkkoversio.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/vvt/home.nsf/files/VV%20lapsen%20etu%20raportti_paino_verkkoversio/$file/VV%20lapsen%20etu%20raportti_paino_verkkoversio.pdf). Viitattu 15.1.2013.

Pease, Bob & Fook, Jan 1999: Postmodern critical theory and emancipator social work practice. Teoksessa Pease, Bob & Fook, Jan (toim.): Social work: Critical theory and practice transforming social work practice postmodern critical perspectives. Routledge. London, 1-19.

Pentikäinen, Marja 2005: Loputtomalla matkalla. Kertomuksia pakolaisuudesta. Haka-paino Oy. Helsinki.

Pietarinen, Juhani & Launis, Veikko 2002: Etiikan luonne ja alueet. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Tampere, 42–57.

Pietarinen, Juhani 2002: Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Tampere, 58–69.

Pösö, Tarja 2012: Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.): Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Osuuskunta Vastapaino. Tampere, 75–97.

Rastas, Anna 2008: Kuinka rasismi värittää kulttuurisia identiteettejä? Teoksessa Lahikainen, Anja & Punamäki, Raija-Leena & Tamminen, Tuula (toim.): Kulttuuri lapsen kasvattajana. Wsoy. 2008. Vantaa, 246–265.

Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokangas, Elina 2011: Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus. Jyväskylä, 235–255.

Rolin, Kristiina 2002: Tieteen etiikka metodologian näkökulmasta. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Tampere, 92–104.

Ruohio, Heidi 2009: Kansainvälisesti adoptoituna Suomessa. Ulkomailta adoptoitujen nuorten kokemuksia suomalaisuudesta ja erilaisuudesta. Väestöntutkimuslaitoksen Kat-sauksia E37/2009. Helsinki.

Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti 2010: Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 9–36.

Räty, Minttu 2002: Maahanmuuttaja asiakkaana. Tammi. Tampere.

Räty, Tapio 2010: Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Edita Prima Oy. Helsinki.

Saastamoinen, Mikko 2006: Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa Rautio, Pertti & Saastamoinen, Mikko (toim.): Minuus ja Identiteetti. Tampereen Yliopistopaino Oy-Juvenes Print. Tampere, 170–180.

Siitonen, Juha 1999: Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulu University Press. Oulu.

Soilamo, Arto 2006: Maahanmuuttajaoppilaan osallisuus koulukiusaamisessa. Turun yliopisto. Turku

Säävälä, Minna 2012: Koti, koulu ja maahan muuttaneiden lapset. Oppilashuolto ja vanhemmat hyvinvointia turvaamassa. Väestötutkimuslaitos Katsauksia E43/2012. Helsinki.

Taskinen, Sirpa 2011: Lapsen etu ensin. Teoksessa Alanko, Salli & Marttinen, Irma & Mustonen, Henna (toim.): Yksin tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksin tulleet projektin loppujulkaisu. Yhteiset lapsemme-All Our Children ry. As Spin Press. Tallinna, 42–57.

Tengman, Susanne & Laakso-Liukkonen Ritva 2011: Turvapaikkapäätös ja lapsen etu. Teoksessa Alanko, Salli & Marttinen, Irma & Mustonen, Henna. Lapsen etu ensin. Yksin tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksin tulleet projektin loppujulkaisu. Yhteiset lapsemme-All Our Children ry. As Spin Press. Tallinna, 94–103.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietintö 2009: Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Helsinki.

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/30.

Vehkalahti, Kaisa 2010: Historiallisten aineistojen etiikka lasten ja nuorten tutkimuksessa. Teoksessa Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.): Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto. Yliopistopaino. Helsinki, 1401–162.

Watters, Charles 2008: *Refugee Children. Towards the Next Horizon*. Routledge. London & New York.

YK:n Lasten oikeuksien sopimus.

YK:n pakolaisten asemaa koskeva yleissopimus.

Liite 1

Haastattelurunko

Amanda Katanasho
Sosiaalityön koulutusohjelma
Lapin Yliopisto
Kevät 2013

Haastattelurunko Pro gradu -tutkielmaa varten Tutkimuskysymykset:

Miten lapsen etu toteutuu yksin tulleen lapsen turvapaikanhakuprosessissa?

Taustatiedot:

- Kuinka pitkään olet toiminut edustajana?
- Kuinka monta edustettavaa sinulla on ollut?
- Minkä ikäisiä edustettavat ovat olleet? Ovatko edustettavat olleet pääasiassa tyttöjä vai poikia?
- Mistä sait idean lähteä edustajaksi?
- Onko edustajana toimiminen ollut sellaista kuin olet odottanut? Yllätyksiä?

Teemat:

1. Tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi

- Onko lapsilla/nuorilla psyykkisiä tai fyysisiä oireita? Jos on niin millaisia?
- Vastataanko turvapaikanhakuprosessin aikana lasten/nuorten fyysisiin ja psyykkisiin tarpeisiin?
- Onko lapsille/nuorille tarjolla heidän tarvitsemiaan terveydenhuollon palveluja?

2. Sosiaaliset verkostot

- Onko lapsilla/nuorilla läheisiä ja jatkuvia ihmissuhteita?
- Onko lapsilla/nuorilla mahdollisuus pitää yhteyttä perheeseensä tai sukulaisiin?
- Millainen suhde lapsella/nuorella on sinun kanssasi? Uskoutuvatko lapset/nuoret edustajalleen?
- Millainen suhde lapsilla/nuorilla vastaanottokeskuksen työntekijöihin? Esim. Ohjaajiin ja sosiaalityöntekijään?
- Millainen suhde lapsella/nuorella on opettajiin?

- Onko lapsilla/nuorilla kavereita? Ovatko kaverit muita vastaanottokeskuksen asukkaita? Vai esimerkiksi koulusta tai harrastuksista?
- Onko lapsilla/nuorilla kontakteja suomalaisiin?

3. Turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö

- Onko vastaanottokeskuksessa asuminen mielestäsi hyvä vaihtoehto lapsen/nuoren kohdalla?
- Onko vastaanottokeskus mielestäsi turvallinen elinympäristö lapselle/nuorelle?
- Tuleeko sinulla mieleen jotain muita turvattomuuteen liittyviä tekijöitä, joita haluaisit ottaa esille?
- Joutuvatko lapset/nuoret asumaan useassa eri vastaanottokeskuksessa turvapaikanhakuprosessin aikana?
- Millaiset harrastusmahdollisuudet lapsilla/nuorilla on?

4. Koulunkäynti ja opiskelu

- Millaiset koulunkäynnin mahdollisuudet lapsella/nuorella on Suomessa?
- Huomioidaanko lapsen/nuoren aiempi koulutausta hänen aloittaessaan koulunkäyntiä Suomessa?
- Onko lapsille/nuorille tarjolla suomen kielen kursseja?

5. Kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioiminen

- Onko lapsilla/nuorilla mahdollisuus harjoittaa ja ylläpitää omaa äidinkieltään?
- Onko lapsilla/nuorilla kontakteja Suomessa asuviin oman maansa maanmiehiin?
- Onko lapsilla/nuorilla mahdollisuus harjoittaa omaa uskontoaan ja siihen kuuluvia rituaaleja?

6. Lapsen/nuoren osallistuminen ja vaikuttaminen omissa asioissaan.

- Onko lapsilla/nuorilla riittävästi tietoa turvapaikanhakuprosessin sisällöstä ja menettelytavoista?
- Miten viranomaiset suhtautuvat lapseen/nuoreen?
- Huomioidaanko lapsen/nuoren mielipide häntä koskevissa päätöksissä?
- Onko kuulustelut järjestetty lapsen/nuoren ikä ja kehitystaso huomioonottaen?
- Millaisia kokemuksia sinulla on tulkin käytöstä vuorovaikutustilanteissa?
- Millaisia kokemuksia sinulla on iänmääritys- ja kielitesteistä?
- Pysyvätkö turvapaikanhakuprosessit niille asetetuissa tavoiteajoissa?

7. Päätös

Onko kohdallasi ollut tapauksia, joissa lapsi/nuori olisi käännytetty Suomesta?

- Miten lapsen /nuoren elämä on järjestynyt päätöksen saamisen jälkeen?
- Onko lapsilla/nuorilla ollut mahdollisuutta hakea perheenyhdistämistä myönteisen turvapaikkapäätöksen jälkeen? Jos on niin ovatko perheenyhdistämiset onnistuneet?
- Kuinka pitkään lapsi/nuori on joutunut odottamaan perhettään Suomeen?
- Onko yhteydenpitosi jatkunut lapsen/nuoren kanssa turvapaikkapäätöksen jälkeen?